

Олександр Ляшев

**Роїще – село,
сотенне містечко.**

історико-етнографічний нарис

**м.Чернігів
2002 р.**

ББК 63.3(ЧУКР-ЧЧЕР)
Л99

Ляшев О.

Л99 Роїще – село, сотенне містечко (історико-етнографічний
нарис). – Чернігів, 2002. – 144 с.: іл.

Ляшев Олександр Вікторович – майор Збройних Сил Украї-
ни. Історик за фахом. По лінії матері походить з козацької родини
с.Роїще.

В даній праці автор робить спробу висвітлити життя
окремого населеного пункту – села Роїще (колишнього центру Рої-
ської сотні Чернігівського полку), намагається показати їх реагуван-
ня на загальні історичні події.

Крім того автор зібрав та упорядкував систему звичаїв та
обрядів мешканців села.

Відповідальний за випуск: Грищенко П.В.
Ризограф Чернігівської ОУНБ ім. В.Г.Короленка

Підписано до друку 9.08.2002 р.
Наклад 200

Зміст:

Вступ.....	4
------------	---

Розділ I.

Заселення та освоєння території с.Роїще
до кінця XIX ст.

§ 1. Походження роїщан, розвиток села в епоху середньовіччя.....	12
§ 2. С.Роїще за Гетьманщини та у складі Російської імперії.....	25

Розділ II

Основні етапи радянської історії, їх значення
та наслідки для життя селян.

§ 1. Зміни в селі викликані становленням радянської влади та подальшим соціалістичним будівництвом.....	45
§ 2. Стан села у часи післявоєнної відбудови народного господарства та побудови розвиненого соціалізму.....	76

Розділ III

Розвиток господарської діяльності та культурного життя роїщан.

§ 1. Головні галузі господарства на селі.....	89
§ 2. Культурна та освітня діяльність.....	94
§ 3. Звичаї та обряди роїщан.....	98
Література	133

Вступ

Історія країни, народу складається з історій окремих місцевостей, регіонів та населених пунктів. Проте історична наука розглядаючи загальні процеси та роблячи висновки щодо широких регіонів часто з свого зору випускає найменшу, але найпервотнішу ланку державо - та суспільство-творення – село. Не є з цього винятком і Чернігівщина.

В контексті загальної української історіографії зверталась увага на історію Сіверської землі-Чернігівщини,¹ але історії окремо взятих сіл цього регіону висвітлюють лише декілька праць, історію ж с.Роїще не розглянута у жодній.

Проте с.Роїще займає певне місце в історії Чернігівщини. На таких етапах її історії як Гетьманщина та визвольні змагання 1917-1919 рр., воно відіграло одну з ключових ролей, будучи сотенним містечком Роїської сотні та центром більшовистського руху на селі у 1918р. Тому його історія може слугувати своєрідним ключем до розуміння тих історичних процесів, що відбувалися на Чернігівщині в ті часи.

Перші спроби систематизувати історію села відносяться до кінця XIX ст. Такою спробою був матеріал без підпису надрукований 1896р. у “Черниговских губернских ведомостях”.² Він уявляє коротку довідку про заснування та володіння селом протягом XVII-XVIII ст.

Більш докладні історичні довідки про село з’являються у кінці XX ст. перш за все у ґрунтовному, багатотомному виданні “Історія міст і сіл Української

¹ Д.Багалея История Северской земли до половины XIV ст.-К.,1882.-310 с.; Голубовский П. История Северской земли до половины XIV ст.-К.,1881.-202 с.; Дорошенко Д. Коротенька історія Чернігівщини // Комсомольський гарт.-1989.-15 вересня.

² Черниговские губернские ведомости.-1896.-№826.

РСР”.¹ Проте матеріал, що міститься в цьому виданні носить досить тенденційний та односторонній характер. Його головною метою було прославлення соціалістичного ладу та висвітлення тих переваг, які він приніс селу. Цінність собою він уявляє лише як фактичний матеріал про кількість нагороджених та ті звання, що отримували колгосп с.Роїще.

Ще одна спроба подати історичну довідку про село була зроблена в енциклопедичному довіднику “Черниговщина”, але вона надто коротка і має більш статистичний характер.²

Окреме місце серед названих праць займає дипломна робота П.Д.Мартиненко (колишнього вчителя історії, в даний час пенсіонера, мешканця с.Роїще) “История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района Черниговской области”.³ Ця робота є першою спробою дати огляд історичних подій, які відбувались у селі, від найдавніших часів до 1964р. Вона побудована на широкому колі фактичного матеріалу, але знову ж таки несе на собі ідеологічний штамп радянських часів. В ній досить поверхово оглянуті події до 1917р. та випущені з уваги козацькі часи. Події після 1917р. розглядаються виключно з точки зору комуністичної партії та радянської влади. Тобто, ця робота, як і статті “Історія міст і сіл Української РСР” намагалася довести переваги колгоспного ладу та радянської влади.

Деякий фактичний та статистичний матеріал про с.Роїще містять праці кінця ХІХ ст. такі як: “Историко-статистическое описание Черниговской епархии” та

¹ Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область.-К.,1972.-780 с.; История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область.-К.,1982.-813 с.

² Черниговщина. Энциклопедический справочник.-К.,1990.-1006 с.

³ Мартыненко П.Д.История колхоза „Зоря коммунизма” Черниговского района Черниговской области.-М.,1978.-145 с.

монографія А.Шафонского.¹ У цей же час побачила світ, складена ще у кінці XVIII ст., праця Д.Пащенко.² Сюди ж певною мірою можна віднести і такі праці О.Лазаревського як “Обозрение Румянцевской описи Малоросии” та “Описи водяных мельниц Черниговского полка (1742г.)”, які є описами документів, назви яких мають.³

Цінну інформацію про першу письмову згадку села подає стаття А.Яблоновського “Левобережная Украина в XV-XVII вв.”⁴

До кінця XIX ст. відноситься стаття без підпису “Народное образование в Черниговской губернии” та стаття Є.В.Светловського “Земская медицина в Черниговской губернии”, які дають дані про шкільну освіту та охорону здоров’я на селі.⁵

Окреме місце посідає література, в якій містяться відомості про роїських сотників та Роїську сотню. Це монографії О.Лазаревского, Г.А.Милорадовича,

¹ Историко-статистическое описание Черниговской епархии.- Чернигов,1873.-Кн.5.-449 с.; Шафонский А.Черниговского наместничества топографическое описание.-К.,1851.-985 с.

² Пащенко Д.Описание Черниговского наместничества (1781).- Чернигов,1868.-256 с.

³ Лазаревский А.Обозрение Румянцевской описи Малоросии. Черниговский полк.-Чернигов,1866.- Вып.1.-205 с.; Лазаревский А.Описи водяных мельниц Черниговского полка (1742г.) // Записки Черниговского губернского статистического комитета.-1872.-Кн.2.- с.100-110.

⁴ Яблоновский А.Левобережная Украина в XV-XVII вв. // Киевская старина.-1896.-июнь.- с.370-378.

⁵ Светловский Е.В.Земская медицина в Черниговской губернии (По докладам делегатов съезда врачей) // Земский сборник Черниговской губернии.-1888.-№9-10.-с.150-170.; Народное образование в Черниговской губернии // там само.-1877.-№5-8.- с.113-125.

В.Л.Модзалевского, стаття М.В.Стороженко та книга “Малороссийский гербовник”.¹

Інформація про стародавню та середньовічну історію села міститься у збірниках наукових статей “Древние славяне и Киевская русь” та “Чернигов и его округа в IX-XIII вв.”, а також у праці Р.В.Терпиловского та Н.С.Абашиной.²

Деяка інформація про період колгоспного будівництва на селі та період бойових дій 1941р. знаходиться у книзі “Підсумки колгоспного будівництва 1931 року на Чернігівщині” та монографії А.В.Володимирського.³

Відомості про встановлення радянської влади в Роїщі та період 1941-1943рр. також знаходяться в деяких публікаціях районної газети “Шляхом комунізму” та обласної газеті “Деснянська правда”.⁴

Загальний же перебіг подій навколо села висвітлюють загальноісторичні праці та праці краєзнавчого

¹ Лазаревский А.Очерки старейших дворянских родов Черниговской губернии // Записки Черниговского губернского статистического комитета.-1868.-б/н.-с.30-55.; Милорадович Г.А. Родословная книга черниговского дворянства.-СПБ.,1901.-Т.2.-Ч.4.-480с.; Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник.-К.,1908.-Т.4.-Ч.1.-350с.; Стороженко Н.В. Реформы в Малоросии при графе Румянцеве // Киевская старина.-1891.-№1-3.-с.481-495.; Малороссийский гербовник.-К.,1993.-293 с.

² Древние славяне и Киевская русь.Сборник научных трудов.-К.,1989.-199 с.; Чернигов и его округа в IX-XIII вв.Сборник научных трудов.-К.,1988.-183 с.; Терпиловский Р.В.,Абашина Н.С.Памятники киевской культуры (Свод археологических источников).-К.,1992.-224 с.

³ Підсумки колгоспного будівництва 1931 року на Чернігівщині.-Чернігів,1932.-25 с.; Владимирский А.В.На киевском направлении: По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июле-сентябре 1941г.-М.,1989.-304 с.

⁴ Деснянська правда.-1962.-11 листопада.-1978.-25 липня; Шляхом комунізму.-1967.-25 листопада.

характеру,¹ окреме місце серед яких займає література про період визвольних змагань 1917-1919рр. та період Радянсько-Німецької війни 1941-1945рр..²

З зарубіжної україністики дану проблему у певній мірі висвітлює монографія Г.Гаецького, у якій

¹ Геродот История.-М.,1993.-599 с.; Грушевский М.С. История Украины-Руси:В11т.,12 кн.-К.,1991.-Т.1.-736 с.-1995.-Т.7.-624 с.-Т.8.-856 с.-1996.-Т.9.-Кн.1.-880 с.; Бантыш-Каменский Д.Н.История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства.-К.,1993.-656 с.; Bobrzyński M.Dzieje Polski w zarysie.-Warszawa,1881.-380 s.; Jaroszewicz J.Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII:W3 cz.-Wilno,1844.-Cz.1.-240 s.; Narbut T.Dzieje narodu Litewskiego.-Wilno,1838.-708 s.; Ригельман О.І.Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків взагалі.-К.,1994.-430 с.; Соловьёв С.М.Сочинения.История России с древнейших времён.-М.,1988.-Т.1.-797 с.-Т.2.-765 с.-1989.-Т.3.-783 с.; Татищев В.Н.История российская.-М.,1848.-Кн.5.-467 с.; Szujski J. Dzieje Polski:W 4 t.-Lwów,1864.-Т.3.-503 s.; История Украинской ССР:В 10 т.-К.,1982.-Т.6.-589 с.; История СССР: Эпоха социализма.-М.,1983.-576 с.; Історія України: Курс лекцій.У 2 Кн.-К.,1992.-Кн.2.-464 с.; Історія України.-Львів,1996.-488 с.; Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба.Черниговская губерния.-СПБ.,1865.-730 с.; Корвин-Пиотровский К.В.Материалы для истории, этнографии и статистики Черниговской губернии.-Чернигов,1887.-275 с.; Русов А.А.Описание Черниговской губернии.-Чернигов,1898.-Т.1.-450 с.; Чернігівщина і північне Лівобережжя.-К.,1928.-503 с.; Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX веков ее истории.-К.,1911.-208 с.; Тисячоліття Чернігівської єпархії.-К.,1997.-37 с.; Сіментович Ю.Я.,Яцуха М.Т.Красназвич матеріали з історії Чернігівщини, посібник для вчителів.-К.,1968.-169 с.

² Баграмян И.Х.Так начиналась война.-К.,1984.-493 с.; Вінніченко В.Відродження нації.-К.,1990.-Ч.2.-328 с.;Герасимов Е.А.Н.Щорс.-М.,1950.-127 с.; Деникин А.И.Поход на Москву (“Очерки русской смуты”).-К.,1990.-288 с.; Какурин Н.Е.Как сражалась революция.В 2 т.-М.,1990.-Т.1.-272 с.-Т.2.-431 с.; Косик В.Україна і Німеччина у

подається список роїських сотників та коротенька історична довідка про саму сотню.¹

Немалу інформацію про с.Роїще можна почерпнути як з опублікованих, так і архівних документів, а також з мемуарів.

Серед перших - чисельні документи, що засвідчують права власності на село, які містяться у "Генеральному слідстві про маетки Чернігівського полку 1729-1730 рр."²

Належність села до земель чернігівської ратуші на початку XVII ст. засвідчує "Грамота ратуші чернігівській від царів та великих князів Івана Олексійовичата Петра Олексійовича 26 березня 1690 р."³

Відомості про чисельний склад населення села та його господарство містяться в "Материалах для оценки земельных угодий. Черниговский уезд", "Описи рек и речек Черниговского полка" та "Списке населённых мест по сведениям 1859г."⁴

другій світовій війні.-Львів,1993.-659 с.; Кузьмин Г.В.Разгром интервентов и белогвардейцев в 1917-1922 гг.Научно популярный очерк.-М.,1977.-416 с.; Важнейшие операции Великой отечественной войны 1941-1945 гг. Сборник статей.-М.,1956.-622 с.; Крип'якевич І.Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.).-Львів,1992.-712 с.; Хронологія важливих подій на Чернігівщині в період Великої жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни (1917-1920 рр.).-Чернігів,1957.-27 с.

¹ Gajecky G.The Cossack Administration of the Hetmanate.-Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute,1978.-V.II.-790р.

² Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. // Земский сборник Черниговской губернии.-1903.-№1.-с.274.-№2.-с.295-296.-№3.-с.316-351.

³ Грамота ратуши черниговской от царей и великих князей Ивана Алексеевича и Петра Алексеевича 26 марта 1690 г. // Земский сборник Черниговской губернии.- 1903.-№4.-с.358.

⁴ Материалы для оценки земельных угодий.Черниговский уезд.-К.,1877.-105 с.; Описание рек и речек Черниговского полка // Труды черниговской губернской архивной комиссии.-Чернигов,1908.-

У “Памятной книге киевского учебного округа” містяться дані про однокласне училище с.Роїще.¹

Інформація про втечі селян з Роїської сотні у XVIII ст., про події 1917-1919 рр. та періоду Радянсько-Німецької війни 1941-1945рр. знаходиться у збірниках документів присвяченим цим періодам.²

Основні документальні матеріали стосовно села знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву України, а саме: Чернігівське намісничє правління /ф.204/, Чернігівська верхня розправа /ф.1539/, Генеральна військова канцелярія /ф.51/, Роїська сотенна канцелярія /ф.164/. Також у фондах Державного архіву Чернігівської області: Чернігівське губернське статистичне бюро /ф.Р-942/, Обласне статистичне управління /ф.Р-5226/ та фондах Російського державного військового архіву: Исторический формуляр 29 гв.сп /ф.5560/, Приказы о награждении 29 гв.сп /ф.5662/, Исторический формуляр 37 гв.сп /ф.5678/ та Приказы о награждении 37 гв.сп /ф.5780/.

Відомості про події на Чернігівщині також містяться в літописах.³

Вып.4.-367 с.; Список населённых мест по сведениям 1859г.Черниговская губерня.-СПБ.,1866.-229 с.

¹ Памятная книга киевского учебного округа.Черниговская губерня.-К.,1889.-с.12-27.-1890.-с.12-25.-1895.-с.8-20.-1900.-5-21.-1901.-с.7-23.

² Селянський рух на Україні.Середина XVIII-перша чверть XIX ст.Збірник документів і матеріалів.-К.,1978.-534 с.; Селянський рух на Україні 1850-1861 рр. Збірник документів і матеріалів.-К.,1988.-450 с.; Ревкомы Черниговщины. Подборка документов.-Чернигов,1987.-11 с.; Черниговщина в годы гражданской войны 1919-1920. Сборник документов и материалов.-К.,1975.-455 с.; Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941-1945гг.). Сборник документов и материалов.-К.,1978.-325 с.

³ Величко С.В.Літопис:У2 т.-К.,1991.-Т.1.-371 с.-Т.2.-642 с.; Лаврентьевская летопись.Полное собрание русских летописей.-СПБ.,1846.-Т.1.-389 с.; Літопис самовидця.-К.,1971.-205 с.

З опублікованих мемуарів інформація про період 1917-1918 рр. на Чернігівщині знаходиться у спогадах Д.Дорошенка та П.Скоропадського.⁴

Розділ І.

Заселення та освоєння території с.Роїще до кінця XIX ст.

§ 1. Походження роїщан та розвиток села в епоху середньовіччя.

⁴ Дорошенко Д.Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918) // Український історичний журнал.-1993.-№1.-С.131-140.-№2-3.- С.104-115; П.Скоропадський. Спогади кінець 1917-грудень 1918.- Київ-Філадельфія,1995.-493 с.

Село Роїще простягнувшись приблизно на 6,5 км обабіч берегів р.Стрижень, правого допливу р.Десни, знаходиться на відстані 12,5 км від центру м.Чернігова (тобто біля 3 годин пішої ходьби). Географічні координата села: 51°38'45" північної широти та 31°13'08" східної довготи, воно знаходиться на одній широті з Вроцлавом, Дрезденом, Дюнкерком.

Сучасний територіальний устрій с.Роїще отримало лише у 1951р., до того ж часу Бабічовщина, Балатянщина, Зенковщина, Скиток та Слобода, які зараз є його кутками, були окремими населеними пунктами і жили окремим власним життям. Село ж Роїще, згадка про яке вперше з'являється в письмових джерелах у XVII ст., розташовувалось у районі сучасних Ледововщини та Коробковщини (про що свідчить розташування між ними Вознесенського храму, як відомо сільські церкви розташовувались у центрі села), інші ж кутки виникли пізніше і їх об'єднання в один населений пункт з с.Роїще тривало аж до середини XX ст

Той факт, що відстань між с.Роїще та м. Черніговом можна подолати в обох напрямках на протязі половини дня, пов'язав долю села з долею міста і з тими подіями які відбувалися навколо нього. Тому, незважаючи на те, що перші письмові згадки про село відносяться лише до XVII ст., уявлення про картину первісного життя мешканців с. Роїще можна скласти не тільки на підставі археологічних джерел, а й тих подій, що відбувалися навколо Чернігова.

250 тис. р. тому територію на якій розташовується с.Роїще поглинула крига Дніпровського зледеніння, яка покривала її 80 тис. років. З наступом Микулинського міжльодовикового періоду (170 тис. р. тому) крига відступила на північ, і сонце прогрівало сучасні береги

Стрижня 100 тис. років. 70 тис. р. тому підсоння знову стало холодати, але межа Волдайського зледеніння не досягла території України, зупинившись на відстані біля 420 км. від місця розташування Роїща. Таким чином 60 тис. років територія, де зараз розташовується село, уявляла собою тундру.

11 тис. р. тому починається нове потепління підсоння з яким і пов'язана поява людини на території с.Роїще.¹ Чорнозем, який давав змогу отримати добрий врожай, багатоводна річка, в якій водились лящ, в'юн, карась, окунь, лин, щука, багаті на зайців, кроликів, кіз, бобрів, лосів, диких кабанів ліси² сприяли заняттю рибальством та полюванням і були тими чинниками, які визначили оселення людей на мальовничих берегах Стрижня.

На території Роїща та поблизу нього знаходяться залишки 14 стародавніх людських поселень, які були засновані представниками скотарсько-землеробських племен, що розселились в Подесенні від II тис. до н.е. до

XIII ст. н.е.³ Найдавніші з цих німих свідків людської історії розташовані в урочищі Логи, висохлому руслі стародавнього струмка. Це поселення епохи бронзи та

могильник II-I тис. до н.е., що залишили представники сосницьких племен древніх прабалто-слов'ян східно-тшинецької культури, що обіймала територію північної частини Правобережної України, Подніпров'я та Лівобережжя у межиріччі Дніпра та Десни і за своїм характером була схожа з тшинецькою культурою Польщі.⁴

Рис.1. Розташування кутків та археологічних пам'яток с.Роїще.

У VII-III ст. до н.е. на території сучасних південно-східних районів Білорусії та українського Полісся розселялось прабалто-слов'янське плем'я неврів, про яких у своїй "Історії" писав Геродот: "Нарешті, ще вище живуть неври, а північніше неврів, наскільки я знаю, йде вже безлюдна пустеля. Це племена по річці Гипанису на захід від Борисфена"⁵ В околицях с.Роїще неври мешкали в урочищі Логи, де знаходиться їх поселення милоградської культури та могильник I тис. до н.е. в якому поховано шестеро їхніх соплеменників.⁶

Рис.2. Урочище логи.

На початку нашої ери Подесення стає складовою частиною території, на якій з праслов'янських племен йшло формування слов'янських народів. Одним із таких племен було плем'я венедів. Венеди вирощували хліб та розводили худобу також і в околицях с.Роїще, їх поселення III-V ст. пізньозарубинецької культури знаходиться в

урочищі Тішин, по дну якого у давнину теж біг струмок.

В околицях села також розташовані поселення київської культури: III-V ст. в урочищі Логи та два на березі Стрижня (поселення Роїще-I, Роїще-II), III-VII ст. на Поповій Горі та колочинської культури V-VIII ст. в урочищі Логи. В поселеннях київської культури знайдені срібні лунниці та пряжки, уламки античних амфор та пізньоримської кераміки. Срібло з якого зроблені ці речі за складом металу аналогічно римським срібним монетам I-II та III-IV ст., металеві речі особистого вжитку або імпортовані з північного заходу, або зроблені на місці по імпортному зразку. Прикраси також схожі з загальноєвропейськими зразками пізньоримського часу, тобто або імпортовані, або виготовлені за зразком.⁷

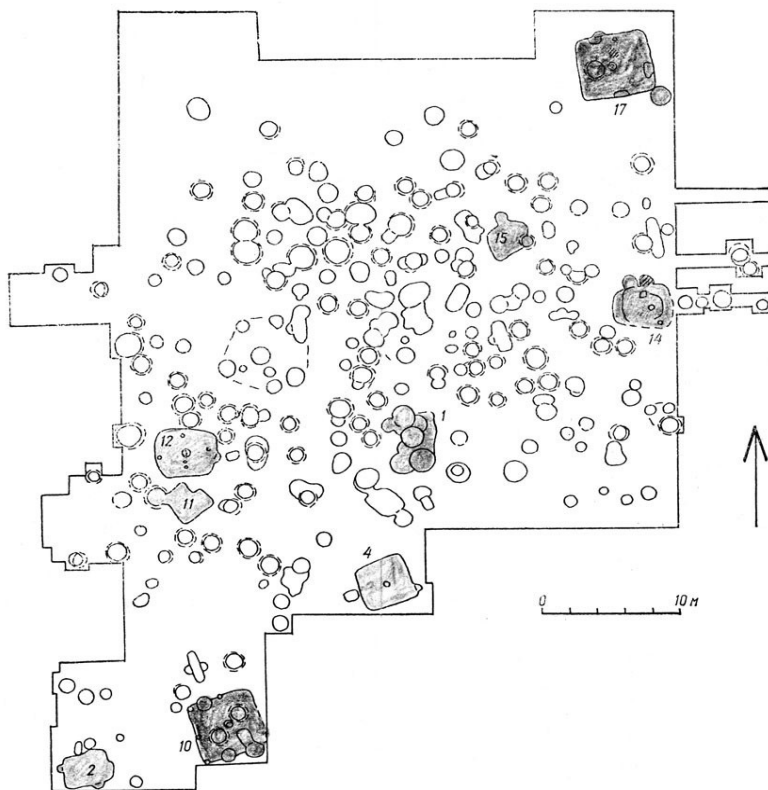

Рис.3. План розкопок пам'яток Колочинської та Київської культур в урочищі Логи.

Таким чином ми бачимо, що тогочасні мешканці берегів Стрижня продовжували, закладену ще в часи східно-тшинецької культури, традицію західної орієнтації зовнішніх зв'язків, що виявлялося в розвинутих торгівельно-економічних відносинах з країнами Європи та впровадженню в життя місцевого господарства передових тогочасних західних технологій.

У VII-VIII ст. в Подесенні вже мешкали сіверяни, про яких говорить “Повість временних літ”: “...а друзіи седоша по Десне, и по Семи, по Суле і нарекошоя Северь”.⁸ У VII ст. сіверяни підпадають під владу Хазарського каганату який змусив їх платити данину “по беле и веверце от дыма”.⁹ Напевно ця данина не оминула й тих сіверян, поселення яких волинцівської культури VII-VIII ст. знаходиться в урочищі Тішин

У IX ст. сіверянські землі входять до складу Київської Русі, ось як це описує “Повість временних літ”: “В лето 6392(884). Иде Олег на Северяне, и победи Северяни, и везложи на их дань легку, и не даст им Казаром дани платити, рек: “аз им противен, а вам нечему””.¹⁰ Таким чином під владою Києва опинились і ті сіверяни, що мешкали в урочищі Логи.

Визначною подією у житті України було хрещення держави у 988р. Володимиром Великим. У цьому ж році у озері, яке знаходиться в урочищі біля міста, були хрещені і мешканці Чернігова. Коли і як відбувалося хрещення мешканців сіл розташованих навколо міста сказати важко, але той факт, що у 991р. “...взя Володимир у патріарха митрополита Києву Леонта і того ж літа поставив Леонт митрополитом Чернігову Неофіта.”¹¹,

свідчить про те, що нова релігія на той час поширювалась не тільки в межах міста, а й на значну відстань поза його мурами. Тобто світло нової віри на той час освітило й мешканців поселень розташованих в урочищах Логи (IX-XIII ст.), Тішин (X-XIII ст.) і Чаплище (поселення X-XIII ст. Чаплище-I та Чаплище-II), що біля с.Роїще.

Після того як у 1023р. на чернігівському столі сів Мстислав Володимирович Чернігівщина, а разом з нею й поселення на берегах Стрижня, від місцевих князів перейшла під безпосередню владу рюриковичів.

Вище вже було зазначено, що на долю села впливало його близьке розташування від Чернігова, але був ще один чинник який визначав його життя. Це географічно-рельєфне розташування. Село знаходилося за природними перешкодами: річками Десною та Сномом, які відділяли його від Дикого поля тобто головної небезпеки середньовічної української держави. Тому протягом усього раннього середньовіччя воно мало зазнало нищівних наскоків печенігів та половців, які в околиці Чернігова потрапляли лише як спільники когось з претендентів на чернігівський стіл.

Один з таких випадків трапився у 1094р., коли Олег Святославич, щоб відібрати батьківський стіл у Чернігові від Володимира Мономаха, привів з собою половецьку орду, якій , за допомогу у цій справі, дозволив грабувати околиці міста.¹² У цьому та подібних випадках давав себе знати негативний момент у географічно-рельєфному розташуванні села. Справа в тому, що воно розташовується у межиріччі допливів Десни Білоуса та Стрижня, відстань між якими складає від 6 до 7 км. Кочівники ж, як відомо, просуваючись у своїх грабівницьких наскоках намагалися уникати переправ через річки. Тобто, вірогідніше всього, потрапивши у

околиці Чернігова, вони берегом (населенні пункти завжди розташовувались біля води) однієї річки піднімалися у гору, а берегом іншої спускалися до міста. Таким чином Роїще завжди опинялося на їхньому шляху.

Рис.4. Попова гора

У XI-XIII ст. Чернігівщина перетворюється на арену безперервної міжусобної боротьби, що, звичайно, відбилося руйнаціями та спустошеннями, перш за все, на селах, що лежали близьк Чернігова, Роїще ж не було щодо цього винятком. Проте, чудові природні умови та розташування біля, торгівельного шляху, який йшов з Десни Білоусом на Дніпро, сприяли тому, що люди продовжували мешкати на берегах Стрижня. Навіть, більше того, тут виникали нові поселення. У XII ст. було засновано поселення на Поповій Горі,¹³ і, таким чином, на XIII ст. на території с.Роїще та близьк нього знаходи-

лось п'ять поселень: в урачищах Логи, Тішин, Чаплище (два поселення) та на Поповій Горі. Свідченням жвавого господарювання та поширених, знов таки європейської орієнтації, торгівельних зв'язків мешканців цих поселень є той факт, що в поселеннях X-XIII ст., як і в поселеннях попередніх часів, також знайдені уламки грецьких амфор.¹⁴

Кінцевим рубежем існування чотирьох сіверянських поселень розташованих в околицях с.Роїща (Тішин, Чаплище-I, Чаплище-II та Попова Гора) є XIII ст., тобто той час коли на Чернігівщину насунули монгольські війська на чолі з племінником Батия Менгуханом. Його воїни вщент знищили ці поселення, про що свідчать археологічні дослідження. Але на залишках цих поселень не було знайдено кісток вбитих людей. А це може означати, що їх мешканці або покинули свої оселі при наближенні монгольської небезпеки і перейшли до безпечних місць, або всі були забрані у полон (останнє є найменш вірогідне до здійснення без жодного спротиву, тобто без бійки, та як її наслідку залишку кісток вбитих людей).¹⁵

Проте не всі сіверянські поселення в околицях Роїща були знищені. Продовжило своє існування і після монгольської навали поселення розташоване в урочищі Логи, мешканці якого при наближенні монгольського війська, напевно, заховалися у околишніх лісах, а після зникнення небезпеки знову повернулися до своїх осель. Свідченням тому також є відсутність кісток вбитих людей на залишках цього поселення.

Влада Золотої Орди над Чернігівщиною та грабіжницькі наїзди баскаків, які, звичайно відвідували й поселення розташоване в урочищі Логи тривали біля восьмидесяти років. До панування Золотої Орди відноситься початок закріпачення селян. За часів

Київської Русі селянин міг, розрахувавшись зі своїм володарем, вільно пересуватися. В наслідку ж другого татарського перепису 1257р. селяни, у тому числі й ті, що мешкали у Логгах, були прікірплені до землі.¹⁶

У 1320р. над р.Ірпенем Великий литовський князь Гедемін переміг татар та київського князя Святослава, чим знаменував перехід сіверської землі під владу Великого князівства Литовського.¹⁷ Таким чином і мешканці берегів Стрижня теж опинилися під владою Литви, яка не втручаючись у місцеве життя, шануючи місцеві звичаї та права, сприяла стабілізації життя в українських землях.¹⁸ В наслідок цих обставин нащадки колишніх біженців почали повертатись до покинутих перед монгольською навалою земель. В околицях Роїща поки що не знайдено поселень XIV ст., але слов'янські поселення XIV-XVI ст. (Селище-2) та XIII-XV ст. (Селище-3) знайдені в околиця с.Петрушина, що знаходиться в 4 км на схід від с.Роїще, що дає змогу припустити існування поселень цього часу і в околицях Роїща.

До 1401р. с.Роїще разом з усім Чернігівським князівством перебувало під владою представників чернігівської княжої фамілії, які володіли князівством на правах удільної автономії у складі Великого князівства Литовського. За Великого литовського князя Ольгерда відбувся поділ Чернігівського князівства в наслідок якого землі біля Чернігова, напевно і поселення по Стрижню, були надані Костянтину Ольгердовичу, родоначальнику князів Чарторийських.¹⁹

XV ст. для мешканців берегів Стрижня було знаменне не тільки їхнім переходом під безпосередню владу литовської княжої фамілії, а ще й тим, що в той час почалося прікірплення селянина не тільки до землі, а й до господаря. Цей процес почався після заборони шляхті приймати до себе селян Великого князя. У XV ст.

також з'являються нові напасники українських земель, нащадки монгольських завойовників – кримські татари, які починають робити грабіжницькі наскоки на Україну. Ось що розповідає про один з таких нападів 30-х років XV ст. додаток до Іпатіївського літопису: “Але татари...українську землю пограбували і спустошили, навколо Київа і Чернігова вогнем і мечем, без числа християн у полон повели.”²⁰ Серед цих полонених, напевно, були і роїщане.

У 1471р. Казимир IV прилучив Чернігів до Корони і утворив Чернігівське воєводство в наслідок чого закінчилось 150 річне панування Литви над с.Роїще і воно потрапило під владу Польщі, яка володіла їм 29 років.²¹ Але згодом Казимир IV область з містами Чернігів, Моровськ, Любеч, Попова гора (не плутати з місцевістю Попова гора в с.Роїще) , Гомель та Стародуб надав у спадщинне володіння Івану Андрійовичу Можайському, який перейшов до нього від Великого Московського князя. За Можайського Чернігів та його околиці знову були піддані спустошенню та випаленню: у 1493р. тут побували татари, а в 1498р. молдавський господар Стефан.²²

Спочатку І.Можайський сумлінно служив королю, але становище звичайного вотчинника та колонізаційні тенденції з боку польського уряду спонукали його знову бити чолом Івану III в надії отримати якісь права на самостійність. Тому у травні 1500р. він виїхав на зустріч московському війську, що наближалось до литовських кордонів, і на р.Кондові заприсягнув Івану III, передавши при цьому під його зверхність чернігівську землю. Цей перехід було закріплено перемир'ям між Литвою та Московією від 25 березня 1503р. за яким останній передавалось 19 міст, 70 волостей, 22 городища та 13 сіл. Тобто від тоді с.Роїще потрапило під владу

Московського князівства. Проте цей перехід не вніс ніяких змін в організацію життя селян Чернігівщини.

Не зважаючи на укладення перемир'я литовці не хотіли миритися з втратою Чернігівщини і тому постійно турбували її своїми наскоками, зважаючи ж на те, що литовсько-московський кордон проходив на відстані біля 19 км від с.Роїще ці наскоки відбивалися і на ньому.²³ У 1506р. тут пройшов війною Костянтин Острозький, у 1579р Михайло Вишневецький, а у 1604р. Лжедмитрій І.

Під владою Москви Роїще перебувало 119 років, до “смутих часів” у Московському царстві початку XVII ст. Користуючись ослабленням Москви, Польсько-Литовська держава повернула собі Чернігівщину за Деулінським перемир'ям 1619р. З Сіверщини поляки утворили “Дукатус Сіверський”, управляв яким королевич Владислав, “адміністратор сіверських провінцій”, а по селах були поставлені польські старости.²⁴ Тобто село знову підпало під владу Польщі.

У 1620р. польський уряд прислав на новоприєдані землі своїх комісарів “для відбирання замків сіверських від Москви, так теж і для ревідовання прав від людей стану духовного, як і дворян, синів боярських, як зачим хто всякі добра ойчизні тримає” – як було сказано в урядовій грамоті. Комісари затверджували право власності документами, на підставі яких власники отримували потім королівські універсали та грамоти на маєтки. За однією з таких грамот від 25 березня 1625р. с.Роїще опинилось на землях м.Чернігова: “Жигмонт ІІІ, король польський, оголошує,...а межа тих земель городових так іде: ..Біловессю уверх по мохнату гать, від цієї гаті з Біловеса в Хмельницький струмок, Хмельницьким струмком через дорогу чернігівську, від Чернігова до Сібержа йдущу, а від тієї дороги дубровою

прямо в лог, а логом в Колодезики, а з Колодезиків по Ржавець, а Ржавцем в Стрижень, Стрижем вгору праворуч логом в Скриницю клониться, звідти сухоходом через дуброву до Любляного острову в Свиню...”²⁵

Після обрання Владислава IV у 1633р. королем Польщі у 1635р. “Дукатус Сіверський” було перетворено на Чернігівське воєводство яке було поділено на Чернігівський та Новгород-Сіверський повіти. У цей час, 1635р., у Чернігівському старостві уперше згадується Роїще.²⁶ Назва села, напевно походить, від слова “рой”. Як видно з королівської грамоти Жигмунта III біля села знаходились діброви в яких крім іншої живності, як відомо, водилися і бджоли. Вірогідніше всього назва села говорила про те, що тут було багато бджіл, роїв, інакше це місце було роїщем.

Оволодівши Чернігівщиною, поляки поступово почали перебудовувати її життя. Було введено судочинство за Литовським статутом для чого були утворені міські, земські та підкомірні суди. На нові уряди поприїздило багато польських чиновників, а разом з ними приїхали й представники католицького косяулу – ксьондзи й ченці: єзуїти та домінікани. У Чернігові при Борисоглібському соборі був заснований чоловічий монастир Домініка, а при П’ятницькій церкві - жіночий. Разом з католицтвом заводили й унію, до якої православні українці, на думку поляків, могли б легше пристати. Єлецький та Іллінський монастирі перейшли до унії.²⁷ З 1628р. по 1648р. у Чернігові був уніатський архімадрит К.Ставровецький. Церкви по селах, які не хотіли приймати унії, опечатували або надавали в оренду під шинки євреям. Останні ж вносити до церкви небіжчика дозволяли лише за гроші, священник не мав права освятити пасху, якщо на ній не було клейма єврея-орендаря.²⁸ Наслідком такої діяльності польського уряду було те, що

частина населення Чернігівщини і с.Роїща у тому числі перейшла до унії, а то й до католицизму, свідчення чого є наявність у селі прізвища Католик.

Нове польське панування призвело до змін не тільки в галузі культури та ідеології, а й в галузі господарчій. Польський уряд почав роздачу чернігівських земель польській шляхті, яка, щоб заселити отримані землі, вдалася до заснування на них слобод, які називались так тому, що їх поселенцям надавали деякі свободи, звільняючи на певний час від сплати податків. У цей час і була заснована Слобода Роїська шляхтичами Носачевичем та Коханенком.²⁹

§ 2. С.Роїще за Гетьманщини та у складі Російської імперії.

Цього разу, як і попереднього, Річ Посполита в Чернігівщині панувала всього 29 років. Цей факт спричинив те, що Чернігівщину майже не зачіпили ті соціальні процеси, які протікали на решті українських земель. А саме козацтво, яке хоча й з'явилося тут ще в середині XVI ст., не набуло такого розмаху як в решті України. Коли ж козацькі оселі з'явилися в Роїщі, відомостей не має, але те, що вони вже існували в селі на початку Визвольної війни 1648-1654рр., сумнівів не викликає, про це свідчить розташування в селі центру військово-адміністративної одиниці української держави Гетьманщини - Роїської сотні.

Про Роїську сотню маємо першу згадку в універсалі І.Виговського від 11(24) лютого 1659р, але, напевно, вона була заснована ще раніше.³⁰ У реєстрі козацького війська, який було укладено в кінці 1649р.- на початку 1650р. на підставі Зборівської угоди, зазначено 7 сотен (полкова, борзнянська, бахмацька, батури-

нська, конотопська, сосницька, івангородська) та 2 окремі групи (борзенці та загорівці). Але до складу полкової сотні було записано 301 козака, тобто цілих три сотні (серед яких, напевно, була і Роїська).³¹

Розташування ж в с.Роїще центру сотні засвідчує той факт, що на середину XVII ст. воно уявляло собою господарчо та суспільно-культурно розвинений осередок, що й дало йому змогу захопити першість серед оточуючих сіл і посісти чільне місце у новосформованій адміністративно-територіально-військовій системі Гетьманщини.

Проте під українською владою Роїще пробуло всього два роки. 26 червня 1651р. литовський гетьман Я.Радзивил під Ріпками розбив 15 тисячний загін полковника Небаби після чого заволодів всією Чернігівщиною, що було закріплено у Білоцерківській угоді від 28 вересня 1651р.³² Під українську зверхність село повернулося тільки через два з половиною роки, на підставі Переяславської угоди 1654р.та присяги мешканців села на вірність московському царю, яку було складено у лютому того ж року.³³

Поступово з затуханням військових дій на території Гетьманщини почали встановлюватись нові порядки. Вони певною мірою, нагадували старі – знову були пани, козацька старшина та холопи, селяни. Але загалом становище селян, у тому числі і роїщан та слобожан, було значно кращим від попереднього. Свідчить про це той факт, що в наступні, майже 200 років, не зважаючи, що в роїщан та слобожан постійно змінювались господарі, які збирали з них, так би мовити данину, вони не чинили цьому ніякий особливий спротив. Проте ситуація відносного поліпшення становища поступово почала змінюватись у напрямку посилення гноблення та

безправ'я селян та козаків, свого апогею цей процес досяг наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

З припиненням війни козацька старшина та частина шляхти, яка під час війни пристала до козацького війська (саме такими були Носачевич та Коханенко), почали звертатись до гетьманів, а потім і московських царів з проханням надати їм “за службу”, або потвердити старі, права на маєтки.

Таке право на Слободу шляхтича чернігівського повіту Л.Носачевича було підтверджено універсалом Б.Хмельницького від 24 червня(17липня) 1657р.: “Богдан Хмельницький, гетьман, з військом його царської величності Запорозьким.

Ознаймуєм тим нашим писанням старшині та черні війська нашого Запорізького і кожному, кому тільки показано буде, що Лукаш Носачевич, маючи грунт свій власний за Черніговом, з котрого перед тим грунту кінну відправляв у війську службу, а тепер у війську нашому також повинність належну віддавати має, пильно тоді жадаємо і сим нашим писанням нагадуємо, аби за проханням його на власних грунтах своїх, ні від кого найменшої не маючи трудності, безпечно зоставав і з грунтів названих пожитки, як посесор, заживав, а що там слободяни ройські частину тих же його власних засіли грунтів, аби звичайно з того десятину кожний давав, нічим не відмовляючись та суперечним не будучи, а хто би, колвек, легко це наше писання поважаючи, названому Лукашу Носачевичу суперечним бути мав, то кожний такий суворо від нас караний буде.”³⁴ Проте цей та наступні документи на власність стосувались лише посполитих, козаки ж жили “за давніми вольностями” аж до 1917р.

Частину ж Слободи якою володів Коханенко через шлюб успадкував військовий канцелярист Карп

Мокрієвич, на що теж отримав універсал Б.Хмельницького.³⁵

11(24) лютого 1659р. універсалом І.Виговського, як раз у цьому універсалі уперше з'являється згадка про Роїську сотню, роїському сотнику Хомі Рашенку був наданий млин на р.Стрижень з ґрунтом Беркгілевщиною: "Іван Виговський, гетьман, з військом Запорізьким.

Ознаймуєм тим писанням нашим усій старшині та черні війська Запорізького, саме, пану полковнику чернігівському, і кому тільки цей універсал наш показаний буде: що маючи погляд на заслуги у війську Запорізькому і до дальшої бажаючи потягнути нам і війську послуги пана Хому Рашенка, сотника роїського, дали млин роїський з Беркгілевщиною зі всіма пожитками і слободку при тім же млині закликати дозволили оному, і сим листом, універсалом нашим даємо та дозволяємо, котрій волі нашій аби ніхто, як з старшини, так і черні не противився і найменшої в спокійному заживанню млина роїського пану Хомі Рашенку не чинив перешкоди, жадними податками орендними, і не яковими іншими не обтяжував ексакціями, як і в осаджені слободи при том же млині ні від кого жодної не узнавав перешкоди, пильно жадаємо і суворо наказуємо для ласки нашої, що аби інакше не було і суворо на противних волі нашій без спуску карання."³⁶ Таким чином була заснована Бабічовщина. Назву ж таку вона отримала з часом на підставі прізвища Бабіч, яке мала переважна частина її мешканців.

У цьому ж році в універсалі І.Виговського від 20 травня(2 червня) 1659р. уперше згадується Зенковщина, але поки що тільки як ґрунт: "...Надто пану Карпу Мокрієвичу поле, Зеневського прозиваєме, надаєм, до котрого щоб ніхто не втручався і спокійного уживання не перешкоджав..."³⁷ 26 серпня(8 вересня) цього ж року

Л.Носачевич продав свою частину Слободи К.Мокрієвичу, що було підтверджено царською грамотою 1661р.

У 1664р. зникають відомості про Роїську сотню, натомість же з'являються відомості про Сіберзьку сотню. "Глухівські статті" Д.Многогрішного 1669р. були підписані сіберзьким сотником Філоном Святцьким. Роїські сотники з'являються знову у документах за чернігівське полковництво В.Борковського (1672-1686рр.), але в 1688р. знову згадується Сіберзька сотня. І тільки з 1699р. вже по всіх документах проходить Роїська сотня.

Крім Сіберзької сотні є ще згадка про Осняківську сотню, проте ці дві сотні, напевно, є нічим іншим, як тією ж самою Роїською сотнею. Справа в тому, що на початку формування адміністративно-територіально-військової системи Гетьманщини назви сотням і навіть полкам інколи давали не тільки за центральним містечком цього відділу, а й за місцем перебування на час складання того або іншого документу сотника чи полковника. Так полк Чернігівський міг бути Борзенським, а сотня Роїська – Сіберзькою чи Осняківською.

С.Роїще, як частина військової одиниці Роїської сотні, уявляло собою курінь, такий самий курінь складала і Слобода. Керували ціми куренями курінні отамани. На жаль, до нас дійшли відомості тільки про одного такого отамана Саву Овечку, який був курінним отаманом на Слободі 1659р., згадка про це збереглась у купчій К.Мокрієвича. Цивільним же життям Роїща та Слободи керували війти, про яких теж не збереглось відомостей, крім одного Івана Овечки, що був війтом на Слободі 1659р.

Друга половина XVII ст. для мешканців села знаменувалась новими бідами. У вересні 1659р. знову тут побували татари, які за допомогою Ю.Хмельницького розбивши московське військо на чолі з князем Ромо-

данівським “вдерлись й за Десну під Чернігів, де вогнем і мечем сплюндрували чисельні навколишні села”.³⁸ У листопаді 1663р.- січні 1664р. через Чернігівщину, намагаючись повернути втрачені землі, пройшов польський король Ян Казимир. При відступі його з під Глухова через Чернігів та його околиці пройшли хоругви які очолював С.Чернецький (той самий що викинув з могили та розкидав по степу прах Б.Хмельницького, той самий котрого оспівує національний гімн Польщі).³⁹ У 1668р. навколо Чернігова відбулась бійка між козаками Д.Дорошенка та московським загоном князя Ромоданівського.

23 червня(6 липня) 1671р. Беркгилевщина (Бабічовщина) універсалом Д.Многогрішного була надана у володіння сину покійного Х.Рашенки Філону Рашенку.⁴⁰ “...грунт, прозиваемий Зеновщиною, під селом Роїщем, лежачий...” Д.Многогрішним було надано предкам Моісея Дмитровича і в їх володінні він знаходився від тоді понад сорока років.⁴¹ Тобто, напевно їми і була заснована деревня Роїська(Зенковщина), мешканці якої прозивалися Зенченками. Тобто тут відбувся зворотній процес ніж на Бабічовщині: не куток отримав назву від прізвищ мешканців, а мешканці отримали прізвища від назви кутку.

До гетьманування Д.Многогрішного відносяться і відомості про володіння с.Роїще. У цей час до 1673р. селом володів воєвода чернігівського загону московських військ Іван Загрязной. І.Самойлович у 1673р. надав село чернігівському благовіщенському священику Павлу Домонтовичу, який відправляв у поході при гетьмані службу. По смерті Домонтовича с.Роїще успадкував його зять полковий есаул Грибович.⁴² З приходом на уряд чернігівського полковника В.Борковсько-

го (1672-1680рр.) Роїще було надане їм есаулу чернігівського полку Ф.Рашенку.

Роїську ж Слободу В.Борковський надав роїському сотнику Миколі Грембецькому. 28 серпня(10 вересня) 1687р. І.Мазепа Слободу повернув значковому військовому товаришу К.Мокрієвичу, який володів єю до смерті.⁴³

Літом 1690р. на околиці Чернігова найшло нове лихо – саранча, яка насунула з південного сходу і залишилася тут зимувати. “Саранча поїла хліб, учинила дорожнечу у збіжжі: жито стало осьмачка по золотих три і овес у тій же ціні...коні хворіли і іздыхали і всяке бидло, бо з травою і саранчу пожирали” – говорить про це самовидець.⁴⁴

До гетьманування І.Мазепа відносяться чергові зміни володарів Слободи, Роїща та Зенковщини. 24 березня(6 квітня) своїм універсалом І.Мазепа надав Слободу значковому військовому товаришу Самійлу Мокрієвичу сину покійного К.Мокрієвича, а Зенковщину у 1707р. надав військовому канцеляристу Моїсею Дмитровичу: “ознаймуєм, що по благочинному своєму намірі, пан Юрій Затиркевич, суддя полку Чернігівського, наміряючись вступити в чин іночеський в монастирі Святотроїцьким Іллінським Чернігівським, і бажаючи в дозор та посесію дім свій і ґрунт, що називається Зеновщиною, що під с.Роїщами, від антесора нашого минулого гетьмана Многогрішного, наданий, також і сільце Свінопухи – вручити зятеві своєму пану Моїсею Дмитровичу, канцеляристу військовому, просив нас о такий респект, щоб ті його дім та ґрунт поіменному зятеві своєму потвердили, що й виконано.”⁴⁵

Нові випробування насунули на село під час Північної війни. У восени 1708р. Карл XII вступив на чернігівську землю рухаючись на зустріч з І.Мазепою.

Населення Чернігівщини, за винятком деяких випадків, нейтрально сприймало шведів, тому як не знало з якою метою вони йшли, а шведи у свою чергу не чинили ніякої шкоди місцевому населенню. Зовсім іншим було поводження відступаючих російських військ, які на своєму шляху палили й нищили все, щоб нічого не залишилось Карлу XII, досталось тут, напевно й Роїщу яке розташовувалось на Могильовській дорозі.⁴⁶

Поразка Карла XII та І.Мазепи під Полтавою у 1709р. обернулась для України новими утисками з боку Росії. Замість відновлення незалежності Україна отримала нові кайдани. На українські уряди почали ставити росіян, їм були надані у володіння деякі міста та містечка, з 1712р. в деяких містах та селах були розташовані російські залоги, які мешканці повинні були утримувати власним коштом. У Чернігові квартирувало 2 драгунські роти, така ж залога, напевно, перебувала й в Роїщі, виходячи з його статусу сотенного містечка та розташування на шляху з Києва до Санкт-Петербурга.⁴⁷

19 січня(1 лютого) 1710р. універсалом Івана Скоропадського с.Роїще було надане Михайлу Красовському: “Пресвітлішого і державнішого великого государя нашого його царської священнішої величності війська Запорізького обох сторін Дніпра гетьман Іван Скоропадський.

Його ж царської пресвітлої величності війська Запорізького пану полковнику чернігівському з старшиною його полковою, сотникам, отаманам міським та сільським зі всім старшим та меншим товариством, також війтам зі всіма посполитими людьми, полку того обивателями, і кому б, колвек, о тім знати належить, сим нашим універсалом ознаймуем: що пан Михайло Красовський, есаул чернігівський, в заміну села Старих Борович та слободки Андрушевич, з ласки військової,

собі наданих, котрі за виданням преможної монаршої його царської пресвітлої величності грамоти та нашого універсалу відійшли на пана полковника чернігівського, просив нас в наданні села сотенного Роїщ і села Скоренця, що в полковій чернігівській сотні. Ми, тоді, гетьман, знаючи його, пана Михаїла Красовського, перед урядом його есаульства полкового чернігівського в війську Запорізьким і на уряді вже в полку чернігівським тепер охоче ронячиєся послуги, і бачачи його здібність і до більших військових прислуг бути слушному, тому його прошенню не відмовивши, надаємо ті два села Роїще та Скоренець зо всім до них належачими угіддями, дозволяючи йому всякі з їх повинності та пожитки відбирати, так пильно крепостю і повагою сього нашого універсала варуєм, аби в спокійному тих селі володінні і в заживанню з них належних користей, а нині сам пан полковник з старшиною полковою чернігівською, і не інший хто з військових та посполитих людей жодної йому не смів і не важився чинити перешкоди, вїйти, зась, пом'янутих сіл Роїща та Скоренця з посполитими людьми (окрім козаків, які непорушне при своїх вольностях заховані бути мають) щоб йому, пану Красовському, всяку підданську повинність та послушенство віддавали, мати хочемо і наказуємо.”⁴⁸

18(31) січня 1715р. універсалом І.Скоропадського Бергилевщина була надана вдові Ф.Рашенки Марії Рашенці, Слобода за його ж універсалом від 30 травня(13 червня) 1717р. була надана синам покійного С.Мокрієвича значковим військовим товаришам Івану та Пантелеймону Мокрієвичам.⁴⁹

За “Генеральним слідством про маєтності Чернігівського полку” 1729-1730рр. с.Роїще належало сину покійного М.Красовського значковому військовому товаришу Павлу Красовському, Слобода – Івану та

Пантелеймону Мокрієвичам і М.Дмитровичу. У названому документі не згадується Бергилевщина, а замість цього є формулювання “в с.Роїщі 7 дворів”, які належали значковому військовому товаришу Єлісею Ращенко, тобто на той час вона вже злилась в один населений пункт з Роїщем і стала його кутком.

Роїська сотня в цих роках обіймала територію бі-

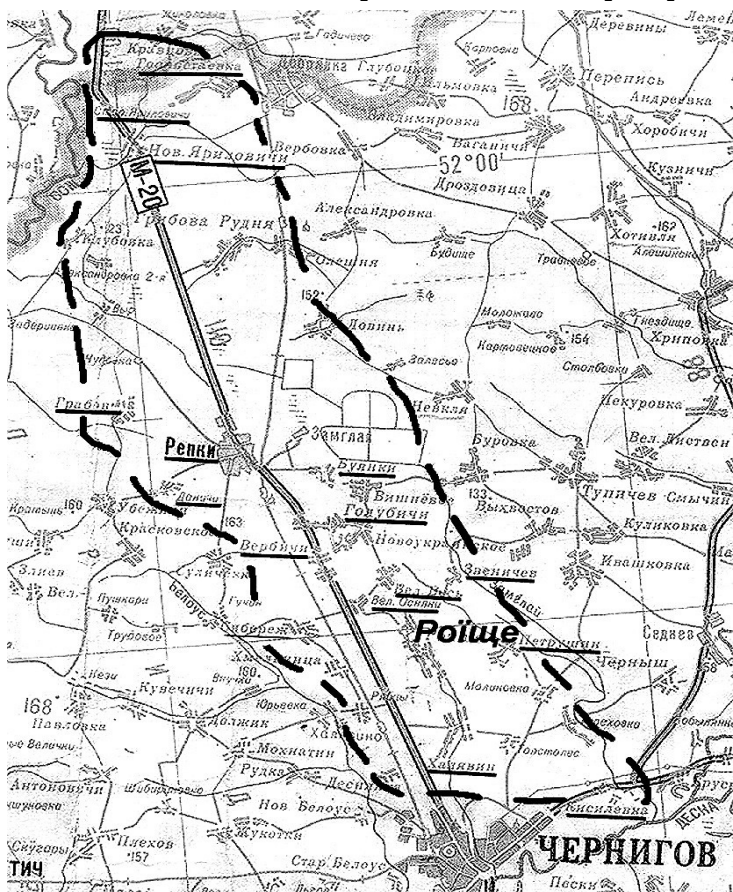

Рис.5. Територія Роїської сотні.

ля 593,7 км² і включала 32 населенні пункти: с.Буянки, с.Велика Весь, д.Вербичі, с.Голубичі, с.Грабов, д.Гусинка, д.Даничі, с.Звенічев, д.Камень, д.Маслаківка, д.Осняки, с.Петрушин, с.Постовбиці, с.Ріпки, с.Роїще, д.Роїську, слободу Роїщі, с.Сібереж, д.Свінопухи, с.Холявин, с.Церковиці, д.Ямиці – 521 двір, володіння української шляхти надані їй за заслуги згідно 8-го пункту “Решительных статей”; д.Горностойка, д.Киселівка, д.Познопали, д.Садолювка, д.Старі Яриловичі, д.Хутір, с.Яриловичі нові – 132 двора, володіння Троїцького чернігівського монастиря; д.Плехтіївка, д.Сусловка, - 21 двір, невизначеного володіння. Крім того у с.Петрушині було 55 дворів чернігівської ратуші.⁵⁰

До 1732р. належить перша інформація про кількість козаків у с.Роїще, на той час у селі проживало 52 козацькі родини.⁵¹

В кінці XVII ст. на Чернігівщині ще були вільні землі і селяни могли вільно пересуватися по ним, що видно з універсалу Чернігівського полковника Якова Лизогуба від 13 серпня 1690р.: “...кожні селяни в своїм оточенні лежачі пустуючи ґрунти посідали, розробляли і до пожитку свого...”⁵². Проте протягом XVIII ст. почалось поступове погіршення становища селян у зв’язку з посиленням їх гноблення. Цей процес набрав обертів після розпорядження І.Мазепи від 1708р. згідно якого право власності посполитих на землю трактувалося, лише як право користуватися їми тією землею на якій вони сиділи. Після цього починають з’являтися акти продажу ґрунтів з такими формулюваннями як “з усіма в них описаними підданими і з усякими угіддями”. Наступним кроком до закріплення селян було розпорядження 1738р. про заборону їм переходити з місця на місце поки вони не будуть переписані канцелярією. У відповідь на це почалися втечі селян до Польщі. Такі втечі

посполитих до Брацлавського воєводства відомі і в Роїській сотні у 1752р.⁵³

Рис.6. Указ гетьманської канцелярії 1738 р. про призначення роїським сотником Л.Бакуринського.

З середини XVIII ст. почалося погіршення становища і козаків. Починаючи від Петра I вони несли всі повинності нарівні з посполитими, відрізняючись від них лише спадщинним землеволодінням та свободою пересування.

У 1754р. Роїще належало родичам померлого полкового есаула Рашенки, а Слобода значковому військовому товаришу Миколі Мокриєвичу.⁵⁴

При поділі К.Розумовським у 1763р. України на повіти Роїще та Слобода увійшли до складу Чернігівського повіту. У цьому ж році селянам було заборонено залишати землю до особливого розпорядження, тобто фактично відбулося закріпачення. Таке становище,

звичайно, не задовольняло українських селян, які ще пам'ятали часи козацької вольності тому втечі до Польщі, які були відомі ще раніше, продовжувались і далі. Такі втечі посполитих Роїської сотні до Правобережної України відомі у 1763р. та 1765р.⁵⁵

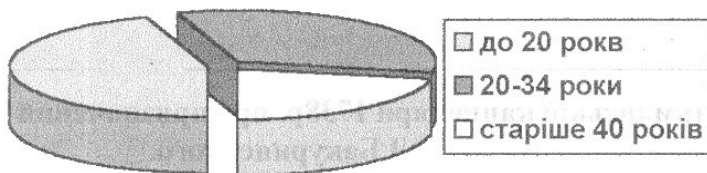
У 1764р. російським урядом була скасована посада Гетьмана, тобто українська державність, і таким чином Роїще перейшло під безпосередню владу Росії. З отриманням нових підданих Катерина II віддала наказ про проведення їх перепису, якій і було проведено у 1765-1769рр. Цей перепис цінний для нас тим, що в ньому з'являються перші відомості про хутір Роїський. Тобто на той час вже існував Скиток.

Крім того скасування Гетьманщини знаменувалося ще й накладенням рубльового збору на козаків підпомічників, які від тоді платили його разом з селянами на утримання шести регулярних полків та Глухівського гарнізону.

У 1767р. Роїще належало значковому військовому товаришу Якову Красовському, а Слобода вдові Д.Затиркевича. До цього часу відносяться перші відомості про кількість мешканців села, 1770р. вона складала 566 чоловіків та 555 жінок (проте ця цифра була дещо меншою, тому як це взята кількість прихожан Михайлівського храму с.Роїще, до якого могли ходити прихожани і з оточуючих сіл).

У 1781р. Роїще належало значковому військовому товаришу П.Красовському, а Слобода Івану, Павлу, Степану та Осипу Рашевським і Петру Григоровичу.⁵⁶ У цьому ж році за наказом Катерини II від 16(29) листопада було проведено перепис козаків, за яким у с.Роїще значилось: козаків виборних – 12, підпомічників – 234, пушкарів – 54, значкових товарішів – 10, загалом – 310 душ. Крім того цей перепис виявив, що на кінець

XVIII ст. козаки мешкали лише в Роїщі, на Слободі ж їх вже не було. Проте цей документ цінний не тільки тим, що дає відомості про загальну кількість козаків у селі, а головне тим, що він подає їх віковий склад. Ця інформація буде необхідна для оцінки подій ХХ ст. У 1781р. частка козаків віком 20-34 роки складала 33,3%, а частка козаків старіше 40 років – 21,7% від загальної кількості.

Тобто у XVIII ст. козацтво с.Роїще було молодим, життєдіяльним та повним енергії до праці для приватної та суспільної користі.⁵⁷

Десь між 1765 та 1781рр. відбулося об'єднання у один населений пункт с.Роїще та Зенковщини і, напевно, в цей час вже існувала Балатянщина. Такий висновок можна зробити, якщо порівняти визначення розташування с.Роїще відносно р.Стрижень. Так за “Румянцевським описом” 1765р. с.Роїще розташовувалось “при р.Стрижень”⁵⁸, а за “Описом Чернігівського намісництва” Д.Пащенка, який було зроблено в1781р., воно “положення маєтья по...обом сторонам р.Стрижень”.⁵⁹

У січні 1782р. з Чернігівського, Новгород-Сіверського та Стародубського полків було утворене Чернігівське намісництво, і, таким чином Роїська сотня припинила своє існування як територіально-адміністративно одиниця. В наступному році за височайшим указом військової колегії про реформу дев'яти українських козачих полків Роїська сотня увійшла до складу Чернігівського карабінерного полку, а в

1784р. при переведенні карабінерних полків на шести ескадронний штат Роїська сотня припинила своє існування і як військова одиниця.⁶⁰

Зійшовши з історичної арени як військова одиниця, Роїська сотня, участю своїх козаків у битвах та походах, залишила по собі вагомий слід у військовій історії України Це: Визвольна війна 1648-1654рр., чигиринський похід 1676р. в якому загинув роїський сотник Іван Рашевський(Малик), польський 1734р., очаківський 1738р. в якому приймав участь роїський сотник Яків Бакуринський разом зі своїм сином Леонтиєм, який за відвагу виявлену у цьому поході був призначений роїським сотником після відставки батька, кримський 1774р. та багато інших.⁶¹

Свідченням мужності та героїзму виявленими козаками роїської сотні у цих похода є той факт, що нащадки трьох перших роїських сотників: Фоми Рашенки (лютий-грудень 1659р. – січень 1660р.), Івана Рашевського(Малика, так звали його козаки сотні за невеликій зріст) (1672-1676рр.) та Миколи Грембецького (1677-1687рр.), у подальшому змогли отримати дворянський титул.⁶²

Всього ж за 130 років існування роїської сотні відомо десять сотників: Ф.Рашенко, І.Рашевський, Степан Шахутський (1676-1677рр.), М.Грембецький, Петро Стефанович (вересень 1693р. – серпень 1699р.-1716р.), Яків Бакуринський (6 вересня 1716р.- 13 квітня 1738р.), Леонтій Бакуринський (13 квітня 1738р.- 1760р.), Іван Нехаєвський 1760р., Яків Круп'янський (1760-1777рр.), Петро Красовський (1777р.- 31 жовтня 1782р.).⁶³

До початку ХІХ ст. відноситься відомості про володіння Скитокком, у 1801р. їм володів Я.І.Рашевський.⁶⁴

У цей же час с.Роїще сходить з історичної арени і як адміністративний центр, що було наслідком послідовно проводимої російським урядом політики щодо знищення не лише української державності, а й, навіть, самої пом'яті про неї. Так у 1802р. з утворенням Чернігівської губернії центр нової адміністративної одиниці волості було розміщено не в містечку, яке мало давню традицію козацького адміністративного центру, а в сусідньому з с.Роїще селі Холявині.

З початком Франко-Російської війни 1812р. зібрання дворян Чернігівського повіту 19 липня постановило: "негайно приступити до призначення на перший випадок з кожних 15 ревівських душ по одній людині". Таким чином, якщо кількість прихожан чоловічої статі Михайлівського храму с.Роїще у 1810р. складала 681 чоловік, з яких 310 були козаками, то до війська в селі було набрано біля 25 посполитих. Козаки ж входили до козачих формувань. В яких саме битвах роїщани приймали участь, ми не знаємо, але можемо це припустити виходячи з того, що А.Я.Рашевський, який володів селом на той час, був учасником битви під Бородіно, Лейпцигом та Парижем.

Багато учасників цієї війни не повернулося до своїх осель на березі Стрижня, про що свідчить різке зростання переваги жінок над чоловіками у кількості прихожан Михайлівського храму у після воєнне десятиліття.:

	1810	1830
Чоловіки	681	767
Жінки	690	803

Тобто перевага кількості жінок над кількістю чоловіків зросла з 9 душ у 1810р. до 36 душ у 1830р..⁶⁵

У 1848р. на Чернігівщину насунуло нове лихо – холера, яке не оминуло й Роїща. Чорний слід холери у селі можна оцінити порівнявши кількість прихожан жіночої статі (тому як на прихожан чоловічої статі вплинула ще й Франко-Російська війна) Михайлівського храму за 1810, 1830 та 1850рр.:

	1810	1830	1850
Жінки	690	803	866

Так за двадцять років з 1810 по 1830рр. кількість жінок зросла на 113 душ, а за двадцять років (з 1830 по 1850рр.) всього на 33 душі.

Середина XIX ст. ознаменувалася для села тим, що воно отримало одного власника. Так з 16 грудня 1857р. с.Роїще, Слободою та Скитком володів вже відомий Я.А.Рашевський.

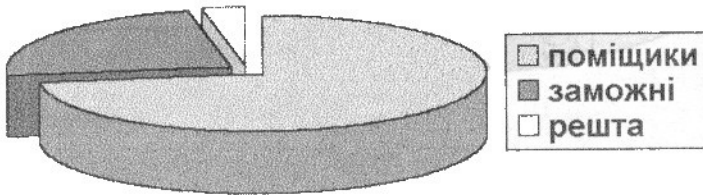
10 березня 1861р. у Михайлівському храмі с.Роїще було зачитано маніфест 19 лютого про відміну кріпосного права. Ця подія викликала велику радість та надії на краще майбутнє у мешканців села. Так з нагоди цієї події в одному з дворів на Коробковщині було посаджено яблуню, яка проіснувала аж до середини 80-х років XX ст. (до речі її плоди куштував і автор даної праці). Але, нажаль, надії селян на покращення життя не виправдались і як наслідок по Росії покотилась хвиля селянських повстань, не оминула вона і Роїще. Восени цього ж року селяни поміщиків Рашевського та Тризни відмовлялися виконувати повинності на користь місцевим властям, що змусило останні ввести до села військові команди.⁶⁶

До побудови у 1861р. нової дороги на Могильов (сучасний шлях з Чернігова на Гомель) с.Роїще знаходилось на дорозі в Добрянку, що йшла далі через Моги-

льов на Санкт-Петербург. На Слободі знаходилась поштова станція, тобто через село проїзжали всі хто їхав з Києва до Санкт-Петербурга і навпаки.

У кінці XIX ст. російський уряд почав інтенсивне заселення та освоєння Сибіру та Далекого Сходу. У цій акції приймали участь і роїщане, за 1893-1903рр. у ці райони переселилось 67 роїських господарств.⁶⁷

На 1905р. у с. Роїще було 2420 десятин землі з котрих орної було 1920 десятин. Трьом поміщикам належало 347 десятин (по 115 десятин на кожного), 23 дворам заможних селян – 863 десятини (по 37 десятин на двір), а 136 дворам решти селян – 680 десятин, тобто по 5 десятин на двір! Дуже яскраво це видно на діаграмі:

Такий нерівномірний розподіл землі, звичайно, сприяв і економічно-побутовій нерівності мешканців села, а це в свою чергу вилилось у чергову хвилю селянських повстань. Перша така хвиля пройшла у 1904р., коли селяни попалили скирти хліба у поміщиків Рашевського та Тризни.⁶⁸

Друга хвиля пройшла під час першої російської революції 1905-1907рр. У ході революційних подій роїщане захопили землю поміщицьких економій, худобу та майно, підпалили економію поміщика Блюма. Аналогічна ситуація і в інших селах Чернігівщини змусила царський уряд 25 жовтня 1905р. оголосити в Чернігівській губернії стан “надзвичайної охорони”.⁶⁹ В цей час

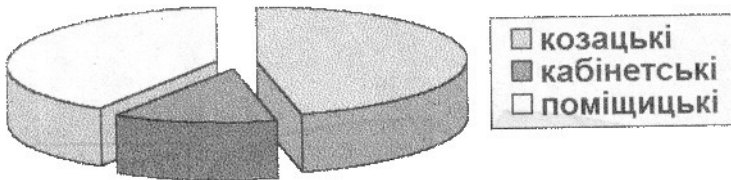
в с.Роїще було заарештовано 35 чоловік, двоє з яких були відправлені на каторгу. Для охорони поміщицьких маєтків у село прибули козаки.⁷⁰

Перед I світовою війною у с.Роїще з 250 дворів 196 були козацькі, 46, серед яких був і прадід автора Католик Уллян Васильвич, колишніх кабінетських селян, 5 нащадків поміщицьких селян (поміщиків Рашевського та Коробки) та 3 міщанські. На Слободі та Скитку двори поділялись наступним чином:

	Слобода	Скиток
Рашевського	84	14
Тризни	12	25
Євреїнова	-	9
Миклашевського	-	21
Васильова	-	6
Кабінетські	7	-

Таким чином з загальної кількості дворів Роїща, Слободи та Скитка козацькі двори склали 46,8%, а якщо врахувати ще й кабінетських селян, то ця цифра буде складати 59,4%.⁷¹

Ось як це виглядає на діаграмі:

Тобто майже 3/5 населення села було вільними людьми і необхідно було тільки досягти цього для решти 2/5, але наступні події розгорнулися у зворотному напрямку.

З початком I світової війни у 1914-1915рр. майже половина чоловічого населення Чернігівської губернії, серед яких були й роїщане, було відправлено на фронт.⁷²

Розділ II

Основні етапи радянської історії, їх вплив та значення для життя селян.

§ 1 Зміни в селі викликані становленням радянської влади та подальшим соціалістичним будівництвом.

Бурхливі революційні зрушення викликані I світовою війною та лютневою буржуазно-демократичною революцією в Російській імперії не оминули й Україну. У наслідок цієї революції у Чернігові замість губернатора було призначено губернського комісара Тимчасового уряду, 16 ж березня було утворено Раду робітничих депутатів, а в серпні на посаду Чернігівського губернського комісара Центральної Ради було призначено Д.Дорошенко.⁷³

Подібна поляризація сил відбулася і в с.Роїще на Слободі та Скитку. Козаки, такі як П.В.Кулик, К.М.Кулик, З.Г.Леус, І.Є.Сердюк, Ф.А.Зінченко, С.М.Зінченко, Г.Д.Кужельний, та деякі селяни, наприклад, як скитчани К.А.Певень, П.В.Воробей, М.І.Байрак та П.Д.Воробей для захисту майна і збереження порядку почали організовувати загони самооборони, так званого Вільного козацтва. Бідні ж верстви селян прислуховувались до більшовицьких агітаторів, які влітку-восени розповсюджували по селах Чернігівщини гасло “грабуй награване”.⁷⁴

7 листопада 1917р. Центральна Рада своїм III Універсалом проголосила: “Віднині на території Української Народної Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сілськогосподарського значіння, а також на удільні,

монастирські, кабінетські та церковні землі – касується.”⁷⁵

Роїщани, слобожани та скитчани, колишні селяни поміщиків Рашевського, Тризни, Миклашевського, Євреїнова та Васильова, з радістю зустріли це повідомлення і відразу почали самочинно захоплювати землю. Для запобігання подібним випадкам, які поширились по всій Україні, через тиждень Центральна Рада видала “Пояснення”, у яких застерігала проти “самовільних захватів землі й іншої власності, рубанні лісів і такого іншого”. Крім того було видано перелік, у якому роз’яснювалось, що “земельних власників, які мають землю в межах трудового господарства, приміром менш ніж 50 десятин, Універсал не торкається; така трудова власність Універсалом не касується і зостається по-давньому.”⁷⁶ Цими поясненнями хутко скористалися більшовики для дискредитації земельної політики Центральної Ради та розповсюдження свого популярного гасла “земля селянам”.

Саме в цей час, після захоплення 7 листопада у Петрограді влади більшовиками, що вкрай дезорганізувало ситуацію на фронтах, до с.Роїще почали повертатись демобілізовані або ті хто дезертирували, солдати та матроси, які були просякнуті більшовицькими ідеями. Серед них були балтійці Г.П.Печерний та учасник петроградського збройного повстання Г.А.Печерний, учасник штурму Зимового палацу М.С.Ледовий, чорноморець У.В.Католик.⁷⁷ Ці молоді хлопці, середній вік яких був 25 років, захоплені більшовицькою ідеєю “світлого майбутнього” для всіх трудящих, прибувши до дому відразу почали втілювати її у життя.

На кінець грудня з прибулих фронтовиків та сільської бідноти вже була сформована ініціативна група яка зв’язалась з більшовицькою організацією Чернігова

та розгорнула більшовицьку агітацію. До складу цієї групи увійшли П.Д.Кобець, Г.П.Печерний, В.А.Панько, М.С.Лєдовий, Г.А.Печерний та інші.⁷⁸

Активні ж дії роїщанські активісти почали після того як 25 грудня 1917р. I Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Республікою Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів та початку агресії Росії проти України. На фоні просування з боку Гомеля у напрямку Бахмач-Чернігів 1-ї Мінської революційної армії під керівництвом Берзінша Рейнгольда Йосифовича та Вацетіса Іоакіма Іоакимовича⁷⁹ відбувся схід мешканців с.Роїще на якому з роз'ясненням більшовицької політики виступив П.Д.Кобець та Г.П.Печерний. На ньому ж була прийнята резолюція про не підтримку політики Цетральної Ради та утворено сільський ревком у складі: П.Д.Кобця – голова, Г.П.Печерного – заступник голови, В.А.Панька та Г.А.Печерного – секретарів, М.С.Лєдового, Н.Н.Шуриги, А.Зінченко та Д.Ф.Кулика - членів ревкому. При ревкомі було сформовано загін із 150 чоловік, озброєних гвинтівками та гранатами, який очолив П.Д.Кобець. Зброю для загону взяли у тих, хто прийшов з фронту та солдат, розформованої на той час чернігівської важкої артилерії, що повернулися до дому зі зброєю. Таким чином утворилась так звана “Роїщанська республіка”.⁸⁰

В останніх числах грудня до Чернігова на багнетах Замоскворецького загону Порадіна та матросів-балтійців при участі загонів сільських ревкомів, серед яких був і загін с.Роїще у складі 25 чоловік, увійшла радянська влада. У ході цього бою роїщане оволоділи складом зброї Українського батальйону Центральної Ради і захопили 2000 гвинтівок. Крім подібного шляху зброя до чернігівських ревкомів, у тому числі і роїщанського, з російською окупацією почала над-

ходити з Росії. Так вже 14 січня 1918р. на станцію Прилуки з Росії прибув бронепоезд зі зброєю та набоями для ревкомів Чернігівщини.⁸¹

З встановленням радянської влади на Чернігівщині роїщанський ревком замість того щоб організувати працю селян почав втілювати у життя більшовицьке гасло “грабуй награване”. Так було конфісковано маєток поміщика Рашевського з усім майном, відібрано так звані “лишки” хліба у заможних селян, які було поділено між біднотою. З наступом весни ревком готувався до поділу поміщицької землі. Крім того він почав роботу по розповсюдженню свого впливу на Слободу, Скиток та інші навколишні села.

Таке поводження радянської влади було до вподоби не всім мешканцям с.Роїще. Заможні селяни, майновому стану яких загрожувала влада бідноти з її устремлінням не до роботи, а до грабунку, утворили свою таємну організацію на чолі з колишнім царським офіцером Зенченком, метою якої було чинення протидії заходам ревкому.⁸²

Після підписання 9 лютого 1918р. у Брест-Литовську мирної угоди між Центральною Радою та центральними державами, за якою Німеччина та Австро-Угорщина зобов'язались надати першій військову допомогу, 12 березня до Чернігова увійшли частини XXVII німецького корпусу.

У цей час за ініціативи роїщанського ревкому на з'їзді понад 30 сільських ревкомів Чернігівського повіту, з метою протидії німецькому наступу, було вирішено об'єднати всі ревкомівські загони в один, а для керівництва об'єднаним загonom при роїщанському ревкомі утворити військовий штаб у складі П.Д.Кобця, Г.П.Печерного, М.С.Ледового та інших. Командиром загону, у якому налічувалось 1500 бійців з гвинтівками, було при-

значено П.Д.Кобця, а його заступником Г.П.Печерного. У кожному з об'єднаних сіл наготові був загін бійців, навколо ж сіл було виставлено охорону. Таким чином с.Роїще стало центром керівництва більшовицьких сил біля 40 сіл Чернігівського повіту.⁸³

30 березня для розправи з більшовицькими активістами с.Довжики, що 12 км на захід від Роїща, прибув каральний загін німців. На допомогу Довжикам кинулись ревкомівські загони сусідніх сіл, у тому числі і с.Роїще у складі 300 чоловік, і німців із села було вибито.

З'ясував, що центром спротиву є с.Роїще, 7 квітня німці кинули каральний загін на село. Не бажаючи піддавати село артобстрілу, ревкомівці вийшли з нього і, використовуючи старі рови як окопи, зайняли оборону в урочищі Осняки, що на північ від села. Увійшовши до села німці відразу почали грабувати населення і вантажити награване на підводи. Тим часом надходив вечір. З сутінками ревкомівці рушили на село, німці ж без бою покинули награване і відійшли до Чернігова. Таким чином влада в селі продовжувала перебувати в руках ревкому.

На початку травня новий загін німців та гетьманців з гарматами та кулеметами знову підійшов до села. Побачивши реальну перевагу супротивника ревком без бою відійшов у ліси і таким чином влада у селі, після двох місяців затримки, перейшла до рук Гетьманату.⁸⁴

Два місяці влади ревкому, в умовах відновлення влади українського уряду на решті території України, були двома місяцями ізоляції села від політичного та економічного життя країни. Проте заможні роїщани, яким влада ревкому стояла на заваді, все ж таки знаходили можливість підтримувати зв'язок з зовнішнім

світом, зокрема з Києвом. Так вони приймали участь у з'їзді хліборобів, який відбувся 28 квітня у київському цирку, на якому було обрано Гетьманом України П.-Скоропадського.⁸⁵

З приходом до влади в селі Гетьманату відразу були заарештовані ревкомівці, які залишилися у селі. За повідомленням священика Вознесенського храму І.Г.Тичини (брата українського поета П.Г.Тичини) було заарештовано та відправлено до в'язниці у Чернігів і У.В.Католика.⁸⁶ Відчувши на собі одного разу вплив радянської влади, заможні роїщане тепер вже почали готуватися до захисту своїх майнових прав. Їх представники були в лавах загонів хліборобів, які почали формуватися Скоропадським з липня місяця, та у складі Сердюцької дивізії, набір до якої теж було оголошено у липні 1918р.⁸⁷

З відходом з території України кайзеровських та цісарських військ у Києві відбулася чергова зміна влади, Гетьманат заступила Директорія. Проте яка б влада не була у Києві єдине, що продовжувало турбувати селян, у тому числі і роїщан, це земельне питання, яке й досі не було вирішене. 5 січня 1919р. у Чернігові відбувся повітовий з'їзд селян, на якому були присутні і роїщане. Він звернувся до Директорії з вимогою надати силу закону про землю Центральної Ради (про який уже згадувалось), додавши деякі застереження: землі за трудовими господарствами залишаються не порушеними до встановлення норм Трудовим Конгресом, колишні поміщицькі землі повинні оброблятися гуртом, реманент поміщицьких господарств необхідно описати і використовувати у спільному користуванні, для проведення реформи на місцях залишити земельні комітети.⁸⁸ Проте втілитися у життя цьому рішенню не судилося.

Скориставшись послабленням України в наслідку відходи військ центральних держав та розбрату у середовищі українського керівництва, Росія почала нову агресію проти неї. Особливістю ж другого наступу Росії було участь у ньому українських радянських дивізій, які були сформовані протягом літа-осені у нейтральній зоні, що відділяла Україну від радянської Росії. Напроти Чернігівщини у “зоні” була сформована 1-а Українська

радянська дивізія у складі якої в 1-й роті В.І.Ковшера Богунського полку перебував і роїщанин У.В.Католик.⁸⁹

Рис.7. Колишні учасники боротьби за радянську владу в Україні. Справа на ліво:
М.Куций, М.Граб, У.Католик, Т.Савоста, І.Куценко.

13 січня Богунський полк під командою М.Щорса разом з загonom роїщанського ревкому витиснув з Чернігова частини 5 корпусу Директорії генерала Терешковича чим знаменувалось друге повернення радянської влади у с.Роїще.

На цей час колишні роїщанські ревкомівці ті, що стояли у його витоків, почали обіймати значні посади у більшовицьких структурах. Так П.Д.Кобеця ще за Гетьманату літом 1918р. на підпільному більшовицькому з'їзді було обрано членом губернського ревкому, В.А.Панька, з поверненням Рад, було призначено комісаром Чернігівського червоногвардійського загону, який було сформовано після зайняття Чернігова більшовиками. Згодом до цього загону П.Д.Кобець привів роїщан, у складі цього загону вони дійшли аж до Польщі під час Радянсько-Польської війни.⁹⁰

Не встигнувши повернутись до влади більшовики відразу почали втілення в життя своєї політики відносно села. Вже 17 січня Тимчасовим робітниче-селянським урядом України була видана постанова за якою почали утворюватись волосні і сільські комітети бідноти, однією з функцій яких було: "... оказание содействия месным продовольственным органам в изъятии хлебных запасов из рук кулаков и богатеев...".⁹¹ Такий комбід було утворено і в с.Роїще. Проте відбиранням хліба він позаймався всього десять місяців.

На весні 1919р. на Лівобережжя почав наступ новий окупант – Добровольча армія на чолі з генералом Май-Маєвським. 12 жовтня 13-й Білозерський полк 2-го армійського корпусу зайняв Чернігів і просунувся на декілька кілометрів на північ від нього. Таким чином Роїще опинилось на центральній ділянці Південного фронту Червоної армії командувачем якого був О.І.Єгоров, а членом Реввоєнради І.В.Сталін. У 20-х числах жовтня частини 2-го корпусу витиснули з с.Роїще 534-й полк 1-ї бригади 60-ї дивізії начдива М.-Г.Кропив'янського і просунулись на північ за село.⁹²

Панування Денікінців у селі протривало біля місяця. Згадкою про нього залишились поховання поме-

рлих від ран у шпиталі, який розташовувався у селі, білих солдатів та офіцерів. Залишки їх могил знаходяться на сільському цвинтарі, що напроти Коробковщини.

З початком листопада Червона армія почала наступальні дії у напрямку Чернігова і вже у перших числах місяця 532-й полк 60-ї дивізії зайняв с.Роїще.⁹³

У особі радянської влади бідняки с.Роїще бачили ту силу, яка, на їх думку, була спроможна покращити їхнє матеріальне становище, що видно з резолюції мітингу мешканців села, що був скликаний з нагоди повернення більшовиків. У ній проголошувалось: “Ми всі сили покладемо до того, щоб закріпити радянську владу, допомогти Червоній армії і звільнити пригноблених селян і робітників...”⁹⁴ Проте не все так сталося, як гадалося.

Третє своє повернення більшовики вважали остаточним і тому почали перебудову життя на мирний шлях. Першим кроком у цьому напрямку була заміна ревкомів на цивільні органи влади – Ради. У Чернігівській губернії вибори до таких рад відбулися у січні 1920р. Таким чином припинив своє існування роїщанський ревком, який за три роки свого існування пройшов важкий, насичений бурхливими подіями шлях.

Що до села радянська влада продовжила започатковану ще у 1919р. традицію комбідів, правда дещо у змодифікованому вигляді. Згідно закону Всеукраїнського Виконавчого Комітету від 9 травня 1920р. по селах почали утворюватись Комітети незаможних селян, подібний було утворено і в Роїщі.

Але саме страшне, що несла з собою радянська влада це - тоталіризація життя у країні, яке виявлялося у монополізації більшовиками як усіх ланок влади так і впливу на громадську думку. Так партійна ячейка с.Роїще, яка у лютому 1920р. налічувала 4 чоловіка, а на

початок 20-х років всього 13 (це на 1000 мешканців), повністю опанували сільські органи влади. Сільраду очолив комуніст А.Н.Зенченко, а КНС Н.М.Лєдовий, крім того до складу сільради входили комуністи Л.Ю.Кужельний та Ф.Д.Кулик.⁹⁵

Роїські більшовиські активісти беззастережно втілювали у життя всі рішення партії чого б вони не торкалися. Виконуючи рішення XII з'їду РКП(б), який відбувся у квітні 1923р., та декрету РНК УСРР від 27 квітня 1923р. “Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ” партійна ячейка розгорнула пропагандиську роботу у наслідку якої на сході мешканців села було прийнято рішення схвалити політику українізації. У ході атеїстичної компанії у грудні 1925р. на загальному зібранні членів партії, КНС та сільради з порядком денним “Про новий побут та сім'ю” було прийнято рішення звільнити сім'ю від старого побуту та релігійних забобон.⁹⁶ Заходи ж, якими велась боротьба з “старим побутом та релігійними забобонами”, були жахливі.

У ході цієї боротьби у с.Роїще, на Слободі та Скитку на цвинтарях з могил спилювали хрести, а самі цвинтарі переорювали,⁹⁷ що в решті решт вилилися у оранку людських душ. Роїщане, як і мільйони інших українців, втратили свої родоводи, свої коріння, і зараз, у кращому випадку, люди знають історії своїх родин тільки до третього коліна, а з рештою і того менше. У цій праці більшовикам треба віддати належне, тут вони досягли найвищих результатів – перетворив роїщан на безбатченків, безродних Іванів. До того ж радянська влада добилась за сімдесят років того, чого царський уряд не зміг домогтися за сто тридцять років – цілковито викоренила таке поняття як козак. Не дивлячись на те, що перед 1917р. с.Роїще було майже повністю козачим,

вже за якихось п'ятдесят років у роїщан слово козак, у кращому випадку, асоціювалось з донськими чи ще якимось російськими козаками, але ні як не з українською козаччиною.

Наступна трагічна сторінка радянського панування в Роїщі – соціалістична перебудова сільського господарства.

Револуційно-воєнний вир, який кружляв по Чернігівщині біля чотирьох років, закінчилася тим, що селянин нарешті отримав те, про що він мріяв ще з 1861 р. - власну землю. У 1920р. радянський уряд провів подвірний перепис населення і ось яку картину він виявив у с.Роїще, Слободі та на Скитку:⁹⁸

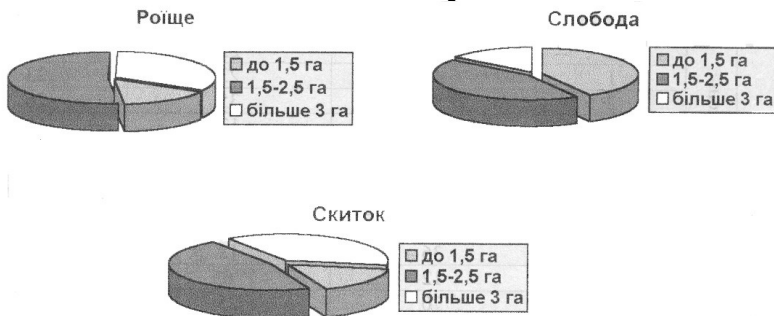
		Роїще	Слобода	Скиток
Всього дворів		250	103	75
Коні	-	70	22	12
	1	48	23	23
	2	85	35	26
	3	40	17	10
	більше 3	7	6	4
Корови	-	43	24	9
	1	38	11	16
	2	125	50	29
	3	36	12	16
	більше 3	12	6	5
Вівці	-	70	25	8
	до 4	21	16	18
	4	24	14	10
	до 6	76	23	18
	більше 6	59	25	21
Свині	-	19	12	3
	1	17	20	11
	2	65	20	26
	3	64	23	14
	4	33	16	7

	більше 4	52	12	14
Не мали худоби		9	4	1
Земля	-	3	-	-
	до 1,5 га	48	43	12
	1,5-2,5 га	111	45	35
	3-3,5 га	57	5	15
	більше 3,5 га	31	10	13
Плуги		127	65	42

З даної таблиці видно, що землі на мали тільки три двори у с.Роїще (двоє з яких були сільських вчительок), решта ж землі у відсотковому відношенні серед дворів розподілялась наступним чином:

	Роїще	Слобода	Скиток
до 1,5 га	15%	41,7%	16%
1,5-2,5 га	52%	43,7%	46,7%
більше 3 га	33%	14,6%	37,3%

Ось як це виглядає на діаграмі:

Тобто майже 5/6 мешканців села мали землі від 1,5 га і більше і до того ж у кожному другому дворі був плуг.

Не гірше були справи і з худобою. Коні були: у Роїщі у кожних двох дворах з трьох, причому у кожному другому було від двох коней і більше, на Слободі та

Скитку майже у кожному дворі, а в кожному другому дворі від двох коней і більше. Корови були: у Роїщі у кожних п'яти дворах із шести і в кожному другому було від двох корів і більше, на Слободі та Скитку майже у кожному дворі, а в кожному другому дворі від двох корів і більше. Свині були: у Роїщі в одинадцяти дворах з дванадцяти і також у кожному другому було від двох свиней і більше, на Слободі та Скитку майже у кожному дворі, а в кожному другому дворі від двох свиней і більше.

Загалом кількість худоби складала:

	Роїще	Слобода	Скиток
Коні	366	168	121
Корови	430	171	142
Вівці	440	390	358
Свині	732	243	203

Не мали ніякої худоби тільки дев'ять господарств у Роїщі (двоє з яких були вчительськими), чотири на Слободі та одно на Скитку. Але не було жодного двору, який би не мав худобину чи землю.⁹⁹

Тобто у 1920р. роїщани, слобожани та скитчани мали все необхідне не тільки для власного прожитку, а й для плідної праці на благо держави, проте з часом виявилось, що приватно-власницькі устремління українського селянина йшли в розбіг з колективно-безвідповідальницьким господарюванням тої влади, яку мешканці с.Роїще вітали у листопаді 1919р. Вожді більшовизму були впевнені, що соціалізм неможливо побудувати без ліквідації приватної власності на землю і переходу до колективного господарювання на селі. Тому надавши спочатку землю селянину, щоб притягнути його на свій бік у боротьбі за владу, отримавши цю

владу більшовики поступово почали готуватися до відібрання її від селянина.

Першим кроком на цьому шляху були товариства спільного обробітку землі (ТСОЗ), яке у с.Роїще було організоване за постановою сільради у 1927р. 16 ж грудня цього року з так званих селян-бідняків була утворена ініціативна група у складі: О.Ломаки, Г.М.Байрака, Л.Ю.Шуриги, Д.П.Мартиненка, М.Н.Василенка, Н.М.Ледового, Я.Панька та У.В.Католика, яка на початку 1928р. утворила комуну “Первое мая”, яка займаючи кращі землі, маючи 16 коней, 2 бички та 8 плугів так і не спромоглася за весь час свого існування досягти кращих результатів.¹⁰⁰

У цей же час остаточно з’ясувалось, що селянина більшовики розглядали не інакше як засіб виготовлення харчів для гегемона революції-пролетаріату, а вирішити цю задачу вони намагалися за рахунок тих селян, що тягнули лямку – так званих середняків та куркулів-кулаків (це ті, що перепочивали не на м’яких подушках, а поклавши під голову кулака і з зорею приймалися за роботу). Увесь тягар продподатку було покладено саме на них, а так звана біднота була цілковито від нього звільнена. Більше того, заготівельні ціни були настільки мізерні, що краще було згноїти врожай, чим віддати плоди своєї важкої праці за дарма.

Тому не дивно, що такі господарі як Д.Будаш, Насінник, С.Н.Зінченко, Плесун не хотіли здавати потом політій врожай за безцінь. Але тут на їхнє лихо з’явилися так звані активісти, які замість того щоб працювати у полі нищпорили по дворах тих хто працював непокладаючи рук, вишукуючи хліб, щоб відібрати його, а господаря, за те що він намагався належним чином оцінити свій труд, віддати під суд. Що і вирішив зробити сільський схід з названими господарями у 1928р.

Такий стан справ, звичайно, не задовольняв заможних селян і тому вони намагалися всіляко чинити опір колективіським зазіханням та пропаганді. Проте часом цей спротив мав досить примітивний характер, так вони розповсюджували по селу плітки, що буцімто у комуні не має ні чоловіків, ні дружин. Священик Вознесенського храму Гладкий виключив членів комуні з церковної громади. Вищою ж формою протесту був збройний спротив, в районі Роїща діяв повстанський загін Галаки в якому були й роїщане.¹⁰¹

У 1929р. у с.Роїще вже існувало три колгоспи: “Перекоп” на Зенковщині, “Нове життя” на Балатянщині та “Труженік” на правому березі Стрижня.¹⁰², що об’єднали тих господарів, які за дев’ять років, що минули з 1920р., не зуміли впоратися з землею і те що мали або прокутили, або змарнували. Листопадовий 1929р. пленум ЦК ВКП(б) визнав головним завданням комуністів України проведення суцільної колективізації. У світлі цього рішення коммуна “Первое мая” була реорганізована у сільгоспартіль. В цей же час на Слободі було утворено колгосп “Ім.Будьоного”, який спочатку об’єднав 15 господарств, а на Скітку колгосп “Політвідділ”.

Проте, навіть, об’єднавшись ці “труженіки” так і не змогли досягти результатів середняків та куркулів, які не бажаючи вступати до колгоспів продовжували продуктивно, самостійно господарювати на власній землі, що вцент розбивало комуністичні теорії в галузі сільського господарства і крім того дратували сільських прихильників радянської влади, які вже давно поклали око на чуже майно. І тоді почався справжній бандитизм, який в радянській історіографії отримав назву “суцільної колективізації” першим етапом якого було знищення альтернативи непрацездатного колгоспу – продукти-

вного господарства селянина-працівника-куркуля-кулака.

Згідно постанови РНК УСРР від 1 лютого 1930р. у селі було утворено комісію по розкуркуленню у складі М.С.Василенка, Д.П.Мартиненка, І.П.Шуриги, Л.Ю.Кужельного, Д.І.Сердюка(Косяка), яка за допомогою інших активістів: Н.Ледового, С.Зіненка, М.І.Остапенка, Ф.Коробки, Ф.М.Шарого та Г.Коваленка,¹⁰³ розпалена заздрістю почала розкуркулення, тобто грабування та руйнацію продуктивних господарств.

У розкуркулених відбирали коней, корів, хліб, реманент, майно, навіть виймали їжу з печі. Реквізоване при цьому не описували, а просто звозили до сільради, де, що залишалося не розкраденим, продавали з торгу наступного дня. Самих розкуркулених виганяли з хат з дітьми, навіть, на мороз. Так 21 листопада вигнали з хати Василенка з 10 дітьми та Г.Лутченка з 3 (лутченки грілись у багаття на березі Стрижня поки їх не приютили сусіди). До речі й після розкуркулення переслідування з боку активістів не припинялися. Дружина Бондаря Тетяна після розкуркулення разом з малолітньою дочкою Галиною мешкала у сусідів, але й там їй не давали життя, приходили й виганяли з хати.¹⁰⁴

До 30 листопада 1930р. у с.Роїще було пограбовано та зруйновано 17 найкращих, найпродуктивніших господарств, тобто біля 7% усіх господарств села: М.Долинського, Шеремета, Лещонки, Бондаря, двоє Василенок, Зінченко Л.М., Лавриненко, Г.Лутченка, П.Долинського, І.Грицанка, М.Шевчика, Байрака, Воробья, Чубука, Зеленого, Д.Будаша (вітряк у Будаша відібрали ще в 1928р. і передали його комуні, але за рік свого існування комуна так і не зуміла дати йому ради), восьмерих останніх було виселено до Сибіру.

Паралельно з розкуркуленням йшов процес “масової колективізації”. У лютому цього ж року після обнародування нового примірного статуту сільгоспартілі в якому зазначалось, що вона є “перехідною до комуні формою колгоспу”, почалося у масовому порядку усупільнення корів, дрібної худоби та ,навіть, птиці. У відповідь на це роїщане, до речі, як селяни всієї України, у лютому-березні почали масовий забій худоби і, навіть, були спроби зірвати посівну на власній землі.¹⁰⁵ Разом з цим чинилися терористичні акти проти колгоспних активістів: було поранено Л.Ю.Кужельного та вбито Т.Лебеда.¹⁰⁶

Але стихійний спротив селян колгоспному будівництву не міг зупинити машини радянських перетворень, яка набирала все більших обертів.

У сільраді с.Роїще була обладнана кімната куди зачиняли небажаючих вступати до колгоспу господарів і тримали їх там без їжі і води як мух у банці поки вони не виявляли “палке” бажання вступити до колгоспу. На інших накладали такі завдання по заготівлі хлібу, які заздалегідь не можна було виконати, і робили це до тих пір поки господар не “ламався” і не подавав заяву до вступу у колгосп. Крім того небажаючих вступати до колгоспу позбавляли можливості придбати у “кооперації” сірники, гас, сіль тощо, були, навіть, випадки позбавлення виборчих прав.¹⁰⁷

Проте разом з репресивними заходами радянська влада інколи використовувала й заохочувальні. Так згідно постанови ЦК ВКП(б) від 2 квітня 1930р. була прийнята постанова ЦВК та РНК СРСР “Про нові пільги для колгоспів та їх членів”. За цією постановою вся худоба колгоспників та колгоспів звільнялася на два роки від сільгосподатку, з господарств, що вступили до

колгоспу знімалась заборгованість за землевлаштування тощо.

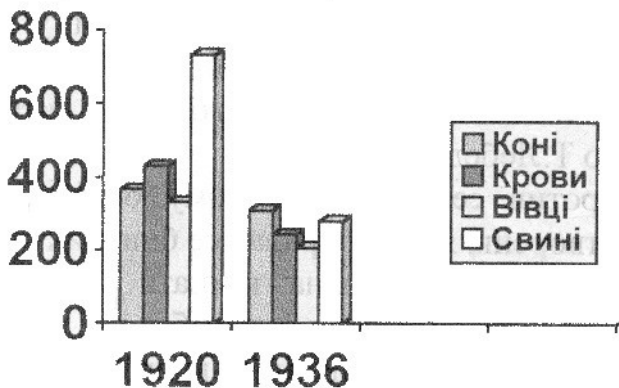
Не зважаючи на всі ці заходи селяни вперто не хотіли ставати на шлях “світлого колгоспного майбутнього”. На 1 січня 1932р. у другому підрайоні до якого входили й с.Роїще, Слобода та Скиток було усупільнено лише 39,4% господарств.¹⁰⁸

У 1932р. потреби колгоспів Роїща почала обслуговувати МТС. У наслідку угоди з нею дрібні колгоспи: “Перекоп”, “Нове життя” та “Труженік” були об’єднані в один, який отримав назву “Перекоп”.¹⁰⁹

Що ж дав колгосп роїщанам можна побачити порівнявши кількість худоби у с.Роїще у 1920р. та кількість худоби у колгоспі “Перекоп” у 1936р.:

	1920	1936
Коні	366	309
Корови	430	243
Вівці	330	207
Свині	732	280

Дуже яскрава картина виходить на діаграмі:

До того ж землі не мав жоден двір. Тому не дивно, що в селі залишилися господарі, такі як Ф.П.Сидоренко, Ф.Ю.Левус, І.І.Короткий та І.Є.Федосов, яких радянська влада так і не змогла ні заагітувати, ні примусити до колгоспного життя.

Таких “чудових” досягнень колгоспне будівництво в с.Роїще досягло не тільки завдяки придушенню у селянина почуття господаря, а й завдяки некомпетентності більшовицьких керівників як в галузі економіки взагалі, так і сільського господарства зокрема. Яскравим прикладом чого може слугувати один випадок з посівної компанії 1932р. в Роїщі.

На посівну до села приїхав з Чернігова уповноважений, який привіз план посівної. На правлінні колгоспу йому сказали, що виконати цей план не є можливим, тому як коні ослабли, на ноги їх піднімають мотузками і вони ще не в силах орати. У відповідь уповноважений заявив: ”Мне надо докладывать в район о выполнении плана, вы сначала посеете, а потом будете пахать.”!¹¹⁰

Наслідком такої політики більшовиків на селі стало страшне лихо – голодомор 1932-1933рр. Не в змозі виконати хлібозаготівельну компанію за рахунок колективних господарств радянська влада почала відбирати хліб у селянина. Відбирали все. Люди в с.Роїще змушені були їсти коней, собак, клевер тощо. З голоду пухли і , що найстрашніше, мерли. Статистику померлих з голоду тоді ніхто не вів, але зі спогадів мешканців села можна припустити, що померло з голоду на селі біля 40 чоловік. Серед них М.Лацина, Г.Лацина, П.Кандітний, Майборода та інші.¹¹¹ В основному це були розкуркулені. Річ у тім, що ті хто робив на колгоспному полі чи фермі отримував хоча й мізерну, але яку не яку “пайку” яка давала змогу людям вижити. У розкуркулених же були

зруйновані власні господарства і на колгоспному полі вони не робили, тобто не мали жодного шансу до виживання.¹¹² Зголоднілі люди, щоб врятуватися від голодної смерті вдалися до збирання колосків на колгоспних полях, але радянська влада і тут виявила своє справжнє обличчя. За крадіжки декількох колосків замордованих людей судили, як страшних злодіїв, а інколи й вбивали.

Для посилення впливу на село у такій скрутній ситуації у січні 1933р. на пленумі ЦК та ЦКК ВКП(б) було прийнято рішення про утворення політвідділів при МТС та радгоспах. Для роботи у цих політвідділах, а також у партійних організаціях колгоспів було мобілізовано 25 тис. комуністів. Такий 25-тисячник, робітник Путилівського заводу С.І.Кулага, прибув і до с.Роїще.¹¹³

Завдяки всім цим комуністичним перетворенням на селі сталося те, що колгосп “Перекоп” так і не зміг по саму Радянсько-Німецьку війну досягти рівня с.Роїще 1920р.

Єдине чого досяг колгоспний лад, наслідки чого ми не можемо подолати й зараз, - це знищення селянина-господаря-куркуля, тої людини, яка годувала не тільки себе, а й всю Європу.

У 1930-х роках після “Надзвичайного Собору” Української Автокефальної Православної Церкви, що проходив під егідою НКВС і “саморозпустив” її як “контрреволюційну” організацію, в Україні почалося масове знищення церков. Проте церкви не завжди знищували фізично. Інколи їх перетворювали на склади, клуби, або просто закривали. Саме такий шлях пройшов Вознесенський храм с.Роїще.¹¹⁴

Наступним принизливим кроком радянської влади відносно селян було, так би мовити друге закріпачення. Починаючи з грудня 1932р. населення міст України одержало паспорти. Після чого раптом вияви-

Рис.8. П.Д.Кобець.

лось, що безпаспортні селяни не мають права мешкати у місті без дозволу сільради.¹¹⁵ Таким не хитрим способом більшовики надійно припнули сільських мешканців, у тому числі і роїщан, до колгоспів, тобто вони знову опинилися на становищі кріпаків. До того ж вони й працювали теж як кріпаки – за дарма (за трудовні).

Страшний 1937-й та наступні роки радянських репресій не минули й Роїща, і так само, як і в решті Радянської країни ці репресії почались з найбільш активних засновників та будівників радянської влади. У 1937р. був заарештовано та страчено колишнього керівника роїщанського ревкому П.Д.Кобця. Проте репресії

зачіпили й зовсім сторонніх людей. І.І.Тризну заарештували тільки за те, що його дружина була полькою за національністю. Після арешту відомості про нього зникли, тобто його доля була подібна долям багатьох інших в'язнів катівень НКВС.¹¹⁶

Але разом з тим деякі роїщане посіли і керівні посади у партійній номенклатурі радянської держави. Так Г.І.Ледовий очолив Чернігівський райком партії, а М.О.Майборода, який у 20-х роках був організатором комсомольської організації у с.Роїще, пішов на керівну роботу у комсомол.¹¹⁷

22 червня 1941р. повідомлення ТАРС про початок Радянсько-Німецької війни мешканці села зустріли по різному. Ті, кому радянська влада принесла розбій та знуцання, нишком раділи сподіваючись на близьке закінчення більшовицького гноблення, а ті, хто вірив у “світле майбутнє”, почали зголошуватись до лав Червоної Армії. М.І.Клименко та А.Д.Мартиненко у своїх заявах до військомату писали: “Просимо військомат направити нас добровольцями у лави доблесного Червоного флоту. Ми готові стати на захист Батьківщини.” Загалом же у перші дні війни на фронт пішло 136 мешканців с.Роїще.¹¹⁸

Збирання врожаю у колгоспах “Перекоп”, “Політвідділ” та “Ім. Будьоного” майже було закінчене до 1 вересня. Проте евакуювати його не було можливості, тому як німці в цей час були вже під Гомелем і стояли на лінії Дніпра. Тому зерно почали роздавати колгоспникам, також їм роздали свиней та птицю. Крупну рогату худобу все ж таки намагалися евакуювати, але ця спроба зазнала невдачі. У Курській області погоничі разом з худобою будучи відрізані німцями від радянських сил покинули тварин і на Михайла (21 листопада) повернулися у село.¹¹⁹

З наближенням фронту на Чернігівщині розгорнулася робота по організації підпілля та партизанських загонів. Такий партизанський загін було сформовано і в с.Роїще у складі М.Остапенка, Н.М.Ледового, Я.Панька, Л.Ю.Шуриги, С.І.Зененко, М.О.Майбороди та інших. Очолив загін Н.М.Ледовий. Загін заклав базу зі зброєю, набоями та харчами.¹²⁰

У кінці серпня с.Роїще опинилось у смузі оборони 5-ї армії генерал-майора М.І.Потапова Південно-Західного фронту, на яку наступала 2-а армія генерал-полковника барона Максиміліана Вейхса групи армій “Центр”.¹²¹

31 серпня підрозділи 45 стрілецької дивізії генерал-майора Г.І.Шерстюка поспішно відступаючи без бою залишили село. Залишаючи територію України радянська влада розповсюджувала відомості, що з приходом німців розпочнуться розстріли та репресії, але сталося не все так. Щойно відійшли радянська війська як люди відразу кинулись до бригади, магазину та в поле, щоб взяти собі щось з колгоспного реманенту, чи запастись магазинним товаром, чи не вивезеним до кінця з поля врожаєм, а потім, в очікуванні німців, поховались по льохах.¹²² Невдовзі за частинами Червоної Армії до Роїща розгорнутим строєм з напрямку Гомеля, увійшов авангард 134 піхотної дивізії Вермахту, люди в розгубленості чекали що ж воно буде.

Проте обіцяні радянськими агітаторами репресії не починались, замість цього німці сказали переляканим людям щоб вони розходились по домівках і що б вони “не боялись, більшовиків вже не буде”. Хоча деякі з них почали ходити по хатах і збирали харчі. Але два рази в один і той же двір німці не заходили. Якщо хтось вже відвідав господаря, то залишав відчиненою хвіртку, що означало решті, що тут вже були і більше в цей двір ні

хто не навідувався. Загалом же ставлення німців до місцевого населення було лояльним. Так, коли німці входили до села, М.Ф.Зіненко разом з своїм дідом ви-кочував з бригади воза. Проходячи повз них німці посадили хлопця на воза і допомогли дідові докотити його до дому.¹²³ В одному з дворів на Коробковщині була встановлена польова кухня з якої німці не тільки самі харчувались, а ще й годували дітей навколишніх хат. Крім того відходами вони годували свиню господаря двору. У сусідній же з цим двором хаті розташовувались фіни. Коли ж вони у п'яному угарі почали бешкетувати та ловити собі на суп курей, німці їх вгамували та примусили вибачитись перед господарем.¹²⁴

З захопленням України німці поділили її на декілька частин, головною з яких був рейхскомісаріат Україна, до складу якого, по мірі просування військ на схід повинна була увійти й Чернігівщина. Але тому як німецький наступ було зупинено на рубежі Волги, то до кінця німецької окупації Чернігівська область, а разом з нею й с.Роїще, так і не потрапили до його складу і перебувала в зоні дії військової адміністрації.¹²⁵

Встановлення “нового порядку” в селі було відзначено влаштуванням комендатури зоною впливу якої крім с.Роїще були с.Халявин та с.Осняки. Комендатура розташовувалась на Поповій Горі, неподалік від неї також розташовувався цвинтар на якому були поховані вбиті німецькі солдати.(у 1943р. їх останки перевезли до Чернігова). Очоловав комендатуру літній німець, допомагала якому у спілкуванні з мешканцями села молоденька дівчина-перекладач. Комендант слідкував за порядком у селі. Крім того для підтримання порядку під егідою комендатури на сході мешканців було обрано старост: на Слободі Г.В.Василенка (у 1917р він був у німецькому полоні, знав німецьку мову), на Скитку

І.Пуцяя, в Роїщі колишнього активіста компанії розкуркулення Ф.С.Коробку, якого у 1942р. замінив К.-Г.Москаленко. У Роїщі крім старости ще був бургомістр Ф.П.Лєдовий. Крім цих адміністративних перетворень було сформовано відділ “Допоміжної української поліції на службі німецького Вермахту”. На Слободі поліцаями були Л.О.Василенко, В.А.Данич, О.К.Василенко, в Роїщі Ф.Я.Теренковський, Г.І.Лєдовий, Ф.Т.Сидоренко, О.К.Печерний та Г.С.Кулик.¹²⁶

В “Основних вказівках про поведження з українським населенням” зазначалось: “Кінцева економічна мета – це природній розвиток України як житниці Європи”.¹²⁷ Виходячи з цього, головну увагу в Україні Німеччина звернула на сільське господарство.

Згідно засад Нового Земельного ладу від 15 лютого 1942р. селянам було роздано в індивідуальне користування біля 2 га землі, присадибні ж ділянки переходили у приватну власність звільняючись при цьому від податків. Скасовувались також обмеження у вирощенні худоби.¹²⁸ У колективній власності залишалися лише сіножаті. Разом з тим колективна форма обробітку землі зберіглась у формі так званих “общинних господарств”. Такі общини уявляли собою Скиток, Слобода, Роїще ж було поділено на дві общини, одна на правому березі Стрижня, друга на лівому.

Отримавши землю селяни повинні були на ній обов’язково працювати: “Всі мешканці окупованих східних територій віком від 18 до 45 років зобов’язані працювати згідно з їхньою придатністю до праці” – говорилось у розпорядженні рейхскомісара “Східних територій” Розенберга. До того ж селяни, як і за комуністичного режиму, залишалися прикріплені до землі. У повідомленні головнокомандувача Вермахтом про покарання за невиконання наказів німецьких органів

влади підкреслювалось: “Цивільному населенню заборонено пересуватись за межами свого місця проживання без спеціального письмового дозволу, виданого найближчою німецькою військовою частиною.”¹²⁹ Працювали селяни шість днів на тиждень, за безпричинний не вихід до роботи платили штраф і отримували два удари різкою, слідкував за цим комендант.

Завдяки ставленню, з боку німців, до селянина як до власника-господаря врожай картоплі, буряків та моркви у 1941р., не зважаючи на воєнний стан, вдалось зібрати повністю. На посівній 1942р. орачі І.Зененко та К.Василенко з бригади І.Василенко орали по 0,80-0,90 га за день, бригада ж М.Василенко перевиконала план посівної.¹³⁰ На липень місяць община № 1 с.Роїще вже прополола льон, просо, махорку, її вирощування було обов'язковим – норма складала вісім соток на двір, картоплю та скосила більше половини сіножатей. На збиранні сіна працювало понад 100 чоловік. На серпень місяць община № 2 с.Роїще повністю збрала й заскиртувала врожай жита, ячменю, вівса та почала сіяти озимі.¹³¹ Літом у с.Роїще була заснована свиноферма, до якої позносили розібраних у 1941р. колгоспних свиней. Налічувала вона 15 свиноматок та 150 поросят. Крім вже згадуваної махорки обов'язковим було ще вирощення кок-сагізу (сировини для гумової промисловості) площа посівів якого складала в Роїщі 2 га. Для догляду за лісопосадками, які сприяли поліпшенню врожайності до села було надіслано лісничого Плоского.¹³²

У цьому ж році общини Слободи, Скитка та Роїща були перетворені на сільгоспспілки метою яких була спільна обробка орної землі відданої у індивідуальне користування, врожай же з цих земель залишався власністю господаря. До того ж тут треба додати, що в Роїщі до кінця німецької окупації так і не було орга-

нізовано здачі сільгосппродуктів державі і весь вирощений врожай залишився у селян.¹³³

Хоча німці й відновили МТС, а тракторист М.О.Кулик відремонтував колишній колгоспний трактор та молотарку МК-1 все ж таки більшість польових робіт виконувалась у ручну, притому на полі разом з батьками працювали й діти.¹³⁴

Що ж стосується роїського партизанського загону то йому не вдалося розпочати активні дії і вже відразу по приходу німців партизани повернулися до своїх хат і почали налагоджувати життя при новій владі.

Як вже говорилося вище деякі з колишніх колгоспних активістів з приходом німців перекинулися на бік нової влади і стали активістами вже “нового порядку”. Форма ж їхньої активності залишилась попередня – репресії та знуцання над односельцями з метою власного добробуту. Так колишній активіст компанії розкуркулення Г.Коваленко та староста Ф.С.Коробка були причетними до арешту у 1943 році так званих роїщанських партизанів: В.Іллюшко, А.Печерного, Я.Панька, Л.Ю.Шуриги, Д.Дубини, Н.М.Лєдового та С.І.Зененка з яких лише Д.Дубина повернувся додому.¹³⁵

10 січня 1942р. після розпорядження про використання робочої сили почалась мобілізація робітників на окупованих територіях сходу. Цей план передбачав добровільне вербування, але у випадку його не виконання допускалось застосування і примусу.¹³⁶ У перший набір ще були бажачі їхати до Німеччини, а далі, кому їхати, призначав староста. За роки німецької окупації з села до Німеччини було відправлено 129 хлопців та дівчат.¹³⁷

Що уявляла собою праця на Німеччину розглянемо на прикладі Г.Д.Кулик, особливо при цьому необхідно звернути увагу на її початок і кінець. Перед

відправкою до Німеччини у Чернігові остербайтерам видали хліб, потім посадили у телятники і повезли на захід. У Ківерцях була лазня з гарячою водою та милом, правда у кінці помивки місцеві поліцаї трохи пообливали миючихся холодною водою. До Німеччини ешелон прибув за чотири дні. Спочатку прибулих помістили до табору пересильних, а потім, після розподілу, Гарпину, разом з групою інших пересильних, відправили на сезонні роботи, звідки вона потрапила до господарства бургомістра с.Берлінхен. У бургомістра разом з Гарпиною працювали поляк, серб (він привіз з собою фотоапарат і завдяки цьому до нас дійшли зображення моментів їхнього перебування у Німеччині) та троє українців. Загалом виконували роботи по господарству та на полі.

Рис.9 Г.Д.Кулик у Німеччині

За роботу бургомістр щомісяця платив 30 RM, проте придбати на них майже нічого не можна було, тому як у

країні діяла карткова система розподілу товарів. Годували у кого як, на сезонних роботах погано, у бургомістра добре. Одягали у нормальний одяг. У неділю був вихідний, можна було піти погуляти, або, навіть, з'їздити у гості до знайомих, що працювали в навколишніх селах. Якщо ж хтось приїздив у гості до працівників бургомістра, то він годував і гостей. Ставлення бургомістра до працівників засвідчує ще ось який факт. Одного разу Гарпина йшла з бідомом молока і до неї почала чіплятися місцева дівчора, ображала її та жбурляла в неї камінцями. Гарпина розповіла про це господарці та звернулася до поліції, після чого батьків цих дітей було оштрафовано.

Найбільш цікавим і тим, що заслуговує на увагу було повернення на Батьківщину. До Радянського Союзу репатріантів везли біля двох місяців. Ешелон міг стояти по три дні в очікуванні на відправку, при цьому людей не годували. Під час слідування ешелон охороняли наче злочинців, охорона ж всіляко знущалась над своїми підохоронними. Крім того у таборах пересилки на допитах знущались працівники НКВС.¹³⁸ Тому не дивно, що 34 роїщан, з відправлених на роботи до Третього Рейху, не повернулися до дому.¹³⁹

У 1943р. І.І.Ледового, В.Кужельного, І.П.Сердюка та О.С.Теренковського забрали до військової частини, що розташовувався у Прилуках, яку німці почали формувати з місцевих мешканців, але прийняти участь у бойових діях вони не встигли. За радянським фронтом вони повернулися до дому де їх було мобілізовано до Червоної Армії і кинуто на форсування Дніпра.¹⁴⁰

26 серпня 1943р. почалось проведення Чернігово-Прип'ятьської наступальної операції Червоної Армії.¹⁴¹ Сильним ударом у районі Севська війська Центрального фронту прорвали оборону 2-ї армії Вермахту і вже 23

вересня 37 гвардійський стрілецький полк підполковника І.С.Колеснікова 12 гвардійської стрілецької дивізії полковника Д.К.Малькова о 8.30 оволодів с.Роїще і на 12.00 перетнув шосе Чернігів-Гомель. Першим у село увірвався зі своїм відділенням уродженець Зміївського району Харківської області мол.сержант А.П.Питимко.¹⁴²

Проте німці силами піхоти та танків застосували контратаку і витиснули радянські війська з села, загалом бій за село тривав біля доби. Остаточоно вибити німців з села вдалося тільки 24 вересня. Залишаючи село німці спалили Зенковщину, Скиток та біля п'яти хат на Слободі, лікарню, зерносховище та знищили частину худоби.¹⁴³

Крім 37 полку у бою за село приймав участь 29 гвардійський стрілецький полк 12 дивізії та 234 гвардійський стрілецький полк підполковника А.М.Павловського 76 гвардійської стрілецької дивізії генерал-майора О.В.Кирсанова. Всі ці частини діяли у складі 9 гвардійського стрілецького корпусу 61 армії.

За бій за села медаллю “За відвагу” було нагороджено десять червоноармійців. 29 гвардійського стрілецького полку: ряд. П.С.Марушин(м.Москва), с-т О.П.Самохин(Рязанська обл.), ефр. І.Ф.Трифонов(Іванівська обл.), мол.с-т В.Ф.Халкин(Московська обл.), ряд. М.Н.Чудинов(Свердловська обл.), мол.с-т Г.С.Ягодин(Свердловська обл.), с-т С.П.Д’ячков(м.Новоросійськ), ст.с-т Д.С.Ступалов(Тверська обл.);¹⁴⁴ 37 гвардійський стрілецький полк: мол.с-т А.П.Питимко(Харківська обл.), ряд. І.М.Скляр’єв (Краснодарський край).¹⁴⁵

Подане у дужка місце проживання “радянських визволителів” дає можливість проаналізувати їх національний склад. Так з десяти нагороджених лише

один українець, решта ж росіяни. Тому не є дивним поводження червоноармійців по відношенню до роїщан. Не встигши увійти до села вони відразу кинулись до свиней господарки, свиней якої у 1941р німці годували, і тільки слізні прохання господині врятувало життя свиням.¹⁴⁶

З приходом рад на весні 1944р. у селян знову було відібрано землю, коней, свиней та зерно для відновлення існуючих до війни колгоспів “Перекоп”, “Політвідділ” та “Ім.Будьоного”. Працювали у колгоспах як і раніше за дарма, за трудодні, за який у 1944р. давали по одному кілограму зерна та картоплі і чотири кілограми грубих кормів. Із-за відсутності тяглової сили орали на коровах. Хоча держава й виділила кредити для колгоспів становище селян було важке. Усугубляло ж його постійні збирання подарунків для червоноармійців та на різні військові потреби. Так на танкову колону “Колгоспник Чернігівщини” колгосп “Перекоп” зібрав 1000 карбованців.¹⁴⁷

9 травня 1945р. закінчилась найбільша у Європі війна яка забрала з собою 202 мешканців с.Роїще і принесла йому величезні збитки. Тільки збитки колгоспу “Перекоп” склали 12 млн. карбованців.

На фронтах Червоної Армії воювало 320 роїщан, 105 з яких нагороджені орденами та медалями Радянського Союзу.¹⁴⁸ Серед них М.І.Клименок, С.М.Сердюк, А.М.Сердюк, В.М.Чубук, В.М.Ледовий, Б.І.Тризна (учасник оборони Ленінграду). Г.І.Тризна, М.І.Клименко та А.Д.Мартиненко брали участь у штурмі Берліну.¹⁴⁹

§ 2. Стан села у часи післявоєнної відбудови

народного господарства та побудови
розвиненого соціалізму.

З поверненням радянської влади було не тільки відновлено колгоспи, а й “покарано” тих, хто так би мовити зрадив Батьківщину, тобто колишніх поліцаїв та старост. Всі вони були засудженні до позбавлення волі на термін від 7 до 12 років. Проте пана Москаленко, який під час німецької окупації нічим особливим не заплямив себе, цей процес оминув. І тільки у 1952р. з особистих причин на нього було подано скаргу, де між іншим закидалося й колишнє староство, на підставі якої осудили й його.¹⁵⁰

У березні 1946р. Верховною Радою СРСР було затверджено четвертий п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства на 1946-1950рр., який нехтуючи потребами та можливостями людей вимагав відбудови народного господарства, відновлення розорених війною районів, підняття промислового та сільського господарства на довоєнний рівень і, навіть, його перевищення. На підставі цього плану у квітні були прийняті головні показники розвитку колгоспів с.Роїще “Перекоп”, Слободи “Ім. Будьоного” та Скитка “Політвідділ”.

Становище ж колгоспів с.Роїще й надалі залишалося жахливим. Особливо важко було з тягловою силою, тому для виконання польових робіт продовжували використовувати корів, як приватних так і колгоспних.. Залишалась мізерною і вартість трудодня. По суті не маючи прибутку від праці у колгоспі селяни жили переважно з свого присадибного господарства, яке давало їм 70% усього грошового доходу, більш як 80% м'яса та близько 90% картоплі.¹⁵¹

Проте не зважаючи на це радянське керівництво у 1946р. розпочало компанію по викорененню приватновласницьких устремлінь селянина. 19 вересня вийшла у світ постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР “Про заходи по ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах”, за якою у селян вилучались надлишки землі понад встановленої Статутом норми.¹⁵² Крім того на селянина було накладено непомірний тягар податкової системи, яка особливо була тих, хто мав сади, що, як це не дивно, розцінювалось як нетрудові доходи, що вело до знищення їх селянами, а інколи розмір податку перевищував навіть оплату праці у колгоспі.

Все це та наступні події нагадували картину колективізації 30-х років та ще раз засвідчило, що радянська влада ставиться до селянина не інакше як до кріпака.

Малосніжна зима 1945-1946рр., найбільш засушливі за останні 50 років весна та літо призвели, майже, до повної загибелі озимих і ярових. Не зважаючи на це в Україні розгорнулась активна хлібозаготівельна компанія. 23 січня 1946р. вийшла постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У “Про хід виконання хлібозаготівель по областях Української РСР” яка наголошувала: “немедленно устранить серьёзные недостатки в руководстве хлебоготовками и покончить с имеющейся в отдельных районах антигосударственной практикой укрытия хлеба от сдачи государству, а виновных в этом строго наказать”.¹⁵³ У липні цього ж року план хлібозаготівель було збільшено з 340 до 360 млн. пудів. Наслідки цих заходів не змусили себе довго чекати. У роїщан знову, як і в 1933р. було відібрано все, у хатах не було ні хліба, ні картоплі, люди знову пухли, падали і, навіть, мерли з голоду.¹⁵⁴ Проте їх виганяли на

роботу, а щоб вони хоч якось працювали давали мізерну пайку. На косовицю косарям видавали всього по 250 гр. макухи, 2 хлібини та 2 кг м'яса, вартість же трудодня у колгоспі “Перекоп” у 1946 та 1947 роках складала відповідно: зерно (кг) – 0,200/1,3, картопля (кг) – 0,5/2,0, овочі (кг) – 1,0/1,3, гроші (крб) - -/0,55.

Разом з тим радянське керівництво, як і в минулі роки, щоб приховати справжню картину у сільському господарстві продовжувало традицію бравурних звітів та популярських нагороджень передовиків соціалістичної “відбудови” села. Так ще 1 липня 1945р. Роїщанська сільрада за зайняте перше місце у соціалістичному змаганні по Чернігівській області (в якому ж справді стані знаходилося у той час господарство села ми знаємо) була нагороджена перехідним Червоним Прапором, у 1947р., у рік коли люди мерли з голоду, колгосп “Перекоп” за “високі показники” був нагороджений перехідним прапором Президії Верховної Ради УРСР, а ланкова Л.Плесун за “за успіхи у розвитку полеводства” була нагороджена орденом “Знак пошани”.¹⁵⁵

На кінець 40-х років радянське керівництво дещо переглянуло своє відношення до селянства у бік поліпшення його становища. Поступово почала зростати вартість трудодня, хоча й подалі вона залишалась жалюгідною. У колгоспі “Перекоп” у 1948, 1949 та 1950 роках вона складала:

зерно (кг)	1,7	1,7	1,7
картопля (кг)	2,2	2,9	2,8
овочі (кг)	1,2	1,6	1,2
гроші (крб)	1,1	1,3	1,4

Економічний же розвиток колгоспів “Політвіділ” та “Ім. Будьоного” був дещо менший і вартість трудодня у них

у 1950р. складала відповідно: зерно (кг) – 0,620/0,850, картопля (кг) – 1,2/1,0, гроші (крб) – 0,57/0,80.¹⁵⁶

З початком 50-х років почалась так би мовити нова колективізація. Комуністичним керівництвом країни вирішило покращити колективне господарювання на землі шляхом об'єднання вже існуючих колгоспів у більш великі, знову таки подібне відбувалось вже у 30-х роках. 30 травня 1950р. з цього приводу була прийнята постанова ЦК ВКП(б) “Про укрупнення дрібних колгоспів та задачі партійних організацій у цій справі”.

16 січня 1953р. при Роїщанському виконкомі сільської ради відбулась нарада представників колгоспів с.Роїще “Перекоп”, Слободи “Ім Будьоного” та Скитка “Політвідділ” на якій було вирішено провести зібрання колгоспників кожного з цих господарств з метою обговоренням питання об'єднання колгоспів. Відповідальними за проведення цих зібрань партійною організацією села було призначено П.І.Дашка, О.М.Байрака та А.А.Зенченка. Після обговорення цього питання на зібраннях колгоспників було проведено загальне делегатське зібрання у роїщанському клубі на якому і було вирішено об'єднати колгоспи “Перекоп”, “Політвідділ” та “Ім. Будьоного” в один колгосп з розміщенням центральної садиби у с.Роїще і назвати об'єднаний колгосп “Ім. Будьоного” (згодом колгосп отримав назву “Зоря комунізму”).¹⁵⁷ На цьому ж зібранні було обрано і правління об'єднаного колгоспу у складі семи чоловік очолив яке мешканець сусіднього с.Петрушин С.Лук'яненко, що знов таки було нонсонсем колгоспного ладу.¹⁵⁸

Таким чином у 1951р. с.Роїще отримало свій сучасний територіальний вигляд, а Слобода та Скиток стали його кутками, у плані господарському вони склали окремі бригади об'єднаного колгоспу. Після об'єднання

у колгоспі “Зоря комунізму” було 566 дворів з населенням 2005 чоловік, за колгоспом було закріплено 4482,2 га землі, у тому числі ріллі 2920 га.

Певні полегшення у житті країни, що настали зі смертю Сталіна, не оминули й с.Роїще. У 1953р. у двічі було зменшено податки з присадибних господарств, у 1957р. було скасовано обов’язкове постачання сільгосп-продукції державі з господарств колгоспників, робітників та службовців.¹⁵⁹ У 50-60-х роках дещо звеличилась вартість трудодня у колгоспі “Зоря комунізму”:

	1953	1954	1955	1956
гроші (крб)	0,3	0,5	1,0	1,0
зерно (кг)	0,8	0,950	1,0	1,3
картопля (кг)	1,0	1,0	3,0	5,0

	1957	1958	1959	1960
гроші (крб)	1,0	1,0	1,0	1,5
зерно (кг)	1,5	2,0	3,0	2,0
картопля (кг)	5,0	6,0	8,0	6,0

А з 1961р. колгосп повністю перейшов на грошову оплату трудодня колгоспників яка у 1965р. складала всього 3,5 крб.¹⁶⁰

У 1958р. після постанови ЦК КПРС “Про подальший розвиток колгоспного ладу та реорганізації машинно-тракторних станцій” і розформування МТС колгосп “Зоря комунізму” придбав у Котівської МТС 8 тракторів, 4 зерноприбиральних комбайна, зерносушарню, 2 автомашини та навісний реманент для тракторів, після чого було сформовано тракторну бригаду.¹⁶¹

Маючи досвід використання експериментальних сільгосптехнологій, у 1951р. на полях колгоспу у перше

в області було використано волокушу, у 1959р. було використано квадратно-гніздовий метод посадки картоплі. За використання цього методу та отриманий високий врожай тракторну бригаду колгоспу було нагороджено перехідним Червоним Прапором Ради Міністрів УРСР, а її бригадира І.Ф.Півня орденом “Знак пошани”.¹⁶²

Проте, не так все чудово було у колгоспному ладі. У рік нагородження тракторної бригади та її бригадира було проведено перепис населення, який провістив досить сумну тенденцію – старіння села. Ось яка картина була по Чернігівському району в якому було с.Роїще:

	до 19 років	20-34 років	старіше 40 років	всього
чоловіки	4206	3863 19,2%	5652 28,2%	20078
жінки	4334	4675 16,4%	12073 42,3%	28532

Найбільш працездатна частина сільського населення віком від 20 до 34 років серед населення Чернігівського району складала всього: серед чоловіків - 19,2%, серед жінок - 16,4% від загальної кількості. Доля ж осіб старіше 40 років складала відповідно 28,2% та 42,3%.¹⁶³ Здавалось би радянському керівництву необхідно було б задуматись над своєю політикою у галузі сільського господарства та переглянути її, але воно вперто впроваджувало у життя свої антиекономічні та анти-соціальні концепції.

На початку 60-х років почався новий наступ на господарів, яких за 30 років існування колгоспного ладу радянська влада так і не спромоглася залучити до колективного господарювання на землі. У травні 1963р. Президія Верховної ради УРСР прийняла укази: “Про норми утримання худоби в особистій власності громадян, які не є членами колгоспів” та “Про грошовий податок з громадян-власників худоби, які не займаються суспільно-корисною працею, та громадян, що утримують худобу з метою особистого збагачення”. В наслідку цих постанов зменшилась кількість худоби у таких господарів як Скворок та Федосов, які й по цей час залишалися за бортом колгоспного життя.¹⁶⁴

Рис.10. Колгоспниці колгоспу "Зоря комунізму" у післявоєнні роки. У першому ряду перша ліворуч В.У.Католик (бабуся автора).

Проте 60-ті роки відзначились деяким поліпшенням становища селян, що були членами колгоспів.

1 квітня 1966р. рішенням пленуму ЦК КПРС у колгоспах було запроваджено гарантовану оплату трудодня грошима й натурою за тарифними сітками робітників радгоспів. Також крім щомісячної оплати праці колгоспники почали отримувати ще й надбавки за кінцеві її результати. Таким чином нарешті радянська влада визнала необхідність оплати праці колгоспника відповідно до його праці, а не тримати його на становищі дармової робочої сили.

У 60-ті ж роки до с.Роїще було проведено радіо, використовуючи стовпи якого колгосп за свій рахунок провів також й електрику.¹⁶⁵ В цей час дещо звеличився і технічний парк колгоспа, на 1965р. він складався з одного автомобіля “Волга”, 17 вантажівок, 29 тракторів, 7 зернових самохідних комбайнів та іншої техніки.¹⁶⁶

Але в цілому сільське господарство Радянського Союзу у 60-ті роки відставало від сільського господарства тогочасної Європи і щоб замаскувати це радянське керівництво продовжувало соціалістичні змагання та нагородження його передовиків. У 1965р. колгосп “Зоря комунізму” зайняв третє місце у соціалістичному змаганні по Чернігівському районі, у 1967р. орденом “Знак пошани” було нагороджено голову колгоспа П.Л.Плеваку, орденом “Трудового Червоного Прапора” бригадира слобідської бригади О.Ф.Василенко та бригадира тракторної бригади І.Ф.Півня, медаллю “За трудову доблість” передову доярку Г.Д.Кулик.¹⁶⁷

Проте ніякі нагороди не могли утримати у соціалістичному селі його мешканців, які всіляко намагалися покинути його і перебратися до міста. Процес цієї міграції значно посилювався з 60-х років після того як мешканцями сіл нарешті були отримані паспорти і таким чином закінчилось їх кріпацьке становище, яке тривало з 30-х років. Хвиля міграції поглинала перш за

все молодих, найбільш працездатних мешканців села і село продовжувало все далі старіти. Це яскраво видно з даних переписів населення 1970 та 1979 років. Ось яку картину вони виявили серед сільського населення у Чернігівській області:

1970 рік¹⁶⁸

	до 19 років	20-34 роки	старіше 40 років	всього
чоловіки	134260	105147 24,8%	156534 36,9%	424577
жінки	124323	113211 19%	332646 55,7%	597632

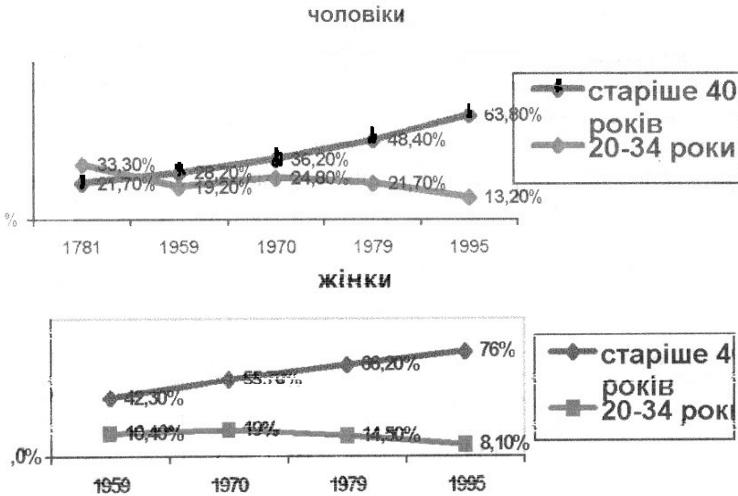
1979 рік¹⁶⁹

	до 19 років	20-34 роки	старіше 40 років	всього
чоловіки	87081	74846 21,7%	166775 48,4%	344925
жінки	77010	69863 14,5%	319336 66,2%	482185

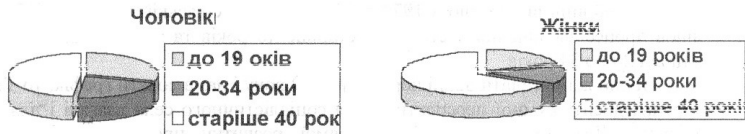
З даних таблиць видно, що з 1970 по 1979 роки у сільській місцевості безупинно йшов процес звеличення частки осіб старіше 40 років та зменшення частки осіб у віці від 20 до 34 років.

Якщо ж пригадати данні перепису 1959 року і намалювати графік, то з'явиться картина досить сумної перспективи для соціалістичного села взагалі і для с.Роїща зокрема. Для проведення повної прямої розвитку процесу старіння с.Роїще використаємо ще данні "Звіту про склад сільського населення за статтю та віком на 1

січня 1995р.” з поточного архіву Роїської сільради та дані перепису козаків за 1781р.і ось що ми отримаємо:

Тобто у той час коли радянська влада святкувала “великі досягнення” у галузі сільського господарства: у 1970р. юбілейною медаллю з нагоди 100-річчя з дня народження В.І.Леніна було нагороджено передову доярку колгоспа “Зоря комунізму” Г.Д.Кулик, у 1978 та 1982 роках колгосп “Ім. Свердлова” (таку назву отримав колгосп “Зоря комунізму у 70-х роках) по підсумкам соціалістичного змагання за підвищення ефективності виробництва та успіхи у виконанні плану економічного та соціального розвитку було нагороджено перехідним Червоним Прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦСПС та ЦК ВЛКСМ,¹⁷⁰ справжнім її досягненням було перетворення с.Роїще з села молодих на село стареньких бабць та дідусів. Ось як виглядають на діаграмі дані перепису 1979р.:

У 1978р. на 600 дворів налічувалось 15 легкових автомобілів та 100 мотоциклів,¹⁷¹ у 1980р. у с.Роїще було прокладено асфальт, ці “великі” досягнення радянське керівництво висвітлювало як те, що радянське село увійшло в стадію розвиненого соціалізму, знову таки підкреслюючи це нагородженням тих, хто приймав активну участь у побудові цього соціалізму. Загалом за радянські часи за високі виробничі показники було нагороджено орденами та медалями СРСР 82 мешканця с.Роїще. Серед них помічник керуючого відділенням А.Ф.Василенко - орденом “Леніна”, доярка Н.І.Зенченко – орденом “Жовтневої революції”, ланкова картопелеводчеської ланки, лауреат Державної премії СРСР (1982р) П.К.Сердюк – орденами “Леніна”, “Жовтневої революції” та медаллю “Знак пошани”.¹⁷² У 1974р. за перше місце у соціалістичному змаганні по області колгосп “Ім.Свердлова” було нагороджено перехідним Червоним Прапором,¹⁷³ а в 1979р. у соціалістичному змаганні колгоспів та совгоспів він отримав звання “Господарства високою культури землеробства”.¹⁷⁴

Проте наскільки цей розвинений соціалізм був сприятливим для життя роїщан можна побачити з наступного.

Під час 1 світової війни, російської та німецької окупації, невщухаючих війн, які прокочувались через Чернігівщину й Роїще протягом 1916 –1919 років населення села постійно звеличувалось, що видно з порівняння кількості народжених та померли у селі за цей час¹⁷⁵:

	Народилось			Померло		
	хлоп- чиків	ді- вчат	зага- лом	чолові- ків	жі- нок	зага- лом
1916	22	30	52	32	47	79
1917	26	28	54	23	24	47
1918	55	45	100	28	37	65
1919	30	23	53	15	16	31

А під час побудови розвиненого соціалізму з 1970 по 1979 роки, що видно з даних переписів населення, сільське населення у Чернігівській області зменшилось на 19,1%. Тобто у 70-ті роки до процесу старіння села додався ще й процес його вимирання.

Надія на покращення становища села, як і країни в цілому, з'явилась у 1985р. з приходом до влади у Радянському Союзі М.Горбачова та початку так званої перебудови. Демократичні зміни, які спричинили проведення перших в історії Радянського Союзу альтернативних виборів, не обійшли й с.Роїще.

Рис.11. В.Насінник

У березні 1989р. колективом тракторної бригади села було висунуто кандидатом у народні депутати СРСР працівника бригади, члена КПРС В.М.Насінника. Включившись у виборну боротьбу, у якій його підтримував райком партії, він вийшов у другий тур виборів, з якого вийшов переможцем. Свою депутатську діяльність Віктор відзначив участю у п'яти з'їздах народних депутатів СРСР, на яких він відстоював платформу КПРС, а також піднімав питання визискуючого відношення до Чернігівської області, доля вживання якої було значно менше ніж доля виробництва.¹⁷⁶

Розгортання демократичних процесів в країні посилило національно-визвольний рух в Україні, що спричинило прийняття 24 серпня 1991р. Верховною Радою Української РСР “Акту проголошення незалежності України” у якому проголошувалось: “Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує НЕЗАЛЕЖНІСТЬ України та створення самостійної Української держави – України”.¹⁷⁷

1 грудня цього ж року було проведено всеукраїнський референдум по підтримці “Акту проголошення незалежності України” на якому 90% мешканців с.Роїще висловились – “Так”.

Розділ III.
Розвиток господарської діяльності та
культурного життя.

§ 1. Головні галузі господарства на селі.

Найдавнішим заняттям мешканців с.Роїще, як і всіх українців, є землеробство, найстарішим свідком чого є серп з поселення київської культури IV-V ст. розташованого в урочищі Логи.¹⁷⁸

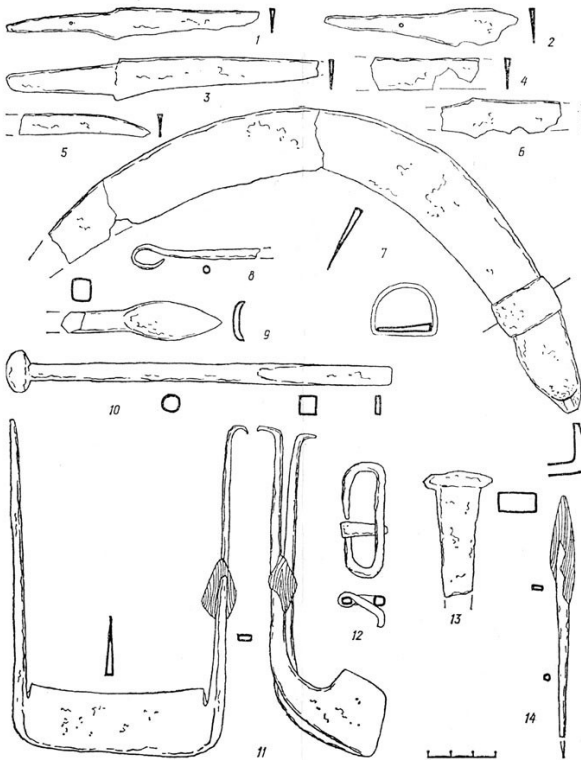

Рис.12. Знаряддя праці з поселення Київської культури в урощищі Логи.

Головними сільгосподарськими культурами протягом всієї історії села були злаки: жито, пшениця, овес. Роїщане також вирощували гречку, льон, коноплю, картоплю, буряки та деякі спеціальні культури такі як тютюн та кок-сагиз.

Обробляли землю сохою, яка утрималась у користуванні аж до XIX ст. і навіть у 1920р. у селі двоє господарств мали так звані сохи-малороски. Проте це було свідченням не технічної відсталості роїщан, а зумовлювалось використанням жирних чорноземів де пласт землі піднімався не розсипаючись, і тому соху тут можна було використовувати на рівні з плугом.¹⁷⁹

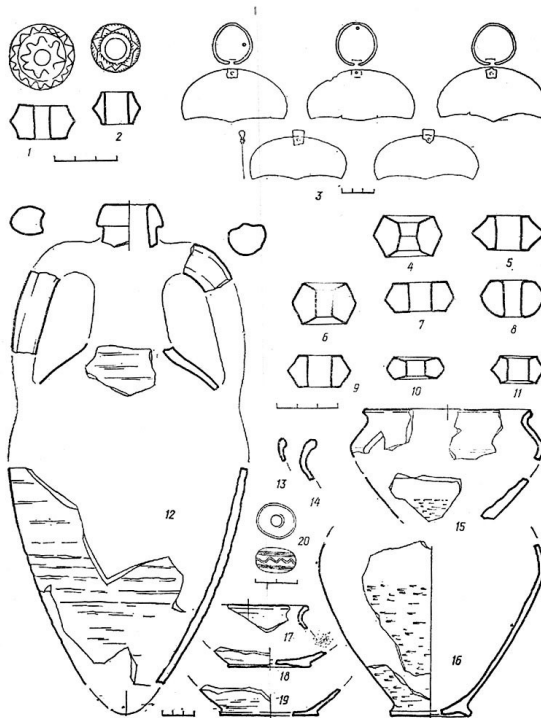

Рис.13. Кераміка та прикраси з урочища Логи.

До ХХ ст. головною тяговою силою в селі були воли, яких запрягали по два-три-чотири та коні. З початком механізації сільгоспвиробництва на початку ХХ ст. до обробітку землі почали залучати техніку. Спочатку це були одинокі малосильні трактори та молотарки, а з часом на поле почали виходити зерноприбиральні комбайни, вантажівки тощо. Проте ручна праця весь час супроводжувала процес механізації і так і не була їм повністю витиснута, а в часи історичних катаклізмів (1941-1947рр.) вона взагалі знову ставала панівним видом сільськогосподарчої діяльності.

Не менш давнім заняттям у роїщан ніж землеробство було скотарство, найдавнішого свідка цього також було знайдено в урочищі Логи – це срібні лунниці, прикраси кінської збруї.¹⁸⁰

З домашньої худоби головними були коні, корови, вівці та свині. Домашня ж птиця до середини ХХ ст. не була поширена у господарствах роїщан. Так у 1920р. в середньому на двір приходилось 10 домашніх птиць.

Рис.14. Кінь та плуг залишилися головним знаряддям обробітку землі на присадибних ділянках.

Проте у більшості частини дворів кількість їх була ще меншою і складала десь біля 5-6.¹⁸¹ Чисельність домашньої птиці починає зростати лише після соціалістичних перетворень на селі, як альтернатива позбавлення селянина головних джерел існування та прибутку: землі, корів, овець, свиней.

Крім землеробства та скотарства роїщане, з часів передуючих Київській Русі, також займались бджільництвом, свідченням чому є і назва села. Як вже зазначалося вище до XVII ст. навколо села росли діброви, в яких водилося немало бджіл. З початку це було бортництво, що добре відомо у сіверян, а згодом стало пасічництвом, яке поширено по всій Чернігівщині. Проте з часом бджільництвом у селі почали займатися лише деякі господарі, так у 1920р. пасіки мали тільки 8 господарств.¹⁸² З утворенням колгоспу на селі ця справа перейшла до його відома.

Повноводний Стрижень, який ще в кінці XVIII ст. брав своє начало в с.Осняки, що 10 км на північний захід від села давав змогу роїщанам займатися рибальством. В околиць дібровах роїщане полювали на звіра, але в 1781р. ось як описав ситуацію з лісами навколо с.Роїще Д.Пащенко у своєму “Описі Чернігівського намісництва”: “Подобно и лесов весьма скудно, так кроме небольших дубняков, способных только на отопление, другого, на строение годящегося, леса нет и обыватели прописанных сёл вообще все, готовые на строение лес покупают в разных местах, как то в пакульской волости, местечке Репках и в других местах”.¹⁸³ Тобто на той час полювання для роїщан вже втратило своє значення як галузь господарства. Ри-

бальство ж втратило своє господарське значення у наслідку оміління Стрижня на початку ХХ ст.

Крім заняття суто сільською працею на селі були поширені й деякі промисли. Найдавнішим з яких було млинарство.

Коли було збудовано перший млин на р.Стрижень в селі ми не знаємо, але такий млин вже існував у 1659р. що видно з універсалу І.Виговського від 11(24) лютого того ж року.¹⁸⁴ За цим універсалом “млин роїський” було надано роїському сотнику Ф.Рашенко і від тоді родина Рашенків володіла їм по середину ХVІІІ ст. На той час цей млин уявляв собою млин о двох колах мучних. У 1781р. їм вже володів значковий товариш П.Красовський, подальша ж його доля не відома.

У цьому ж році на Слободі була винокурня о п'яти котлах бунчукового товариша П.Григоровича.¹⁸⁵

Крім названого млина в селі та на Слободі існували ще й так звані вешняки, тобто водяні млини які будували на рівчаках і які працювали від весняних потоків.

З часом в селі почали будувати вітряки, яких на початку ХХ ст. було троє в с.Роїще (козаків Г.Д.Кужельного, О.М.Зенченко та К.М.Кулика) та шестеро на Скитку (селян П.В.Вороб'я, М.У.Байрака, М.С.Байрака та П.Д.Ворб'я).

У 1918р. у с.Роїще також була крупорушка та маслобійня козак Ф.Г.Леуса, кузня козака І.Є.Сердюка, а на Скитку цегельний завод селянина П.Д.Вороб'я.¹⁸⁶

З встановлення колгоспного ладу всі ці промисли спочатку усупільнили, а згодом, у наслідок монополізації державою переробки сільгосппродуктів, вони припинили своє існування. Цегельний же завод згорів у 1918р. Продовжила своє існування лише кузня. Таким чином стався черговий нонсенс радянської влади та колгоспно-

го ладу. Роїщане, які вирощували хліб, були змушені за хлібом їздити до Чернігова, або стояти за ним у черзі у сільському магазині.

Розташування села близь торгівельного шляху Десна-Білоус-Дніпро та біля м.Чернігова сприяло поширенню торгівельних зв'язків його мешканців ще з часів передуючих Київській Русі. Про це свідчать уламки грецьких амфор з поселення в урочищі Логи.

Торгівлею роїщане займались по 1917р. У кінці XVIII ст. вони перепродували глиняний посуд, який купували в Ріпках і продавали у Прилуцькому та Переяслівському полках.¹⁸⁷ У 1917р. у с.Роїще було дві крамниці козака Ф.А.Зененко і одна на Скитку селянина К.А.Півня.¹⁸⁸

З встановлення радянської влади торгівля була також монополізована державою і від тоді у селі були лише державні магазини. У 1983р. їх було чотири.

§ 2. Культурна та освітня діяльність у селі.

Одним із головних проявів культурного життя є релігія, осередком якої у селі являється церква.

Коли було побудовано церкву у селі відомостей не має, але той факт, що в універсалі Д.Многогрішного від 23 червня(блипня) 1671р. Роїще характеризується як село¹⁸⁹ свідчить про те, що на той час у ньому вже був храм. Тому як село це населений пункт, що має церкву. Цим храмом був Михайлівський храм. Такого висновку можна дійти з наступного. У селі святкують два храмові свята, Вознесіння, на честь існуючого храму, та Михайла, на честь храму, що існував у селі до 1901р. Інших храмових свят у селі не має, тобто не було і інших церков, крім названих двох.

Михайлівський храм розташовувався на тому місті, де зараз розташовується Вознесінський, який був збудований у 1901р.(на його будівництві працював прапрадід автора Василь Католик, надірвавшись на бу-

дівництві він помер). Таким чином Михайлівський храм проіснував у селі біля 230 років.

Рис.15. Церква Вознесіння Господнього.

Неодмінною складовою культури є освіта. Коли і як у селі почали займатися єю ми не знаємо. Напевно при Михайлівському храмі була козацька школа, як при багатьох церквах України, але це можна тільки припустити. Перші ж датовані відомості про початок освіти у Роїщі відносяться до кінця XIX ст.

У 1873р. у с.Роїще поміщиком було відкрито однокласне училище Міністерства народної освіти. Утримувалась ця школа за рахунок казни, земства та громади села. Працювало в ній двоє вчителек, закон божий викладав священник Михайлівського, а згодом Вознесінського храму. Для проведення практичних робіт при школі було 3/4десятин землі.

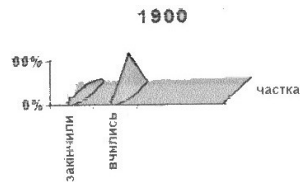
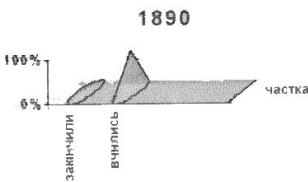
Навчались у школі загалом хлопці, що видно з таблиці:¹⁹⁰

	1877	1889	1890	1895	1900	1901
Хлопці	78	86	91	70	73	73
Дівчата	5	6	6	3	12	12

Ставлення ж до навчання у роїщан на той час було не дуже серйозне, про це свідчить той факт, що перші учні, які закінчили курс навчання серед хлопчиків з'явилися лише через сім років існування школи, а перші дівчата закінчили курс навчання аж на двадцять восьмому році існування школи. Загалом же частка тих, що закінчили курс навчання була досить малою:¹⁹¹

	1890	1895	1900	1901
Хлопці	4,7%	7,7%	10,4%	11%
Дівчата	-	-	-	16,7%

Ось як це виглядає на діаграмі:

Проте було досить серйозне ставлення до матеріального положення учителів з боку держави. Роїцанські вчительки зовсім не мали власного господарства, тобто могли повністю існувати на державне забезпечення і постійно займатися самовдосконаленням.¹⁹² Що не можна сказати про сільських вчителів радянських часів, які були змушені тримати господарство, за яким їм ніколи було самовдосконалюватись.

За радянської влади у селі у 1920р. була школа другого ступеню, а в 1928р. її було переформовано у семирічну школу. У ході компанії по боротьбі з неписьменністю при школі було сформовано дві навчальні групи для дорослих які займались по програмі лікнепу.

З початком Радянсько-Німецької війни школа припинила своє існування, але у 1942р. німці відкрили її знову.¹⁹³

У 1970р. в с.Роїще було відкрито восьмирічну школу у якій на 1983 р. працювало 15 вчителів. Також звеличилась і кількість учнів яка майже у два рази перевищувала кількості учнів однокласного училища, що видно з таблиці.¹⁹⁴

1972	1983
220	173

Дошкільне виховання у селі розпочалось тільки перед Радянсько-Німецькою війною. В селі було відкрито дитячий садок, який розташовувався у хаті розкуркуленого односельця.¹⁹⁵ З початком війни він припинив своє існування. З приходом німців за розпорядженням Фельдкомендатури від 15 червня 1943р. у селі було відкрито дитячий садок з трьох разовим харчуванням.¹⁹⁶ З відходом німців садок знову припинив своє існування і

був відновлений лише у 1979р. У цьому році у селі було побудовано яслі-садок на 96 місць.¹⁹⁷

У 60-х роках, як альтернативний до церкви осередок духовності у с.Роїще було побудовано клуб на 400 місць.

До галузі культури можна віднести і охорону здоров'я, том як її стан говорить про загальний рівень культурності країни.

Після того як у 1863р. земства почали фінансувати охорону здоров'я по селах почали відкриватися медичні пункти. Такий медичний пункт у с.Роїще вже існував у 1888р. У його складі був лікар та фельдшер також він мав постійні ліжка.¹⁹⁸ Перед Радянсько-Німецькою війною у в селі вже була лікарня яка проіснувала під час німецької окупації і після неї.

У 1972р. у Роїщі була дільнична лікарня на 25 ліжок, проте з часом радянське керівництво вирішило, що лікарня для села це розкіш і тому лікарню в с.Роїще було переформовано на амбулаторію. У 1983р. в роїщанській амбулаторії працювало два лікаря та сім медпрацівників.¹⁹⁹

§ 3 Звичаї та обряди роїщан.

Найголовнішим проявом культурного життя сільських мешканців є система звичаїв та обрядів. С.Роїще також має свою колоритну та своєрідну систему звичаїв, яка складається з річного циклу, родинних та деяких господарчих обрядів. Хоча загалом вона схожа з загальноукраїнською системою, але має і свої особливості та відміни, так, наприклад, у селі немає звичаю колядувати на Різдво Христове. Як і все інше життя роїщан звичаєво-обрядова система також зазнала втрат від радянського панування та його “боро-

тби зі старим побутом та релігійними забобонами”. У наслідку цієї боротьби вона майже не зникла повністю, проте частково збереглась і до наших днів.*

I Календарний цикл.

Січень

6 січня, Різдво христове. У цей день пекли хліб, робили кутю та варили юшку.¹ Горщик з кутюю, накритий сушеним капустяним листом, мисочку юшки та солі і шмат сіна клали на покуті. Вважалось, якщо на капустяному листі буде роса, то літо буде мокрим, а якщо ж лист буде сухим, то таким буде і літо.

На Святвечір вся родина сідала за святковий стіл, вкритий соломою з першого снопу. Батько ж піднімався із-за столу і промовляв: “Мороз, мороз, іді кутю есті, а на літо не бувай, будемо біть ремінними пугами”. Після цього із-за вікна чулося: “Спасібо єв, на кобілу сев, зачіняйте ворота бо втече і лоша на болото”. Почувши це діти бігли до вікна дивитися, що коїться на дворі і чи справді хто не вкрав коня.² Потім всі сідали вечеряти.

¹ Матеріал цього розділу є публікацією автора Роїщенські звичаї та обряди // Сіверянський літопис.-№ 4.-1997. У текстах пісень, у висловах та приказка, взятих у лапки, а також у деяких словах (літературний еквівалент яких подано у дужках) збережено діалектні особливості мови с.Роїще.

¹ Кутя – товчений варений ячмінь, або розсипчаста перлова каша; юшка – відвар із сушених фруктів.

² Напередодні Різдва дітям казали, що по дворах ходить якийсь дядько і краде конів, а з кимось із сусідів чи родичів домовлялись щоб він став під вікном і відповів після слів батька, а потім сховався, щоб діти його не помітили.

Спочатку їли кутю. Їли ж її з юшкою або з олією, або з цукром, або з маком.³ Після вечері зі столу збирали солому у сніп і знову ставили його на покут.

10 січня. З цього дня батюшка разом з дяком ходили по хатам і на стінах олівцем малювали знак, який нагадував спрощену літеру Ж.

13 січня, Щедруха. У цей день знову робили кутю, а також готували млинці з ячневої муки та ладки (оладки). Святковий стіл також накривали соломною з першого снопу, страви ж у цей день вживали диференцьовано залежно від віку: дорослі їли тільки млинці, а діти тільки ладки.

Коза

Увечері цього дня по хатах ходили ряжені та водили козу (когось із хлопців чи дівчат, одягнутого у вивернутий хутром догори кожух). Як ряжені заходили до хати коза починала співати:

Ого-го коза, ого-го яра,
Недавно з Москві з довгімі космі.
У долині вовк з вовчєнєтємі,
На горє коза з козєнєтємі.
Дє взєвсьє вовчок за козу чок-чок,
А вовчєнєтє за козєнєтє.
Дурнє коза, нєразумнє,
Побєглє в лєсок, дє взєлє сєрпок.
Своїх дітєчок нєгодовєлє,
В чистом озєрці поїть почєлє.
Добрий вєчїр, щєдрий вєчїр,
Добрим людєм нє здорєв'є.

³ Мак ошпарювали, а потім м'яли (не товкли), отриману масу розводили з цукром і добавляли у кутю.

Гадання.

Увечері дівчата гадали:

- дівчина брала перший млинець з сковороди, клала його за пазуху і бігла на вулицю. Якщо першого на вулиці вона зустріне чоловіка, то у цьому році вийде заміж, звати ж нареченого будуть як зустрічного;
- знімали з ноги чобіт чи валянок і кидали його через паркан, куди він буде показувати носком, туди дівчина і заміж піде;
- вибирали з печі попіл і виносили на город, де собака гавкав – туди і заміж;
- обхоплювали руками жерді та приказували: “Вдовець, молодець”. Якщо дівчина обхопить жердей до пари, то вийде заміж за хлопця, а якщо ні – то за вдовця;
- на долівці дівчата насипали по жмені зерна і вносили півня, з чиєї купки він почне клювати зерно, та і піде перша заміж.

14 січня, Засівання. Засівали зранку також у родичів чи сусідів, при цьому приспівуючи: “Сію, сію, посіваю, з Новим годом поздравляю. Хай родить жито, пшениця та усяка пашниця, добрим людям на добро”. Якщо першим засівати приходив хлопець, то вважалося, що у новому році все буде гаразд.

19 січня, Хрещення Господнє, Водосвятки. З ранку мати йшла до церкви, звідки приносила святу воду. Батько, зробивши кропільце, цією водою кропив хату, хлів та город (щоб бур’ян не ріс). У цей день також робили кутю і вкривали стіл соломною з першого снопу.

Після вечері хліб, сіль та сіно, що всі свята стояли на покуті, віддавали худобі, а решту куті курям

і птахам. Із соломи ж першого снопу робили пере-
в'ясла (джгутики) і обв'язували ними фруктові дерева.

Увечері цього дня дівчата знову гадали: палалі
(трусили) у ночвах свої стрічки або каблучки, котрої
перше випаде з ночв, та і заміж піде перша.

Лютий

15 лютого, Сретіння Господнє. Цього дня у ча-
шку набирали снігу і ставили її у хаті, якщо сніг розта-
вав швидко – то очікували швидку весну, а якщо ж він
танув повільно – то такої сподівались і весни.

Останній тиждень перед Великим постом,
Маслена. На цьому тижні “тягали колоду”. У компанії
комусь нишком прив'язували до ноги якусь дровеняку
і тоді він мусив “тягти її до дому”, тобто всю компанію
вести до дому пригощати.

Ще на цьому тижні хлопці “шовк делілі”, тобто
бились вулиця на вулицю, куток на куток, або сусідні
села між собою. Хто перемагав у цій бійці, той і був
головним на кутку у селі чи між селами до наступної
Масленої.

Квітень

Великодень, Пасха. У суботу мати пекла паску,
фарбувала крашанки (курячі яйця), а увечері вся роди-
на, взявши для освячення декілька пасок, крашанок та
трохи солі, йшла до церкви. Після церкви, вже в
неділю, приходили до дому і сідали за святковий стіл,
їсти ж починали з куштування паски. Від святкового
столу йшли гуляти на вулицю де грала музика, співали,
танцювали, чоловіки грали у крашанки на гроші.¹

¹ Граючі затискали крашанки у кулаці і били їх одна об одну, у кого
крашанка розбивалась – той і програвав.

У неділю ж ходили по родичах христосуватись. Зайшовши до хати казали: “Христос воскрес!”, господар же відповідав: “Воістину воскрес!”, після чого цілували один одного три рази у щоки.

У понеділок був поминальний день: після обіду йшли на могилки поминати померлих родичів, на могили яких клали крашанки, печиво, цукерки.

Увечері понеділка молодь йшла на Храм у с.Хмельницю.

Після Пасхи шість тижнів були “святіє вечори”: по вечорам грала музика, співали дівчата, робити ж у ці тижні було заборонено.

Червень

Вознесенне Господнє, Храмове свято. З ранку йшли до церкви, після церкви був святковий обід, а потім гуляли на вулиці.

Свята Трійця, Троїця. У цей день ламала гілки липи, в’язя, рвали паюр (болотяна трава) і кидали їх на підлогу хати, де вони лежали три дні. Через три дні частину гілок вставляли за ікони, а решту, разом з тими, які були за іконами з торішньої Троїці, палили у печі. Паюр же залишали для плетіння цибулі.

Русалки, через тиждень після Троїці. Мати або бабуся плела із бур’яну берьозкі (вінки) і надівала малим дівчатам на голови, з якими вони ходили увесь день. Увечері ж мати або бабуся клала ті берьозкі на грядки з капустою, щоб зав’язувались качани.

Липень

7 липня, Івана Купала. Жінки рвали на могилах квіти і якщо вони швидко в’яли, то вважалося, що

скоро прийде смерть. Також у цей день рвали липу, звіробій та інші трави на зелле (лікарські рослини).

Серпень

19 серпня, Спас. У цей день жали ветку, сніп товщиною з руку. Потім її прикрашали квітами і вставляли у яблука, які у рушнику несли святити до церкви.

Листопад

21 листопада, Михайла, Храмове свято. Зранку йшли до церкви, після церкви був святковий обід, а потім йшли гуляти на вулицю.

Грудень

13 грудня, Андрія. У цей день дівчата гадали:

- “через трі межі пересівали коноплю”, дівчата кидали насіння коноплі через межу та приказували: “Андрій, Андрій, на тебе коноплю сію, пріснісь во снє, з кім буду брать на веснє”. Нареченим вважався той, хто снівся тої ночі;
- робили мости, лягаючи спати, дівчина у голви ставила чашку чи миску з водою, на яку клала палички, наче міст. І якщо насниться їй, що хтось веде її через міст, то за того вона і заміж піде.

II. Родинно-сімейна обрядовість.

Весілля, свадьба.

Справляли весілля у селі тільки у визначений час: після Хрещення Господнього, Водохреща (18 січня) до Великого посту (лютий); після Пасхи до Петрова посту, Петрівки (травень); після Петрівки (12 липня) до Успенського посту, Спасівки (14 серпня); після Пречистої (28 серпня) до Різдвяного посту (27 листопадв).

Нарада молодого зі своїми батьками.

Коли хлопцю надходила пора одружуватись, він вибирав собі наречену, це він робив або сам, або йому радили у цьому батьки. Бажання сина та батьків не завжди співпадало. Коли ж вони розходились, то частіше остання йшли на поступки синові, але й інколи примушували його поступитися своїми почуттями. Головними критеріями вибору нареченої для сина у батьків були: по-перше, щоб вона була гарною господинею; а по-друге, шукали рівну собі за майновим і соціальним станом, тобто заможні – заможню, бідні – бідну.

Сватання.

Після того, як кандидатура нареченої була затверджена, на сімейній нараді вирішували, кого обрати у свати. Вибирали двох сватів із одружених родичів. Це повинні були бути поважні за розумом та красномовні люди, головним завданням яких було

просити згоди на шлюб з дівчиною, з якою парубок хотів побратися.

Свати з хлібом, сіллю та пляшкою горілки у супроводі молодого йшли до батьків дівчини. Наблизившись до хати, вони стукали у вікно і розповідали про свою довгу подорож та про близьку ніч, що примушує їх просити гостинності, після чого їх пускали у хату. Як свати увійшли до хати та привітались, один з них витягував зі своєї торби хліб з сіллю і, поцілувавши його, передавав голові дому. Той, поцілувавши й собі хліб, клав його на стіл. Після цього свати розпочинали довге оповідання про полювання на куницю, яка втекла від них та заховалась у дворі цієї господи, і тому вони мусили прийти сюди, щоб відшукати її і забрати з собою. Потім вони відверто звертались до матері, пропонуючи їй, дати згоду на шлюб своєї доньки. Мати питалась у батька, а він у дочки. Якщо вона була згодна, то батько наказував їй принести рушники, якими вона пов'язувала сватів, а молодому вона давала вишивану сорочку.

Після цього всі сідали за стіл, щоб відзначити цю подію. Молода кликала до столу свою подругу, яку брала у головні дружки. Ця дружка різала принесений сватами хліб і сама обов'язково його куштувала, вважалось якщо дівчина відвідає принесеного сватами хліба, то вийде заміж у цьому році.

Проте дівчина не завжди була згодна на шлюб, траплялись і випадки відмови. У цих випадках її батьки могли ввічливо сказати, що донці ще рано заміж, а могло статись таке, що дівчина дарувала парубка гарбузом. Також не завжди сватали за коханням молодих, траплялося й таке, що молоді вперше бачились тільки на змовинах.

Змовини.

Змовини відбувались так само, як і сватання, з тією лише різницею, що до хати молодої приходили її подружки, а молодий приходив не тільки зі сватами, а з усією рідньою. На змовинах відбувалось благословіння молодих, а також вирішували, коли будуть справляти весілля, скільки буде бояр, дружків та дружок, як будуть йти “переводи”.

Вибирання бояр, дружків та дружок.

У п’ятницю під вечір молода й молодий, принарядившись, йшли у село збирати собі бояр, дружків та дружок. У бояри та дружки вибирали із неодружених знайомих, друзів або родичів у будь-якій кількості. Дружків вибирали не менше двох, також із знайомих, друзів чи родичів, але із одружених. Під час весільного обряду конкретні обов’язки мали лише головний боярин та головна дружка, які тримали у церкві над головами молодого та молодої вінці. Інші ж бояри, дружки та дружки конкретних обов’язків не мали.

Вельце.

В суботу з ранку молодий та молода йшли до церкви, де сповідувались та причащались, після богослужіння вони повертались кожен до своєї домівки. У цей час до них приходили дівчата, з знайомих, друзів або родичів, “віті вельце”.

Вельце робили з довгих смужок кольорового паперу та палички 40-50 см завдовжки. З паперових смужок робили “гармошки”, якими, трохи надрізавав їх

поперек, оббивали дерев'яну паличку. Після цього паличку перевертали так, щоб смужки звисали додолу, а зверху її приробляли щось наподобі опахала, теж із кольорового паперу.

Коли вельце оббивали перший раз, його тримав хлопець, вік не грав значення, інколи вельце тримало, навіть, зовсім мале хлоп'я. Починаючи оббивати вельце, дівчата приказували: “Благослові, Боже, отец і маті, вельце завігаті”. А далі співали:

(у молодій та молодого)
 Вілі, вілі вілечко в трі голі,
 Да й поставілі на столе.
 Вілі, вілі вілечко з берози,
 Стоять девочки тверози.
 (це щоб дівчатам налили по чарці)

Ой чуйте, люді, чуйте, люді, де голуб гуде,
 Ой там Ванечка, ой там Ванечка парубоцтво здає.
 Хлопчикі моє, приступіте ко мне,
 Забереть от мене парубоцтво моє.
 (якщо цю пісню співали у молодій, то переробляли її на дівочий лад)

(у молодого)
 Летєв гарнастай через сад,
 Дай погубів пер'єчка на весь сад.
 Соберіте, девочки, пер'єчка,
 Та звійте ві вілечка.

Після цього вже співали різні звичайні пісні.

Як вельце було готово молодий та молода йшли запрошувати рідних, сусідів та знайомих на весілля.

Каравай.

У суботу готували каравай, для виготовлення якого запрошували з родичів каравайницю – молодицю (заміжню жінку). Після того, як перегорало у печі, вигрібав з неї який-небудь хлопець, якого можна було запросити навіть з вулиці. Вигрібаючи ж з печі він промовляв: “Благослові, боже, отец і маті, у піч каравай сажаті”. Потім на долівці розводили невеличкій вогонь, перестрибнувши через який, каравайниця брала, поклавши на долоні рушник, щоб молоді не були голі, лопату, клала на неї каравай і саджала його в піч. Як каравай був готовий його, встрикнувши в нього 5-7 (не парну кількість) вілець, ставили на стіл. Далі пекли різні “шишки”, які роздавали дітям, що приходили подивитись на весільні приготування.

Вінчання.

Зранку в неділю молоді йшли до церкви на заутреню, по завершенню якої повертались до своїх домівок та готувались до весілля.

Неодружений брат молодої, або, якщо такого не було, який-небудь хлопець, розплітав їй косу. Після того, як волосся розчісували, його знову, вплітаючи в нього червону стрічку, заплітали в косу і вже в останнє вкладали на кшталт вінку.

У молодого у цей час прикрашаючи запрягали коней, вплітали їм в гриви стрічки, а у дугу вставляли вельце. Дружків перев’язували полотном або рушниками і пришивали їм до одягу червону квітку з паперу або тканини, молодому ж пришивали білу квітку. Після цього з музикою, щоб чуло все село їхали до мо-

лодої. З молодим їхала й світълка, неодружена сестра молодого, або, якщо не було сестри, хтось з його родичок. Вона тримала в руках устрикану у чотири ряди житом і прикрашену квітами свічку.

Зустрівши святковий поїзд, молода давала боярам по носовій хустці, які вони застрикували у кишені, світълці ж – свою свічку, а дружку – рушник, на якому молоді повинні будуть стояти перед аналоєм. Після благословіння батьків молоді йшли до церкви. Входячи до церкви, кожний з молодих намагався першим переступити поріг, бо вважалося, що це забезпечить першу ролю у шлюбі. З цієї ж метою вони намагалися й першим ступити на рушник перед аналоєм. У церкві по вогню свічок, які тримала світълка, визначали як будуть жити молоді, якщо свічки горіли гарно, то і жити будуть гарно, а якщо кволо, то і життя буде таким.

При виході з церкви молодих зустрічала музика разом з якою вони йшли до батьків молодой.

Зустріч молодих у батьків молодой. Переводи.

Зустріч молодих у батьків молодого.

Батьки молодой стелили перед воротами рушника і зустрічали молодих з хлібом і сіллю промовляючи при цьому: “Просімо покорно до хати”. Після цього молодий сідав за стіл, а молоду заводив або її брат, або, якщо його не було, який-небудь хлопець. Заводячи молоду він три рази промовляв: “Благослови, Боже, отец і маті, молоду на посад сажаті”, а потім “справляв вікуп” з молодого: сідав між молодими і вимагав плату з молодого. Як молодий викупав молоду, то вони сідали разом і починалося весілля. Гуляння у батьків молодой тривало годину-дві, далі ж, з запрошення

старшої дружки всіх до себе, починалися переклади. Спочатку всі гості гуляли у старшої дружки, а потім в усіх дружок по черзі, згідно з умовленістю, укладеною на змовинах.

Перед виправлянням молодої від її батьків дружки вимагали у бояр та дружків за неї викуп. Робили це так: на тарілку ставили чарку та клали шматок хліба, потім, тарабанячи ложкою по чарці над вухом у бояр та дружків, співали:

Що в нашого свата світліка горбата,
А на горбу хата.
А на хаті верба рясна,
А в хаті молода красна.

у-у-у.

Якщо ж бояри та дружки відмовлялися давати викуп, то дружки співали жартівливі пісні:

Хвалілісе, шо багаті,
Хвалілісе, шо багаті.
А ще тільки скуповаті.

у-у-у.

Говорять, шо всі єхалі,
А всі пешкі йшли,
Молодого у мешку неслі
Ногі торчалі, собакі гарчалі.

Також у цей час дружки викрадали у бояр та дружків головні убори і теж вимагали за них викуп.

Як молода була викуплена і виходила з рідного двору, а також при переході із двору до двору під час перекладів, святкова процесія йшла з піснями:

Ішли дівочкі гарою,
Звалі Галечку з собою.
Війді, війді, да Галечка, на часочек,
на часочек,

да й не збудить.

Толькі поїде до суседей та й осудить.

у-у-у.

Якщо ж у молодій не було батька чи матері, то
співали жалісні пісні, які змушували її плакати.

Ой ходіла все Галечка (ім'я молодій) та по саду,
все по саду,

І буділа свого татка на пораду,
на пораду.

Устань, устань та, мой татко, з сего саду,
з сего саду,

Прійді, прийді сиротіне на пораду,
на пораду.

Ой не могу, дітя моє, з сего саду встать,
з сего саду встать.

Наваліла сира земля, не могу поднять,
не могу поднять.

Наваліла сира земля на рукі мої,
на рукі мої.

Ой кланяйся, моя доню, чужой чужині.
у-у-у.

Двор багатий, сад зельоний, да не вся родіна,
Пошлю галочку на країночку по свою родіну.

Ще соловейко, ще соловейко не долета, татко
промовля,

Леті, не леті крильця не томі, мені не вставаті.

Проте співали не тільки сумні, а й веселі пісні,
наприклад:

Давай, мамка, повечераєм, давай, мамка,
повечераєм,

Повечеравши поділемся, повечеравши поділемся.
Тобі, мамка, борщ да галушкі, тобі, мамка,

борщ да галушкі,
 Мені, мамка, перини-подушкі.
 Тобі, мамка, ніти, бердечкі, тобі, мамка,
 ніти, бердечки,
 Мені, мамка, утіранічки.

у-у-у.

Закінчувались переводи увечері приїздом молодих до батьків молодого. У весільному поїзді до батьків молодого прибувала й каравайниця молодої. яка везла з собою три довгі пироги. а також скриня з приданим нареченої.

Батьки молодого, розстеливши перед воротьми полотно, зустрічали молодих з хлібом та сіллю, промовляючи: “Покорно просімо до хати”. Зайшовши до хати молода посипала з рукава житом, яке їй туди засипала мати при виправленні з дому.

По гулянні каравайниця молодої разом з дівчатами з боку молодої стелила молодим у коморі, молодій же, таким чином, як і першого разу, розплітали косу і вже після цього голову вона мала покривати як заміжня жінка.

Закасяння. Каравай, Переводи.

Наступного дня в понеділок відбувалось закасяння, йшли за косою молодої. З ранку будили молодих, щоб перевірити свідчення дівочтва молодої, а потім знову починалось гуляння. У цей день молода демонструвала свою вмілість розвісивши по хаті вишиті нею рушники, скатерті, утираники. Крім того вона повинна була вклонитися всім прибулим гостям, які за це дарили їй подарунки (гроші у цей день не дарували).

По закінченню гуляння, коли розходились всі гості, ділили каравай: родичі молодого – у батьків молодого, а родичі молодої – у батьків молодої. У молодого каравай ділив хтось з друзків, а у молодої хтось із чоловіків, при цьому вони промовляли: “Благослові, боже, отец і маті, каравай роздавати”. Далі всім присутнім роздавали по шматку караваї та по подарунку (хустці), найближчим же родичам давали вельця.

Наступного дня у вівторок починали “переводіться” починаючи від старшого боярина по всім боярам та дружкам, згідно з домовленістю укладеній на змовинах. Таким чином могли гуляти декілька днів.

Через тиждень після весілля мати молодої запрошувала до себе молодих, сватів, батьків молодого, хресних батьків молодих та близьки-х родичів і цим гулянням закінчувалось весілля.

Роди

Для прийняття пологів чоловік породілля, або хто-небудь з членів родини, не з числа родичів запрошував бабку, яка взявши хліб, що їй приносили, йшла до породіллі.

Після пологів породіллю обмивали і клали на полік (дерев’яний настил біля печі), бабці ж за прийняття дитини у подарунок давали тканину на запону (фартух) чи на хустку. Поздоровити з народженням дитини приходили родичі, які приносили з собою подарунки: для породіллі – коржі, ладки чи інші подібні страви, для немовляти – льняне полотно на пелюшки (від льняної тканини дитина не пріла).

Хрестини

Хрестили дитину або відразу після народження, або, якщо під час її народження у селі не було батюшки, через декілька днів.

Для хрещення дитини з числа родичів чи друзів обирали двох кумів, при цьому жінка, яку вибирали у куми, не повинна була бути вагітною і не можна було відновлюватись від запрошення. Для запрошення кумів чоловік або хто-небудь з присутніх у хаті, якщо їх запрошували під час пологів, йшов з хлібом і сіллю. Одягнувшись святково кумув'я у призначений час з хлібом приходили у хату новонародженого.

Якщо дитину хрестили відразу після народження, то хрестини відбувалось у хаті, а якщо через декілька днів, то в церкві. Ім'я дитині надавав батюшка у честь святого день якого припадав на день народження дитини.¹

По хрещенню дитини вдома збирались родичі, друзі, сусіди, які приносили з собою ковбаси, хліб, вареники тощо. Кумув'я сідали за стіл разом і сиділи на услоні застеленому кожухом хутром до гори. По закінченню обіду бабуся дитини подавала куму у горщику кашу, який він розбивав папочкою, а кашу роздавали всім присутнім починаючи з близьких родичів. За кашу присутні давали немовляті подарунки, зазвичай полотно на пелюшки.

По закінченню гуляння кумув'ям давали подарунки, які присутні намагалися викрасти. Якщо викрадання вдавалось, то подарунки вішали на коромисло і таким чином через все село з музикою і весіллям йшли до кумів “рубить подарок”. Тому кумув'я всіляко намагалися “не прохавіть” свої подарунки.

¹ За радянських часів дитину називали ім'ям тої людини, яку першою зустрічали по дорозі до сільради, коли йшли її записувати, звичайно, якщо це ім'я подобалось.

Поховальний обряд

Після того, як людина померла, її обмивали у ночвах: чоловіка – чоловіки, жінку – жінки, одягали і клали на постіль, застелену на услощі, що стояв біля стіни з двома вікнами, головою на покут. Руки небіжчику складали на грудях так, щоб права рука була зверху лівої і в праву руку вкладали хрестик, на вікно ж біля нього ставили склянку з водою. Після цього біля небіжчика сідала запрошена жінка, яка читала Псалтир.

Домовина

Зазвичай на другий день після смерті хтось з членів родини йшов до сусідів запрошувати робити домовину та копати могилу, але запрошені не повинні були бути родичами. Тим, хто робили домовину та копали могилу не платили, а тільки пригощали їх горілкою та обідом, крім того тим, хто копав могилу ще давали по хустці. Прийшовши в дім, де лежав небіжчик, ці робітники молились за упокій померлого і приступали до роботи, проте могилу копали лише під час відпівання. Домовину ж робили з дощок і полотна, які кожен господар мав у себе на випадок смерті, зовні її оббивали чорним або червоним, усередині ситце, а на дно домовини клали льняне полотно.

Погребіння

Після того, як батюшка прочитав над небіжчиком встановлену молитву, родичі покійного клали його в домовину: чоловіка – чоловіки, жінку – жінки. Перед тим, як виносити небіжчика з хати, з ним прощалися всі його родичі та знайомі: кожний цілував його в лице, руки, коліна, ноги. Виносили з хати ногами вперед.

Відпівали померлого з ранку або в хаті, або в церкві, якщо в церкві, то туди його несли на марах вісім мужчин, яких запрошували не з числа родичів. Під час відпівання батюшці під Євангеліє клали хустку, у цей же час несли снідати тим хто копав могилу.

По відпіванню померлого несли на могилки (також вісім мужчин на марах). Незважаючи на відстань до могилки погребальна процесія зупинялася дванадцять разів і кожного разу батюшка правив коротку службу над небіжчиком. Погребальна процесія складалась:

- хрест, як небіжчик чоловік, то ніс чоловік, як жінка, то жінка (запрошувались не родичі);
- вінки, несли діти та дорослі (могли і родичі);
- веко (також могли і родичі);
- півша та батюшка;
- домовина (по її бокам несли хоругви, несли завжди чоловіки);
- три хлібини та половина склянки цукру, несла стара жінка;

- родичі та всі хто прийшов проводити померлого в останній раз.

Всіх, хто що-небудь ніс та півщу обв'язували полотном, а батющі під ризу клали платок.

На могилах домовину ставили праворуч від могили так, щоб покійник був очима на схід (могили копали з заходу на схід), інші учасники процесії розташовувались:

- батюшка з півшею та жінка, що несла хліби, у голови небіжчика;
- родичі та всі проводжаючі, біля домовини;
- вінки клали у ніг небіжчика;
- корогви й хрест клали на підводу, що їхала за процесією.

Після того, як батюшка справляв службу, запрошені чоловіки закривали домовину і на полотні чи мотузках опускали її в могилу. За цим батюшка “запечатував” могилу, по всім її краям заступом робив хрестики і кидав по жмені землі, за ним по жмені землі кидали родичі. Потім ті, хто копав могилу, закопували її, ставили, обв'язаний рушником, хрест та клали на неї вінки.

Далі всі, хто приймав участь у похоронах, йшли до дому померлого, хліби ж, які несли у погребальній процесії, батюшка забирав з собою.

Повернення з могилок

Зайшовши до хати кожний, спочатку батюшка, а потім всі інші, куштували коліво.¹ Їжу до обіду готували відповідно до того був пост чи ні. По обіді співала півша і всі розходились по домам.

¹ Кип'ячена вода з медом чи цукром і покритим в неї коржем чи хлібом (шматочків було стільки, щоб вистачило всім присутнім).

Копачі (ті, хто копали могилу) йшовши додому свої заступи залишали вдома померлого до наступного дня. Наступного ж дня вони йшли “покійнику ногі мить”, снідали в його домі, потім забравши заступи повертались додому.

Поминки

У дев’ять днів до церкви несли хліб, чарку меду чи цукру, цукерки і у поминальнику записували: “Новопредставлена Марія (далі всіх інших померлих родичів) за упокій”. Повернувшись з церкви робили коліво і запрошували обідати родичів. Так само робили на сорок днів, на півроку та на рік. До року записували “новопредставлена”, тому як вважалось, що до року душа померлого перебуває на цьому світі і тільки після року переходить в інший світ.

Особливі випадки

Коли на час смерті людини у селі не було батюшки, то ховали небіжчика без нього, а на третій чи дев’ятий день до церкви несли землю з могили і хліб, над якими батюшка правив службу. Потім цю землю та хліб закопувала у голові могили.

За описаним звичаєм ховали всіх померлих, і одружених, і не одружених, і дітей. Тільки самогубців ховали без батюшки та закопували не на могилах, а біля них.

III. Господарсько-побутова обрядовість

Початок посівної

По закінченню оранки землі господар виходив у поле, скидав капелюха, хрестився і кидав першу жменю насіння приказуючи: “Дай, Боже, щоб уродило жито, пшениця та усяка пашниця”.

Початок жнив

Перший сніп зжинала найстарша у родині жінка. Його обмолочували і ставили на покут, де він стояв до Різдвяних свят.

За колгоспних часів перший сніп зжинала найстаріша жінка у селі, яка вбиралася для цього “малороскою”. З цього снопу робили вінок і на мітингу з нагоди початку жнив, на яке збирались всі комбайнери разом з комбайнами, одягали на голову кращому комбайнеру торішніх жнив. По закінченню мітингу він командував “По машинам!”, і комбайни під музику вирушали у поле.

Заклад хати

Закладати хату можна було тільки після першої неділі місяця. На місці нової хати закопували стояки, на які клали підвалини, під покут же клали залізні гроші. Як хата була закладена теслярам давали по рушнику і після обіду вони йшли додому. Далі будувати хату можна було коли завгодно за наявності часу.

Уходчини

Перед тим, як зайти до нової хати, у неї пускали півня чи kota. Якщо вони йшли в хату, то вважалося,

що в ній все буде гаразд, а якщо вони не хотіли заходити до неї, то це була погана прикмета.

На уходчини приходили родичі з подарунками, був святковий обід.

Сільськогосподарські поради

Не можна саджати та класти (солити) овочі:

- на молодіку;
- у четвер, поїсть черв'як.

Овочі треба саджати:

- огірки – у понеділок, чоловічий день;
- цибулю – у красну суботу, за тиждень перед Пасхою;
- капусту – на Русалки.

На Юрія, у травні, до сходу сонця батюшка правив службу на озимі, щоб були дощі.

Прикмети та забобони

Узимку:

- ясний місяць – буде мороз;
- затуманений місяць – буде хвища чи відлига.

Улітку:

- затуманений місяць – буде дощ.

У той день тижня, на який припадає Різдво, неможна нічого починати та вирушати у дорогу – цей день невезучий.

ДОДАТОК²⁰⁰

Список козаків с.Роїще укладений на підставі
указу імператриці Катерини II від 16 листопада 1781
року про перепис козаків в Україні.

(у списку вказаний вік особи, в абзаці під
основним ім'ям ідуть діти)

Виборні:

Зенченко Михайло Григорович 45
Трохим 18, Мартин 16, Семен 8, Козьма 4
Гаркуша Яків 60
Остап 33
Омелян 2
Кіндрат 25
Остап 2
Терехно Герасим Дмитрович 62
Микола 30, Василь 23, Олексій 7
Іван 26
Яків 4, Степан 1
Шулик Лук'ян Симонович 60
Никифор 27
Федір 3
Іван 22
Заболотна Агафія Петрівна 40
Григорій 10, Йосиф 14, Федір 17
Іван 22
Василь 3
Руденок Михайло Мінінович 50
Іван 6, Корній 10, Іван 17, Степан 20, Яків 28

Лещенко Йосиф Григорович 70
 Василь 12, Іван 19, Йосиф 22
 Філон 30
 Іван 5

Ледовий Михайло Іванович 50
 Іван 6, Йосиф 8, Герасим 10, Федір 15
 Яків 25
 Герасим 5
 - 22
 Малафей 1
 Іван 20
 Герасим 2

Долинський Герасим Лук'янович 70
 Тимофій 35
 Йосиф 11, Іван 8, Артем 4
 Федір 30

Шоджа Яків Семенович 40
 Іван 10

Шодка Павло Семенович 25
 Федосов Василь Федорович 55
 Остап 25, Кіндрат 22

Федосов Григорій Іванович 85
 Прокоп 18, Мойсей 25
 Трохим 40
 Симон 6

Тарас 35
 Василь 12, Дмитро 2

Підпомічники

Сердюк Давид Андрійович 33
 Яків 6, Мойсей 3

Сердюк Омелян Семенович 95
 Михайло 60

- Омелян 23
Сердюк Федір Григорович 24
 Василь 1
Сердюк Григорій Отрохович 12
Чубук Іван Іванович 20
Зенченко Матрона Антонівна 70
 Тимох 39
 Кіндрат 1
 Яків 30, Дмитро 24
Зенченко Яким Іванович 45
 Дем'ян 12, Пантелій 4
Зенченко Євсей Іванович 33
 Григорій 9
Зенченко Трохим Іванович 30
Шевчина Олена Карпівна 50
 Данило 30
 Козьма 8
Шевчин Іван Отрохович 25
Шевчин Олексій Отрохович 20
Довгий Григорій Степанович 55
 Максим 18
Довгий Роман Степанович 53
Довгий Харитон 25
 Герасим 2
Довгий Андрій Микитович 12
Насінник Іван Демидович 30
 Микита 13, Степан 10
Гаркуша Марфа Іванівна 50
 Григорій 8
Гаркуша Іван 60
 Олексій 25
Гаркуша Іван 57
 Яків 14
 Іван 27

Улян 1

- Макуха Тимох Силинович 24
 Макуха Григорій Іванович 50
 Федір 25, Йосип 10, Петро 3
 Лебідь Артем Іванович 60
 Григорій 13, Харитон 15, Григорій 35
 Шевчина Ходосія Кіндратівна 55
 Лук'ян 20, Данило 29
 - 33
 Семен 3, Кузьма 4, Іван 5
 Терехно Данило Дмитрович 58
 Кирило 1, Матвій 13
 Тимох 25
 Іван 5
 Шулик Антон Петрович 45
 Шулик Йосиф Симонович 50
 Заболотний Денис Єфимович 32
 Єфим 10, Василь 8, Миро 3
 Заболотний Сава Єфимович 25
 Заболотний Степан Єфимович 20
 Заболотна Анна Дорохівна 60
 Кіндрат 16, Павло 19
 Заболотна Мотрона Андріївна 50
 Іван 23, Яким 16
 Палій Степан Васильович 50
 Кирило 3, Степан 14, Іван 17
 Руденок Василь Іванович 14
 Руденок Петро Никифорович 70
 Петро 13, Василь 12, Іван 30
 Бабич Василь Петрович 40
 Бабич Іван Петрович 23
 Филомон - Іванович 50
 Григорій 20
 Филомон Федір Ілліч 47

- Микита 16, Василь 11
Филомон – Ілліч 40
Матвій 5
Филомон Микола Ілліч 35
Коробка Кузьма Іванович 47
Іван 15, Григорій 17, Прокоп 20, Тит 24
Коробка Остап – 63
Микола 40
Павло 14, Тимох 1, Клим 1
Коробка Василь Ульянович 53
Іван 13, Дмитро 30
Коробка Степан Ульянович 50
Микита 20
Андрієнко Семен Савович 65
Семен 22, Трохим 33
Лещенко Іван Григорович 45
Лєдовий Семен Іванович 40
Григорій 30
Довгий Аврам – 50
Денис 19, Герасим 13, Василь 10
Лугченко Яків Григорович 45
Олексій 3, Василь 22
Лугченко Євсевій Дмитрович 30
Рябий Андрій Федорович 25
Павло 1, Василь 3
Лугченко Іван Матренович 45
Василь 20, Ігнат 12, Андрій 9
Лугченко Ганна – 30
Михайло 9
Пуховий Євдоким Семенович 55
Павло 19
Іван 30
Олександр 1
Сабун Іван Петрович 25

Долинський Корній Лук'янович 55
Кирило 20, Федір 25
Яків 30
Йосиф 8, Семен 5, Олексій 3

Лутченко Григорій Іванович 60
Василь 16
Тарас 30
Кирило 5

Федосов Марко – 25
Олександр 2

Євмин Сава Давидович 40
Яків 15, Дмитро 9, Ісак 6, Омелько 13

Євмин Омелько Давидович 30
Микита 2

Шодка Дмитро Іванович 22

Щодка Іван Іванович 15

Федосов Гаврило Федорович 60
Сидір 15, Пантелій 18, Данило 35, Іван 20

Федосов Макар Іванович 40
Кіндрат 25
Василь 13, Михайло 6

Федосов Семен Пархомович 32

Кандиба Трохим Яковлевич 25

Федорченко Микита – 30

Британина Ганна Семенівна 50
Єрмола 33

Удод Семен Артемович 35
Омельян 3

Удод Єрмола Артемович 30

Какута Іван Пилипович 25

Ворушило Михайло Микитович 34
Пилип 6

Ворушило Тина Микитович 27

Стасенко Ігнат Васильович 30

- Кирило 1
Ковалець Семен Яковлевич 30
Мойсей 6, Єфим 3
Гайвомащ
Хима 20, Ісак 10
Скидан Микита Євменович 34
Петро 4
Михайленко – Йосифович 50
Ігрушовий Олифер Михайлович 50
Максим 20, Іван 17
Ігрушовий Семен Михайлович 40
Яків 3
Кравченко Іван Андрійович 27
Андрій 5, Трохим 2
Кравченко Матвій Андрійович 25
Харко Іван Пархомович 45
Харко – Пархомович 60
Іван 20, Сава 16, Остап 5
Зенкович Григорій Павлович 50
Петро 13, Василь 16
Мартиненко Михайло Мартинович 20
Помогай Ганна Федорівна 30
Кулик Петро Микитович 27
Москаленко Тарас Степанович 27
Яким 1
Москаленко Семен Степанович 22
Сиргиха Катерина Кирилівна 40
Василь 30
Крупина Родіон Гаврилович 25
Дем'ян 1
Крупина Іван Гаврилович 28
Крикуха – Олексійович 40

Пушкарі

- Кулик Семен Федорович 60
 Іван 4, Йосиф 5, Герасим 9
 Марко 40
 Данило 1
 Федір 30
 Ілля 50
 Федір 1, Кіндрат 8, Корній
- Єтченко Василь Захарович 60
 Терешко 20
- Кулик Хама Федорович 40
 Яків 10, Степан 4, Федір 2
- Кулик Петро Федорович 50
 Степан 6, Антон 3
- Давиденко Параскевья Климівна 55
 Семен 35
 Іван 18, Сава 4
- Кулик – Климович 30
 Мартин 2
- Кулик Мойсей Пилипович 60
 Андрій 25
 Пилип 4
 Василь 16
- Кулик Олексій Пилипович 61
 Ісак 17
 Трохим 40
 Петро 1
- Кулик Іван Пилипович 50
 Василь 10, Тимох 20, Степан 30
- Кулик Данило Пилипович 65

Петро 6, Степан 22, Василь 30
Бондар Андрій Холимонович 45
Гаврило 20
Бондар Олексій Никифорович 90
Бондар Григорій Никифорович 60
Степан 35
Мина 9
Матвій 25
Бондар Андрій Никифорович 40
Іван 15, Петро 20, Хана 30

Значкові товариші

Рашко Іван Маркович 23
Федосов Федір Ігнатович 2
Терехно Василь Степанович 11
Коробка Артем Семенович 40
Василь 2, Григорій 3

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

Розділ I

- ¹¹ Пестушко В.Ю. Фізична географія України.- К.,1994.- С.9.
- ²² Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния.- СПб.,1865.- С.113.
- ³³ Ляшев О. Чи брати українці та росіяни? (на археологічному матеріалі с.Роїще) // Сіверщина.-1997.- 30 серпня.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁵⁵ Геродот. История.- М.,1993.- С.191.
- ⁶⁶ Ляшев О. Чи брати українці та росіяни? (на археологічному матеріалі с.Роїще).
- ⁷⁷ Терпиловский Р.В. Абашина Н.С.Памятники киевской культуры.- К.,1992.- С.65.
- ⁸⁸ Лаврентиевская летопись.Полное собрание русских летописей.- СПб.,1846.- Т.1.- С.3.
- ⁹⁹ Там само.- С.8.
- ¹⁰¹⁰ Там само.- С.10.
- ¹¹¹¹ Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX веков ее истории.- К.,1911.- С.4.
- ¹²¹² Соловьев С.М.Сочинения в восемнадцати книгах.- М.,1988.- Кн.1.- Т.1-2.- С.365.
- ¹³¹³ Державний реєстр археологічних пам'ятоків Чернігівської області №3726.
- ¹⁴¹⁴ Там само №2820.
- ¹⁵¹⁵ Ляшев О. Чи брати українці та росіяни? (на археологічному матеріалі с.Роїще).
- ¹⁶¹⁶ Русов А.А. Описание черниговский губернии.- Чернигов,1898.- Т.1.- С.8.
- ¹⁷ Narbut T. Dzieje narodu Litewskiego.- Wilno,1838.- Т.4.- S.488.
- ¹⁸ Jaroszewicz J. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII.- Wilno,1844.- Cz.1.- S.43.
- ¹⁹ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния.- С. VIII.
- ²⁰ Хрестоматія з історії України для студентів.- К.,1993.- С.76.
- ²¹ Шафонский А.Черниговского намесничества топографическое описание.- К.,1851.- С.49.
- ²² Бантыш-Каменський Д.Н.История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства.- К.,1993.- С.56,60.
- ²³ Źródła dziejowe.- Warszawa,1877.- Т.V.- S.89.
- ²⁴ Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX веков ее истории. - С.55.
- ²⁵ Грамота ратуши Черниговской от царей и великих князей Ивана Алексеевича и Петра Алексеевича 26 марта 1690г. // Земский сборник Черниговской губернии. - 1903.- №4.- С.358.
- ²⁶ Яблоновський А. Левобережная Украина в XV-XVII вв. // Киевская старина.- 1896.-июнь.- С.372.
- ²⁷ Тисячоліття Чернігівської єпархії. - К.,1992.- С.12.
- ²⁸ Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX веков ее истории.- С.56.
- ²⁹ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. // Земский сборник Черниговской губернии. - 1903.- №3.- С.316.
- ³⁰ Ляшев О.Роїщенська сотня і її сотники // Гарт. - 1997.- 25 липня.
- ³¹ Реєстр війська запорозького 1649 р. - К.,1995.- С.215.
- ³² Дорошенко Д.Коротенька історія Чернігівщини // Комсомольський гарт. - 1990.- 5 жовтня.
- ³³ Грушевський М.С.Історія України-Руси.- К.,1996.- Т.9.- С.749.
- ³⁴ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. - С.335.
- ³⁵ Там само. - С.336.
- ³⁶ Там само. - №2.- С.295.
- ³⁷ Там само. - №1.- С.274.
- ³⁸ Величко С.В.Літопис. - К.,1991.- Ч.2.- С.21.
- ³⁹ Szujski J. Dzieje Polski.- Lwów,1864.- Т.3.- S.448.
- ⁴⁰ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. - №3.- С.340.
- ⁴¹ Там само. - С.343.
- ⁴² Там само. - С.345.
- ⁴³ Там само. - С.347.
- ⁴⁴ Літопис самовидця. - К.,1971.- С.151.

- ⁴⁵ Лазаревський А. Обзорение румянцевской описи Малоросии. Черниговский полк. - Чернигов, 1866.- Вып.1.- С.70.
- ⁴⁶ Дорошенко Д. Коротенька історія Чернігівщини .
- ⁴⁷ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния .- С.ХІХ.
- ⁴⁸ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. - №3.- С.349.
- ⁴⁹ Там само. - С.350.
- ⁵⁰ Ляшев О. Роїщенська сотня і її сотники.
- ⁵¹ Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов,1873.- С.146.
- ⁵² Универсал Черниговского полковника Лизогуба 1690г. // Киевская старина. - 1885.- март.- С.45.
- ⁵³ Селянський рух на Україні. Середина ХVІІІ-перша чверть ХІХ ст. - К.,1978.- С.380.
- ⁵⁴ Описание рек и речек Черниговского полка // Труды черниговской губернской архивной комиссии. - Чернигов,1908.- Вып.6.- С.105.
- ⁵⁵ Селянський рух на Україні. Середина ХVІІІ-перша чверть ХІХ ст. - С.419.
- ⁵⁶ Пащенко Д. Описание Черниговского намесничества (1781).- Чернигов,1868.- С.24.
- ⁵⁷ Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІАУ).- Ф.Чернігівська верхня розправа. - Оп.2.- Спр.78.- Арк.113-127.
- ⁵⁸ Лазаревський А. Обзорение румянцевской описи Малоросии. Черниговский полк. - С.70.
- ⁵⁹ Пащенко Д. Описание Черниговского намесничества (1781).- С.24.
- ⁶⁰ Стороженко Н.В. Реформы в Малоросии при графе Румянцеве // Киевская старина. - 1891.- №1 -3. - С.485.
- ⁶¹ Ляшев О. Роїщенська сотня і її сотники.
- ⁶² Там само
- ⁶³ Gajecy G. The Cossack Administration of the Hetmanate. - Cambridge,1978.- V.ІІ.- P.104.
- ⁶⁴ Модзалевский В.Л. Малоросийский родословник. - К.,1908.- Т.4.- Ч.1.- С.262.
- ⁶⁵ Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - С.146.
- ⁶⁶ Селянський рух на Україні 1850-1861рр.- К.,1988.- С.409.
- ⁶⁷ Мартыненко П.Д. История колхоза „Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - М.,1978.- С.23
- ⁶⁸ Там само.- С.24.
- ⁶⁹ Сіментович Ю.Я., Яцуха М.Т. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини. - К.,1968.- С.79.
- ⁷⁰ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.25.
- ⁷¹ Державний архів чернігівської області (далі ДАЧО).- Ф.Чернігівське губернське статистичне бюро. - Оп.1.- Спр.2830.- Арк.32-69.
- ⁷² Сіментович Ю.Я., Яцуха М.Т. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини, посібник для вчителів. - С.86.

⁷³

Розділ ІІ

- ¹ Комсомольський гарт. - 1990.- 5 жовтня.
- ⁷⁴ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918) // Український історичний журнал. - 1993.- №1.- С.138.
- ⁷⁵ Вінніченко В. Відродження нації. - К.,1990.- Ч.2.- С.76.
- ⁷⁶ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918).- С.105.
- ⁷⁷ Деснянська правда. - 1978.- 25 липня.
- ⁷⁸ Боротьба за перемогу радянської влади на Чернігівщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадінської війни - Чернігів,1958.- С.517.
- ⁷⁹ Какурин Н.Е. Как сражалась революция. - М.,1990.- Т.1.- С.166.
- ⁸⁰ Деснянська правда. - 1978.- 25 липня.

- ⁸¹ Сіментович Ю.Я., Яцуха М.Т. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини, посібник для вчителів. - К.,1968.- С.96.
- ⁸² Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - М.,1978.- С.31.
- ⁸³ Боротьба за перемогу радянської влади на Чернігівщині.Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни. - С.55.
- ⁸⁴ Там само. - С.56.
- ⁸⁵ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.32.
- ⁸⁶ Спогади Католик У.В.
- ⁸⁷ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.32.
- ⁸⁸ Чернігівщина. - 1919.- б/д.
- ⁸⁹ Спогади Католик У.В.
- ⁹⁰ Деснянська правда. - 1962.- 11 листопада.
- ⁹¹ Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - К.,1993.- С.233.
- ⁹² Черниговщина в годы гражданской войны. - К.,1975.- С.117.
- ⁹³ Там само. - С.127.
- ⁹⁴ Там само. - С.137.
- ⁹⁵ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.43.
- ⁹⁶ Там само. - С.45.
- ⁹⁷ Спогади Католик М.У.
- ⁹⁸ ДАЧО.- Ф.Чернігівське губернське статистичне бюро. - Оп.1.- Спр.2830.- Арк.25-47.
- ⁹⁹ Там само. - Арк.12-78.
- ¹⁰⁰ Шлях комунізму. - 1967.- 25 листопада.
- ¹⁰¹ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.50.
- ¹⁰² Ляшев О. Поганяй до ями. З історії колективізації на Чернігівщині // Сіверщина. - 1998.- 28 лютого.
- ¹⁰³ Там само.
- ¹⁰⁴ Там само.
- ¹⁰⁵ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.78.
- ¹⁰⁶ Спогади Кулик Г.Д.
- ¹⁰⁷ Ляшев О. Поганяй до ями. З історії колективізації на Чернігівщині.
- ¹⁰⁸ Підсумки колгоспного будівництва 1931 року на Чернігівщині. - Чернігів,1932.- С.19.
- ¹⁰⁹ Там само. - С.21.
- ¹¹⁰ Спогади Кулик О.М.
- ¹¹¹ Спогади Кулик Г.Д.,
- ¹¹² Спогади Коробко М.М.
- ¹¹³ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.78.
- ¹¹⁴ Спогади Василенко Р.О.
- ¹¹⁵ Історія України: Курс лекцій. - К.,1992.- Ч.2.- С.309.
- ¹¹⁶ Спогади Лацини М.О.
- ¹¹⁷ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.72.
- ¹¹⁸ Там само.- С.88.
- ¹¹⁹ Спогади Кулик Г.Д.
- ¹²⁰ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.89.

- ¹²¹ Владимирский А.В. На киевском направлении. - М.,1989.- С.247.
- ¹²² Спогади Василенко Р.О.
- ¹²³ Спогади Зіненко М.Ф.
- ¹²⁴ Спогади Католик В.У.
- ¹²⁵ Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - Львів,1993.- С.293.
- ¹²⁶ Спогади Василенко Р.О.
- ¹²⁷ Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - С.524.
- ¹²⁸ Українське полісся. - 1943.- 15 березня.
- ¹²⁹ Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - С.530.
- ¹³⁰ Українське полісся. - 1942.- 26 червня.
- ¹³¹ Там само. - 26 серпня.
- ¹³² Там само. - 29 листопада.
- ¹³³ Спогади Лацини М.О.
- ¹³⁴ Українське полісся. - 1942.- 31 травня.
- ¹³⁵ Спогади Василенко Р.О.
- ¹³⁶ Косик В.Україна і Німеччина у другій світовій війні. - С.229.
- ¹³⁷ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.91.
- ¹³⁸ Спогади Кулик Г.Д.
- ¹³⁹ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.91.
- ¹⁴⁰ Спогади Зіненко М.Ф.
- ¹⁴¹ Важнейшие операции Великой отечественной войны 1941-1945 гг. - М.,1956.- С.99.
- ¹⁴² Центральный архив МО РФ (ЦАМОРФ), ф.5560., оп. 228939, д.1, л.116-137.
- ¹⁴³ Спогади Василенко О.Є.
- ¹⁴⁴ Російський державний військовий архів (далі РДВА).- Ф.Накази про нагородження 29 гв. сп.-Оп.228932.- Спр.5.- Арк.38-42.
- ¹⁴⁵ Там само.- Ф.Накази про нагородження 37 гв. сп. - Оп.255365.- Спр.1.- Арк.68-72.
- ¹⁴⁶ Спогади Католик В.У.
- ¹⁴⁷ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.98.
- ¹⁴⁸ История городов и сёл Украинской ССР.Черниговская область. - К.,1983.- С.678.
- ¹⁴⁹ Деснянська правда. - 1978.- 25 липня.
- ¹⁵⁰ Спогади Зіненко М.Ф.
- ¹⁵¹ Історія України: Курс лекцій. - С.362.
- ¹⁵² Там само. - С.327.
- ¹⁵³ Голод в Україні // Український історичний журнал. - 1995.- №6.- С.116.
- ¹⁵⁴ Спогади Василенко Р.О.
- ¹⁵⁵ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.103.
- ¹⁵⁶ Там само. - С.113.
- ¹⁵⁷ Там само.- С.111.
- ¹⁵⁸ Спогади Кулик Г.Д.
- ¹⁵⁹ Історія України: Курс лекцій. - С.344.
- ¹⁶⁰ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.125.
- ¹⁶¹ Там само.
- ¹⁶² Там само. - С.118.
- ¹⁶³ ДАЧО. - Ф.Обласне статистичне управління. - Оп.23. - Спр.15. - Арк.49.
- ¹⁶⁴ Спогади Зіненко М.Ф.
- ¹⁶⁵ Там само.

- ¹⁶⁶ Мартыненко П.Д. История колхоза “Зоря коммунизма” Черниговского района, Черниговской области. - С.128.
- ¹⁶⁷ Там само. - С.134.
- ¹⁶⁸ ДАЧО. - Ф.Обласне статистичне управління. - Оп.23. - Спр.77. - Арк.24-78.
- ¹⁶⁹ Там само. - Спр.113. - Арк.30-87.
- ¹⁷⁰ История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область. - С.813.
- ¹⁷¹ Черниговщина. Энциклопедический справочник. - К.,1990.- С.714.
- ¹⁷² История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область. - С.813.
- ¹⁷³ Деснянська правда. - 1979.– 19 лютого.
- ¹⁷⁴ История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область. - С.813.
- ¹⁷⁵ ДАЧО. - Ф.Чернігівське губернське статистичне управління. - Оп.1. - Спр.4990. - Арк.85
- ¹⁷⁶ Спогади Насінника В.М.
- ¹⁷⁷ Хрестоматія з історії України для студентів вузів. - С.363.
- ¹⁷⁸

Розділ III

Терпиловский Р.В., Абашина Н.С. Памятники киевской культуры (Свод археологических источников).- К.,1992.- С.75.

¹⁷⁹ Русов А.А. Описание Черниговской губернии. - Чернигов,1898.- Т.1.- С.348.

¹⁸⁰ Терпиловский Р.В., Абашина Н.С. Памятники киевской культуры (Свод археологических источников).- С.76.

¹⁸¹ ДАЧО. - Ф.Чернігівське губернське статистичне управління. - Оп.1. - Спр.2830. - Арк.10-79.

¹⁸² Там само.

¹⁸³ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781).- Чернигов,1868.- С.24.

¹⁸⁴ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. // Земский сборник Черниговской губернии. - 1903.- №3.- С.325.

¹⁸⁵ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781).- С.24

¹⁸⁶ ДАЧО. - Ф.Чернігівське губернське статистичне управління. - Оп.1. - Спр.2830. - Арк.56,60,89.

¹⁸⁷ Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781).- С.24.

¹⁸⁸ ДАЧО. - Ф.Чернігівське губернське статистичне управління. - Оп.1. - Спр.2830. - Арк.23, 56.

¹⁸⁹ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полку 1729-1730 гг. - С.316.

¹⁹⁰ Памятная книга киевского учебного округа.Черниговская губерния. - К.,1885.- С.12.- 1889.- С.19.- 1890.- С.14.- 1900.- С.14.- 1901.- С.14.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² ДАЧО. - Ф.Чернігівське губернське статистичне управління. - Оп.1. - Спр.2830. - Арк.16.

¹⁹³ Українське полісся. - 1942. - 31 травня.

¹⁹⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область. - К.,1971.- С.710.

¹⁹⁵ Спогади Кулик Г.Д.

¹⁹⁶ Український кур'єр. - 1943. - 4 серпня.

¹⁹⁷ История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область. - С.718.

¹⁹⁸ Светловский Е.Е.Земская медицина в Черниговской губернии.(По докладам делегатов съезда врачей) // Земский сборник Черниговской губернии. - 1888.- №9-10.- С.162.

¹⁹⁹ История городов и сёл Украинской ССР. Черниговская область. - С.718.

ДОДАТОК

²⁰⁰ ЦДАУ. – Ф. 1539. – Оп. 2. – Стр.78. – Арк.113-127.